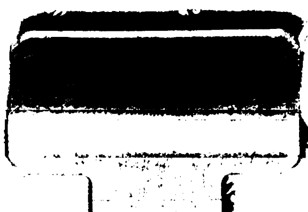

OVER

MIDDENNEDERLANDSCHEN

EPISCHEN VERSBOUW.

GEDRUKT BIJ A. TER GUNNE & COMP., TE DEVENTER.

OVER

MIDDENNEDERLANDSCHEN

EPISCHEN VERSBOUW

DOOR

W. J. A. JONCKBLOET.

Non quivis videt immodulata poemata judex.
HORAT.

AMSTERDAM,
P. N. VAN KAMPEN.
1849.

BRIEF

AAN

PROFESSOR J. H. BORMANS

TE LUIK.

HOOGGELEERDE HEER,

Laat het mij geoorloofd zijn dit werkje aan u optedragen! Wij zijn elkanders tegenstanders op het gebied der wetenschap, maar daaruit behoort niet te volgen dat wij 't ook in het private leven zouden zijn. Ik scheide gaarne wetenschappelijke beschouwingen van personele konsideratien.

Sta mij evenwel toe er een paar woorden ter voorafspraak bij te voegen.

Uw brief aan onzen diep betreurden vriend Willems, geplaatst in de tweede aflevering van het *Belgisch Museum* voor het jaar 1846, raakt mij van te nabij, en is te zeer betrekkelijk op het onderwerp door mij in dit boeksken behandeld, dan dat ik niet zou gewenscht hebben u daarop bij deze gelegenheid het een en ander te antwoorden.

Uw brief is hevig en dikwijls hatelijk van toon; niettegenstaande dat wenschte ik dit werkje, dat het eigenlijk antwoord op dien brief bevat, te doen voor-

1

afgaan van eenige woorden aan u zelven gericht: Vooreerst, omdat er eenige punten in dat schrijven zijn die mijn huidig onderwerp maar van ter zijde raken, en die dus in dit werkje zelf niet zijn behandeld, terwijl ikze toch gaarne wilde weêrleggen, omdat uw naam, waarmedeze bezegeld zijn, er, zoowel voor mij als voor het publiek buiten ons, een gewicht aan geeft, dat mij het zwijgen verbiedt. Maar in de tweede plaats, en hoofdzakelijk, neem ik de vrijheid mij persoonlijk tot u te wenden, Hooggel. Heer, om u de verzekering te geven, dat ons wetenschappelijk geschil, bij mij althans, niet zal ontaarden in eene persoonlijke veete; dat ik ook hier konsekwent hoop te blijven aan mijn systeem, om namelijk de zaak der wetenschap af te scheiden van persoonlijke konsideratiën. En ik ben te zeer van uw eervol karakter verzekerd om niet te gelooven, dat door eene openlijke en openhartige wederzijdsche blootlegging van onze gronden, door een eerlijken strijd — wat dan ook voor ons zelven het wetenschappelijke resultaat moge zijn — mij eene gelegenheid zal worden gegeven tot eene door mij zeer gewenschte persoonlijke toenadering; zoodat wij, zoo goed als ten gevolge der door u (bl. 202) gestelde klausule, »de beste vrienden van de wereld" zouden kunnen worden.

Ik moet dan beginnen met een paar punten aan te roeren, die minder onze oude versifikatie raken dan mijne recensie van het *Handboek* van Prof. Lulofs, die u aanleiding tot uw schrijven gaf.

Gij hadt gewenscht »dat er wat meer eerbied voor den ouden, niet onverdienstelijken litterator in te vinden ware" (bl. 189). Dit geldt natuurlijk den vorm. Ik beken volgaarne dat ik beleefder had kunnen zijn: en deswegen aarzel ik niet mij zoowel bij het publiek als bij den heer Lulofs te verontschuldigen; maar ik

blijf er op drukken dat de stand van zaken mijn vorm uitlokte: er was een scherp mes noodig.

Zoo ge u een denkbeeld kost vormen van den gezonken staat waarin hier in Noord-Nederland zich de mnl. letterkunde bevindt, gij zoudt den strengen of, wiltge, scherpen, toon die in mijne recensie heerscht niet zoo misbillijken. Van ernstige grammatische of historische studie onzer oude litteratuur hoort men in den regel niet, en op weinig uitzonderingen na zijn allen die er zich mede ophouden willen of moeten dilettanten, die het vak als een liefhebberijtje beschouwen, en in plaats van grondige wetenschap te bevorderen haar den voet dwars zetten.

En zoo ge daarenboven wist, Hooggel. Heer, hoe men hier aan hooge autoriteiten hecht, hoe groot de invloed is van het woord uit den katheder gesproken, hoe men het hoofd buigt voor professorale edikten; zoo ge u verder voor den geest bracht hoe bevoegde rechters in Duitschland over de beoefening van het vak hier te lande denken, ten gevolge van sommige proefjes die zij daarvan te zien kregen, en die ik u hier niet behoef aan te wijzen, — dan zoudtge zeker met mij instemmen dat dat *Handboek* zoo binnen als buiten 's lands den nadeeligsten invloed kon hebben, en gij zoudt zoo weinig als ik geaarzeld hebben er den banvloek der wetenschap over in te roepen, en den vrijen teugel te vieren aan uwe verontwaardiging.

Prof. Lulofs moge overigens een »niet onverdienstelijk litterator" zijn, dit heb ik zelf erkend; maar zijn uitstapje op een terrein, waar ik mij verbeeld dat hij burger behoorde te wezen, was alles behalve verdienstelijk.

Ook van andere kanten heeft mij het verwijt getroffen dat ik den samensteller van het *Handboek* heb beoordeeld; hem, een man van jaren, die sints zóó lan-

gen tijd hoogleeraarde, terwijl ik zelf behoor tot die »JONGERE wijzen, althans in hunne eigene schatting, »die meer en meer een' hooger en stoutbeslissenden »toon beginnen te voeren, die zich eene meerdere wijs»heid dan aan hunne OUDERE *voorgangers en leermeesters* »toeschrijven, en die bescheidenheid en zedigheid in »het uiten van hunne gevoelens, te allen tijde voor »sieraden, inzonderheid van DEN JEUGDIGEN LEEFTIJD, ge»houden, met den verachtelijken naam van laffe pligt»plegingen bestempelen."

Deze kleine beleefdheid werd hier ergens à propos de bottes heengeworpen zonder naam te noemen; ik neem er echter akte van.

De heer Lulofs zelf is nog onlangs vooral ook daar tegen opgekomen, dat ik nog »als embryo in utero matris kiemde toen hij reeds aan eene hoogeschool voorlezingen hield" (*).

Dat ik nog geene grijze hairen heb is mijne schuld niet; ik werd niet als Sir John Falstaff geboren »with a white head and something a round belly." Trouwens, c'est un défaut dont on se corrige tous les jours. Ik mag wel hebben dat de heeren dit argument gebruiken faute de mieux; maar eene verwarring van begrippen blijft het altijd. Den grijsaard heb ik nooit beoordeeld, wel den letterkundige. — Ja, den diepsten eerbied zal ik in het private leven aan een iegelijk betoonen wiens kruin het zilver der jaren dekt; maar bij eene openlijke handeling op het gebied der letterkunde mag ik naar stand noch jaren vragen. In mijn oog zijn bij misdrijven tegen de wetenschap de jaren geene circonstance atténuante.

Ik zou hier eene fraaije gelegenheid hebben eene tirade in te vlechten in den trant van die welke Dis-

(*) *De Declamatie* enz. Voorrede p. 1.

raeli in den Coningsby Sidonia in den mond legt omtrent jeugd en krachtsontwikkeling; maar ik weet te wel,

Some truths are better kept behind a screen.

Voor hen echter die zoozeer den schofar over mij geblazen hebben wil ik een paar regels uit den Parthonopeus aanhalen, die ik u, Hooggel. Heer, bepaaldelijk verzoek als niet aan u gericht te beschouwen:

Si baceler par gab només,
Quant l'apelastes baceler,
De sens le volsistes blasmer.
Moi est avis, par vos afis,
Comment que li eonsaus soit pris,
Se baceler sont de sens blos,
Que li chenu sont envios.

Wat nu dat wat ik de oude school noemde betreft, Hooggel. Heer, ik kan u niet toestemmen dat zij »ons den weg gemakkelijker gemaakt heeft;" want zij heeft het vak niet verder gebracht: zij is blijven staan daar waar Huydecoper voor omtrent eene eeuw stond, zonder zich te bekommeren om hetgeen in Duitschland gedaan werd. Hoe zou zij ons den weg gemakkelijker gemaakt hebben, zij die niets deed, zij wier hoofdlieden naauwelijks een mnl. woord kunnen verbuigen?

Neen, tot *die* oude school zal niemand u noch Willems rekenen, want beiden hebt gij u niet bepaald tot het rondraaien in den ouden cirkel, beiden zijt gij voorwaarts gestreefd. — Het is mogelijk dat wij, die ons bevlijtigen gelijken tred met de wetenschap te houden »eenmaal tot eene oude school zullen vervallen;" maar God geve dat wij dan verstandig genoeg mogen zijn om van het tooneel af te treden om het jonger geslacht niet in zijne vaart te belemmeren. Als wij gewerkt hebben zoolang het voor ons dag was zullen wij dit met een gerust geweten mogen en moeten

doen; wij zullen er de wetenschap door bevorderen, en zeker zal men ons dan niet als »arme sukkelaars" honen, want men zal zich herinneren dat wij hebben gearbeid.

Sed nimis multa de nugis, ad causam bellumque redeamus. Gij hebt, uwe meening gezegd omtrent de mnl. versifikatie, en ik heb die meening een paar maal bestreden. Gij gaat mij deswegen te lijf en tracht uw gevoelen te handhaven. Er komen bij die verdediging eenige uitdrukkingen voor, waarbij gij mijne eerlijke bedoelingen bij onzen strijd in twijfel trekt. Bl. 194 geeft gij zijdelings uw vermoeden te kennen dat ik »door een wenk" van onzen Willems die taak op mij nam, en bl. 196 komt eene phrase voor, wier strekking mij duidelijker is dan het boos vermoeden dat haar in de pen gaf. Gij voegt mij daar toe: »gij zoud het mij tot eenen pligt maken niet alleen Mone's stelsel, maer ook de beweegredenen te onderzoeken daer gij waerschijnelijk aen gehoorzaemd hebt. Daer is bij mij ik weet niet welk vermoeden ontstaen, waer ik mijne gedachten te vergeefs van aftrek, dat uw herhaelde aenvallen, de haerkloverijen in een artikel van het *Taelkundig Magazijn* bevat, de aenteekeningen op de Elnonensia en sommige andere kleinigheden en kleinheden, alle op eenerlei misverstand gegrond, ook alle eenerlei oorzaek en strekking hebben."

Ik geloof dat drift en overijling alleen u deze woorden ontlokten, Hooggel. Heer; ik protesteer plechtig tegen eene insinuatie, die een eerlijk letterkundig geschil tot eene hatelijke personaliteit wil maken; die op eene onverdiende wijs mijn privaat karakter aantast, en die gij, na deze mijne verklaring, zelf de eerste zult zijn om in te trekken, gelijk een man van eer betaamt.

Ik zou hier niet op aandringen wanneer mij niet veel aan uwe achting gelegen was, en wanneer ik het

niet van belang rekende, dat men bij de richting mijner studiën erkent, dat geene kleingeestige drijfveeren, personaliteiten, of wat aan de letterkunde vreemd is, mijne kritiek bestuurden of haar immer zullen uitlokken; maar dat ik onze letterkunde steeds en eeniglijk gesteld heb boven de susceptibiliteiten die ik zou kunnen kwetsen.

Ik zal niet richten of ik den naam van »onbeschoften kozak" (bl. 205) verdiend heb, vooral aan u; maar dit is zeker, dat ik in geen geval mij schuldig reken aan die »nijdige roemzucht of verwaendheid," waarvan gij ter zelfder plaatse spreekt; en dat ik zoo goed als iemand medelijdend de schouders ophaal voor hen die er alleen naar streven de menigte »in admirationem traducere, *ut disciplina ex ipsis habeat vocabulum*," gelijk Spinoza zich uitdrukt (*).

Datge mij evenwel voor razend neuswijs en pedant houdt springt op menige plaats van uwen brief in het oog. Ik zal dit verwijt dragen als eene boete voor den te min gepolijsten stijl waarin mijne kritiek in *de Gids* gesteld was; evenwel geloof ik met de hand op het hart te mogen getuigen, dat het nimmer in mij opkwam mijzelven te bewijrooken, het oordeel van anderen klein te achten of een welgemeenden raad in den wind te slaan. Zonder mij hier langer bij op te houden wil ik alleen den wensch en het vertrouwen uiten, dat eene nadere kennismaking mij in uw oog van dien blaam zal zuiveren.

Dat Mone zijn systeem van u ontleende (behoudens de toevoegselen die gij veroordeelt) zal ik u niet betwisten: uwe aanwijzing van datums maakt dit niet onwaarschijnlijk, en Mone erkent zelf uwe prioriteit, als hij, in zijn Uebersicht bl. 399, uw stelsel afkeurt.

(*) Ethic. Part. IV. Append. cap. 25.

Gaarne beken ik met ieder die den keizer geven wil wat des keizers is, dat gij de eerste zijt geweest die hier te lande de ongerijmdheid heeft aangetoond van het gevoelen dat de verzen onzer oude dichters »als bloot gerijmd proza aanmerkte."

Maar dit maakt nog niet dat ik uw systeem aanneem. Niet dat ik, zoo als gij op bl. 203 schijnt te veronderstellen, ooit heb gemeend dat gij »grieksche of latijnsche *metrische voeten* of *prosodische quantiteit*" bedoeldet; — want om zoo iets te denken moest men, of nooit een enkel woord van eene duitsche taal gehoord hebben, »van alle oordeel beroofd wezen" zelfs, of zich van u, Hooggel. Heer, een denkbeeld maken, te veel in strijd met den titel u daareven toegevoegd, om ooit op te komen bij iemand die uwe schreden op het gebied der nederlandsche litteratuur heeft nageoogd. Gij hebt, dit is natuurlijk, niet gedacht aan het Horatiaansche

Syllaba longa brevi subjecta vocatur *jambus*,

maar »heffingen en zenkingen en de daeruit ontstaende kadans" bedoeld. En toch houd ik uw gevoelen voor onjuist. Ik zal u in het eerste hoofdstuk van dit boeksken zeggen waarom.

Eerst een enkel woord tot beantwoording van de woorden op bl. 204—205 van uwen brief: »Ik zal Dr. J. eene zaek opleggen, en bij aldien hij aen mijne beroeping vergeet te voldoen, van tijd tot tijd hem daertoe aenmanen, dat hij namelijk in de verzen, die ik in den Messager op de aengevochten plaets of elders, afgeteekend heb, *eene enkele* »*Hebung*" *of* »*Senkung*, *een enkelen accent trachte te verplaetsen*."

Ik beroem er mij niet op, Hooggel. Heer, dat ik die uitdaging aanneem: gij hebt mij de zaak gemakkelijk gemaakt. Op de »aengevochten plaets" hebt gij 27 verzen gescandeerd: minstens een derde van dat getal,

of 9 verzen, hobbelen volgens uwe scansie te veel in mijn oor om eene aangename kadans te weeg te brengen; misschien zijn er nog meer, maar dat derde is mij genoeg. Zie hier uwe scansie:

Dié der | dé boec | gaét hier | áne
Gód en | dén mensc | óver | ál
Dát sie | lén en | líve | méde
Duútsc dietsc | brábantsc | vlaémsc [en] | seéuwsc
Wálsc la | tíjn griex | én he | breéuwsc
O'm vray | thoúdene | ríjm en | sín
Dié sco | né wal | scé po | éten.

En bij deze zeven voorbeelden voeg ik nog twee andere die door u zijn geïnterpoleerd:

En óm | dat íc | *een* vlá | minc bén
Dié dat | *vóllec* | sál han | tiéren.

Nu wenschte ik u wel te vragen, Hooggel. Heer, of eene betooning als *derdé bouc*, *God en dén mensc*, *sielén*, *óm vray thoúdene*, *sconé walscé poéten* natuurlijk is, dan of Kinker waarheid sprak (*) toen hij leerde dat het »Rhythmus door het gebruik der *uitspraak* daargesteld wordt"?

In de tweede plaats vraag ik u, hoe gij het maakt bij de uitspraak van *dietsc*, *griex*, in de thesis? Beide woorden kunnen op metrische en op rhythmische gronden nooit anders dan in de arsis staan dunkt mij.

Ten derde zal ik u doen opmerken, dat de twee laatste door mij aangehaalde verzen door een klein inschuifsel naar uw systeem verwrongen zijn, terwijl dat inschuifsel door geen HS. ondersteund wordt en ook onnoodig is.

Ik zal nu op mijne wijze scanderen, en ik durf de proef wel onderstaan.

Die | dérde | boéc gaet | hiér | áne,

(*) Proeve eener hollandsche Prosodie, bl. 17.

of Die | dérde | boéc | gaét hier | áne

naarmate men meent dat het hoofddenkbeeld ligt in *hier* of in *angaen.*

»Halt, roept gij mij toe, dat gaat niet, in beide gevallen ontbreekt er eene daling tusschen twee arses"..... En dat past niet in uw systeem, Hooggel. Heer! Het zij zoo, maar ik hoop in het onderhavige werkje aan te toonen, dat onze ouden dit hoogst natuurlijk verschijnsel hebben toegelaten. Ik ga dus verder.

Gód end | ménsce | óver | ál.

Gij ziet ik emendeer ook: ik had kunnen volstaan met *dmensc* te schrijven om aan te toonen dat het artikel zoo licht betoond is, dat het samensmelt met het volgende woord, maar niet zoo als bij u eene arsis kan innemen.

Dat | siéle | énde | líve | mede
Sal | ín | brínghen | sálic | héde,

of liever zoo als het Brusselsche HS. heeft:

I'n sal | brínghen | sálic | héde.

Voorts uit den Franciscus:

Diétsc, | brábantsc, | vlaémsc, | seéuwsc,
Wálsc la | tíjn, | griéx he | breéuwsc.

Ik werp uit den eersten dezer regels het woordje *duutsc* weg, daar men nooit iets van heeft weten te maken, en dat men als beteekenende hoogduitsch heeft trachten te duiden (*). Maar het is duidelijk, dat Maerlant het oog heeft op het gebruik van woorden in verschillende provincien en dialekten van het mnl. in gebruik, maar dat hij er niet aan dacht ooit mhd. woorden te mogen bezigen. Het *griex* en *hebreeuwsc* werpe men mij niet voor; la raison dit Virgile et la rime Quinault.

Verder:

Om | vráy te | hoúden | ríjm | end | sín.

(*) Grimm, Gramm. I[3], 15 en 295.

Ik zie geene kans ooit den klemtoon van *vray* op *om* over te brengen; en de apokope bij het gerundium of den gebogen infinitivus zal ik hier achter wel rechtvaardigen.

Die scóne | wálsce | válsc po | éten.

De woordspeling schijnt mij iets meer toe dan »une erreur, un doute, de l'un ou de l'autre copiste." Komt u hier de apokope in den voorlaatsten voet te gewaagd voor omdat zij niet wordt aangewend op de twee voorgaande adjectiva, welnu, ik zie geene zwarigheid om de eerste lettergreep van *poëten* zoo kort uit te spreken, dat zij met de tweede, die in de arsis staat, zamenvalt, gelijk ook het 18e vers der door u *Belg. Museum* bl. 209 bijgebrachte plaats schijnt te verlangen.

Wat de twee overige verzen betreft, het eerste werd door u geïnterpoleerd omdat het in het gedicht daarop volgend vers een voorslag heeft, en dus ook het voorgaande er een moet hebben. Ik lees:

Énd om | dát io | vláminc | bén,
Mèt | goéder | hérten | bíddic | hén;

terwijl ik in de andere aangehaalde plaats het ontbreken der daling in de caesuur, die ik door ieder handschrift verborgd vinde, laat gelden:

Dié dat | vólc | sál han | tiéren.

Gij beweert (bl. 197) dat ik mij »onder uwen poot" gebracht heb, en dat gij mij nog erger hadt kunnen havenen dan gij gedaan hebt. Van mijnen kant zou ik haast durven beweren, Hooggel. Heer, dat uw systeem, waarbij gij de hardhuidigheid van de ooren onzer voorzaten zoo met voorbeelden wilt aantoonen, u integendeel »onder den poot" heeft gebracht van al wie ooit duitsch hoorde spreken en eenig rhythmisch gevoel bezit. In zeer enkele gevallen slechts kon een ietwat valsche klemtoon geduld worden, op het eind van een staandrijmend vers b. v. Maar die afwijkingen kunnen onder vaste regels gebracht worden.

Na het gezegde kan ik mij en den lezer de moeite besparen de scansie na te gaan door u op nieuw medegedeeld in het *Belgisch Museum*, bl. 208 vlg. Ook daar lees ik: *dé waerheit*, *béginnén*, *haddén*, enz. Ik had overigens voor eene proeve liever iets uit een ridderepos aangehaald gezien dan uit een didaktisch werk, dat meer de stof dan den vorm op het oog had.

Over de uittreksels van het leven der heilige Kristina zwijg ik: zoolang ik het geheel niet ken durf ik geen oordeel vellen over het weinige dat ik onder de oogen heb, vooral nu mij het metrum, ik beken het, zoo heterodox voorkomt. Verwerpen mag ik niet, en aannemen, het »subliem noemen," kan ik niet. Voor 's hands zie ik er het gewone rhythmus van vier verheffingen in, dat hier en daar vrij wat verknoeid is, hetgeen in mijn oog nog eenigzins van *carmina docta* verschilt.

Ik begrijp ook niet hoe dat gedicht, waarin ik regels van 11, 12, 13, 14 en 15 lettergrepen tel, uw eigen systeem van »*sept ou huit syllabes*" niet omver stoot.

Mone noch zijn systeem wil ik hier tegen u verdedigen, Hooggel. Heer. Dit boeksken zal u doen zien wat ik in Mones oppervlakkige schets goedkeur, wat niet. Dat ik hem zijne stompe rijmen, waarze behooren te slepen, schenk, zultge ontwaren.

Nog een enkel woord over het tegenwoordige werkje.

Het opstel over mnl. epischen verbouw dat ik thans het licht doe zien, is zeker verre van volledig. Het onderzoek der stof is veelzijdig, en vordert eene op een aantal bijzonderheden in verschillende richting gespannen aandacht. Wie erkent niet dat de behartiging van het »nonum prematur in annum" hier meer dan ooit noodzaak ware, gelijk gij mij (bl. 190—1) onder het oog brengt? Was de beoefening der mnl. letterkunde *als wetenschap* alomme gevestigd, er ware tijd van wachten om iets meer volkomens te leveren; thans nu het

vak als wetenschap naauwelijks het hoofd begint op te steken is marren een verlies voor de goede zaak. Iedere bijdrage moet welkom wezen, mits zij den stempel drage van ernstig onderzoek en wetenschappelijke behandeling. Zóó baant men den weg voor nader onderzoek, dat het ontbrekende zal aanvullen, het onjuiste verbeteren.

Van dit standpunt, Hooggel. Heer, wenschte ik deze bijdrage beoordeeld te zien. Ik geef geen leerboek, vooral niet »*ex cathedra*," gelijk gij bl. 219 van mijne waanwijsheid verwacht: te minder, daar ik niet gaarne op mij zou toegepast zien het

Pœnituit multos vanae sterilisque cathedrae.

Ik heb mij niets meer voorgesteld te geven dan eene handleiding tot eigen studie.

Zoo 't onvolmaektheit is, 't mag tot volmaektheit dyen! en ik maak daarbij uwe woorden (*) tot de mijne: »S'il nous était arrivé de nous tromper parfois dans l'application des règles — — que nous avons établies, ou d'y donner trop d'extension, les règles mêmes n'en subsisteront pas moins, nous en avons la confiance, et force sera aux éditeurs futurs de nos anciens monuments, sinon de les adopter, du moins d'y avoir égard, de les examiner. Les scrupules que nous aurons fait naître dans leur esprit deviendront l'occasion de nouvelles recherches, et il n'y a pas jusqu'à nos erreurs qui ne puissent, de cette manière, tourner au profit de la science."

Er zullen hier herhalingen voorkomen van hetgeen ik reeds elders geschreven heb, dikwijls woordelijke herhalingen. Ik zeg dit zelf, Hooggel. Heer, omdat anders een of andere kritikaster er mij eene zonde van zou maken. Daar waar ik om der volledigheidswil *za-*

(*) Messager des arts et des sciences de la Belg. Tom. V (1837) pag. 513.

ken moest herhalen, heb ik gemeend ook de woorden te mogen laten staan.

Dat ik gewoonlijk mijne bronnen in originali aanhaal kan mij tot een verwijt gemaakt worden. Ik had dit kunnen vermijden, en daarom

Excuse a foreign slipslop now and then!

Maar ik beken dat ik er niet naar streefde een kunstwerk te leveren: 't zijn nagenoeg mijne adversaria op dit punt die ik doe drukken, want reeds te lang heb ik, door omstandigheden verhinderd, gedraald dit onderzoek bekend te maken; — en tot eene omwerking ontbreekt het mij thans letterlijk aan tijd. Voor wie mij op aesthetische gronden zou willen veroordeelen sta hier het volgende citaat (*) dat, cum grano salis opgevat, mij moge verdedigen: »Das wissenschaftliche Verfahren kann es zu seiner Aufgabe machen, den historischen Stoff einfach zu begründen und zu rechtfertigen. Mit einer solchen Behandlung hat die Aesthetik nur deswegen nichts zu thun und steht mit ihr in gar keinem Verhältnisse, weder der Zuneigung noch der Abneigung, weil die wissenschaftliche Methode, abstrakt, wie sie immer ist, sie überhaupt nichts angeht."

Ik heb mij bepaald tot de epische verzen, zonder opzettelijk bij de lyrische stil te staan, omdat het bij een eerste onderzoek alleen te doen kon zijn om algemeene regels; daar het rijm niet tot het eigenlijke wezen van een duitsch vers behoort, achtte ik het niet noodzakelijk bij de *overslaghende rimen* of de *rime couée* (†) enz. stil te staan. Bij het beoefenen van afzonderlijke strophische gedichten valt dat gebruik spoedig van zelf in het oog, en voor het overige volgen zij de algemeene wet der vier

(*) Prof. Fr. Vischer, Akademische Rede zum Antritte des Ordinariats, Tübingen, 1845, S. 11.

(†) Verg. Dr. Ferd. Wolf *Ueber die Lais, Sequenzen und Leiche*, s. 198.

toonverheffingen. — Daar waar het de vraag gold naar verzen met drie toonverheffingen en slepende rijmen is van de strophische gedichten gebruik gemaakt, als mede een zeker bewijs opleverende.

Men zal spoedig gewaar worden dat niet ieder hoofdstuk even uitvoerig behandeld is. Wat bij den eersten opslag in het oog viel, wat niet tegen gewone beschouwingen aandruischte kon met weinig woorden aangeduid, met luttel voorbeelden gestaafd worden. Slechts daar waar ik een min bekenden of over het hoofdgezienen regel had in 't licht te stellen heb ik langer verwijld, en, zoo ik hoop, genoegzame, doch geene overtollige, bewijsplaatsen bijgebracht.

Ik vertrouw dan ook dat ik *hier* iets meer dan *generaliteiten*, geef. Dat ik het bij de recensie van Prof. Lulofs niet deed was natuurlijk. Het kon niet in het plan eener beknopte recensie vallen de gebreken van het *Handboek* uitvoerig te verbeteren. Had ik dat gewild, ik had eene uitvoerige hist. litt., eene kritische bloemlezing, eene grammatica, zoowel als eene volledige metriek moeten leveren; sed nunc non erat his locus. Uw verwijt van *generalileiten*, op bl. 199 en 200, is dus meer eene polemische figuur dan een ernstig gemeend argument.

Waar ik voorbeelden heb aangehaald ten bewijs voor enkele vormen als van *synkope*, *apokope*, enz., lette men bij het lezen dier aanhalingen alleen op het punt dat zij moeten bewijzen, daar dikwerf in die plaatsen andere metrische eigenheden voorkomen, die eerst later worden verklaard, en dus vooreerst zwarigheid zouden kunnen veroorzaken.

Waar plaatsen enkel tot staving van eene of andere schrijfwijze van handschriften zijn bijgebracht houde men in het oog, dat het daar niet de vraag gold of op die plaats die schrijfwijs door het metrum gevorderd

werd, noch of zij grammatikaal zuiver is, maar alleen ofze voorkomt. Verkeerd aangebrachte *apokope*, *synkope* of *aansluiting* bewijzen dat deze of gene uitspraak in zwang was, en wij mogenze dus daar waar het pas geeft aanwenden.

Dat er hier en daar iets is ter sprake gekomen, dat hier niet zou zijn behandeld wanneer wij eene gedrukte volledige mnl. spraakkunst bezaten, was om der duidelijkheidswille niet te vermijden: ik ben daarin evenwel zoo sober mogelijk geweest.

In het bijbrengen van voorbeelden is uit verschillende schrijvers geput. Men zal dit billijken als men in het oog houdt dat het hier den *algemeenen regel* voor mnl. verzen gold. Gezette studie van enkele dichters in het bijzonder zal tot nadere uitkomsten leiden, maar, zoo ik durf vertrouwen, de algemeene regels niet omverstooten.

Dat ik waar het metrische wetten gold slechts zeer spaarzaam gebruik maakte van den Floris, den Lancelot, de Doctrinale en Lekenspieghel, zal men begrijpen als men zich herinnert dat in de twee eerste werken te dikwerf verzen voorkomen te vrij gebouwd om bij een algemeen onderzoek tot duidelijke resultaten te leiden, terwijl de didaktische verzen (die van Maerlant soms niet uitgezonderd) in metrische regelmaat en harmonie voor de romantische gedichten moeten onderdoen. Der Minnenloop is slechts in bijzondere gevallen aangehaald, omdat dit stuk te veel eigenaardigheden bevat die tot een later tijdperk behooren.

De plaatsen uit Ferguut, Velthem en het Leidsche fragment van den Parthenopeus zijn alle uit de HS. genomen, daar die uitgaven tot geen kritisch doel bruikbaar zijn.

Ik geef thans mijn onderzoek aan het oordeel van u, Hooggel. Heer, en alle deskundigen over. Houd u

verzekerd dat waar ik u tegenspreek ik zulks doe uit overtuiging. Het was mij te doen om waarheid, niet om nieuwigheden uit te kramen,

and bristle up
The crest of youth against your dignity.

Men richte mij, maar met onpartijdigheid, zonder vooroordeel. Waar men mij *bewijst* dat ik gedwaald heb zal ik mij niet schamen dit te erkennen, ik zal het mij veeleer ten plicht stellen; maar deklamaties zijn geene bewijzen.

En hiermede neem ik afscheid, in de hoop geen onnut werk gedaan te hebben.

Met de verzekering mijner hoogachting heb ik de eer mij te teekenen

Uw Hooggeleerdes dienstv. dienaar

JONCKBLOET.

LIJST

DER

VERKORTINGEN VAN DE GEBEZIGDE MNL. WERKEN.

Barl. Fragmenten van den roman van Barlaäm en Josaphat, uitg. door Dr. M. de Vries; De Jagers Taalk. Mag. 4, 1 vlgg.

Beat. Beatrijs, eene sproke uit de 13e eeuw, uitg. door Dr. W. J. A. Jonckbloet.

Brand. Reis van Sinte Brandaen, in Blommaerts Oud vlaemsche Gedichten. 1e en 2e deel.

B. v. Verg. Die borchgravinne van Vergi, in Blommaerts Oudvlaemsche Ged. 1, 60 vlgg.

Car. El. Carel ende Elegast, uitg. door Hoffmann von Fallersleben, Hor. Belg. Tom. 4.

Cat. Die dietsce Catoen, kritisch uitg. door Dr. W. J. A. Jonckbloet.

Claus, Bibl. Clausule vander bible, strophisch gedicht. uitg. door Mr. L. Ph. C. van den Bergh, N. Werk-der Maats. van ned. Letterk., 5e D. 2e st.

Doct. Die Dietsche doctrinale, uitg. door Dr. W. J. A. Jonckbloet.

Esop. Esopet, mnl. fabelen uitgegeven door Mr. A. J. Clignett in zijne Bijdr. tot de oude ned. letterk.

Ferg. Ferguut, ridderroman uit den fabelkring der ronde tafel, door Prof. L. G. Visscher.

Flor. Floris ende Blancifloer, uitg. door Hoffmann von Fallersleben, Horac. Belg. Tom 3.

Franc. Leven van Sinte Franciscus door J. v. Maerlant, uitg. door J. Tideman.

Heim. De Heimelijcheit der heimelijcheden, uitg. door Prof. J. Clarisse, N. Werken der Maatsch. van Nederl. Letterk. 5e D.

v. d. Houte. Dboec van den houte, uitg. door J. Tideman.

Huon. Vier fragmenten eener Nedl. bewerking van den ridderroman Huon van Bordeaux, medegedeeld door Mr. S. de Wind, Nieuwe reeks van werken der Maats. van Ned. Letterk. V, 26 volg.

Kar. Gr. Roman van Karel den Grooten en zijne XII Pairs, uitg. door Dr. W. J. A. Jonckbloet.

Lanc. Roman van Lancelot, uitg. door W. J. A. Jonckbloet.

L. O. H. Van den levene ons Heren, uitg. door Dr. P. J. Vermeulen.

L. Sp. Der Lekenspieghel, uitg. door Dr. M. de Vries.

Limb. Roman van Heinric en Margriete van Lemborch, uitg. door Mr. L. Ph. C. van den Bergh, nieuwe Reeks van werken der Maatsch. van Ned. Letterk. 2e en 3e D.

Maerl. J. van Maerlant, Spieghel Historiael, 1e en 2e deel, uitg. door Mr. A. J. Clignett en J. Steenwinkel.

Mnlp. Der Minnenloep van Dirc Potter, uitg. door Ds. P. Leendertz.

Nat. Bl. Maerlants naturen bloeme, HS. der kon. Bibl. te Berlijn.

Ogier. Fragmenten van den roman Ogier van Denemarken, uitg. door J. F. Willems, Belgisch Museum, 2, 334 vlgg.

Parth. Fragment van den roman van Parthenopeus, uitg. door Ds. Is. van Harderwijk, N. Werken der Maatsch. van Ned. Letterk. 5 D. 2e st.

Rein. Reinaert de Vos, uitg. door J. F. Willems.

Renout. Fragmenten van den Roman Renout van Montalbaen, uitg. door Hoffmann von Fallersleben, Hor. Belg. Tom. 5.

Stoke. Rijmkronijk van Melis Stoke, uitg. door B. Huydecoper.

Tr. Orl. Al de stukken van den Trojaanschen Oorlog afgedrukt in Blommaerts Oud Vlaamsche Gedichten, D. 1 en 2.

Velth. Lodewijc van Velthem, Spieghel Historiael, uitg. door Is. le Long.

Wal. Roman van Walewein uitg. door W. J. A. Jonckbloet.

Wp. Mrt. Wapene Martijn van Jacob v. Maerlant, uitg. door Prof. M. Siegenbeek, N. Werken der Maatsch. van Letterk., 3e D. 2e st.

Wp. Mrt. Verv. Vervolg op den Wapene Martijn, uitg. door Prof. M. Siegenbeek N. Werken der Maatsch. van Letterk. 5e D. 2e stuk.

OVER MIDDENNEDERLANDSCHEN

EPISCHEN VERSBOUW.

VROEGERE SYSTEEMEN.

Daar in Nederland tot op onzen tijd der middelnederlandsche letterkunde in het algemeen geene wetenschappelijke beoefening is ten deel gevallen kan het geen verwondering baren, dat men niet heeft trachten in te dringen in de waarachtige wezenheid van dat gedeelte van het vak, dat zoo omslagtig is van onderzoek, zulke volgehoudene oplettendheid vordert, dat, gelijk Huysinga Bakker zich uitdrukte (*) »de onvroeden het met geen geduld konnen inzien en het door de kenners zelven veronagtzaemd en vergeten wordt": — ik bedoel den middennederlandschen versbouw.

De tijd van oppervlakkigheid dient thans voor ons voorbij te zijn: de periode van onderzoek heeft zich geopend; op ieder wien onze oude letterkunde ter harte gaat rust thans de verplichting dat onderzoek met moed aan te vangen en met volharding voort te zetten.

In die overtuiging waag ik het mijn onderzoek omtrent het mnl. rhythmiek aan het oordeel mijner medearbeiders te onderwerpen.

(*) Werken der Maatsch. van Ned. Letterk. te Leiden, 4°. V, 88.

Alvorens onze navorsching te beginnen zal het niet ondienstig zijn met een enkel woord aan te wijzen hoe men tot heden in Nederland den ouden versbouw begrepen heeft.

In de eerste plaats komt het oordeel van den reeds genoemden Huysinga Bakker in aanmerking, die bepaaldelijk eene Verhandeling over onze versmaat heeft geschreven, opgenomen in het 5e Deel der Werken van de Leidsche maatschappij der Nederlandsche letterkunde. Zie hier zijne eigene woorden (*):

»Wat nu onzen landsman Melis Stokes aengaet, zijne rijmen konnen, ik erken het, nauwlijks voor mijn tegenwoordig oogmerk van eenigen dienst zijn; ik hebze met aendagt, een en andermael gelezen, maer ik vindze allen zo *ruw en onregelmatig*, datze den naem van versen niet draegen konnen: als men door rijmen verstaet, de op elkander klinkende slotklanken, gelijk men in vervolg van tijd verstond, dan zijn het ook rijmen. Evenwel zo men op den aenhef der chronijke, en hier en daer in dezelve, agtgeeft, schijnt het of Melis een edeler eigenschap in een vers gekend heeft. Laet ons dit eens van naderby bezien:

1. Oūdĕ boēkĕn hōr ĭc ghĕwāghĕn,
2. Dāt ăl't lānt bĕnēdĕn Nĭmāghĕn
3. Wīlĕn Nēdĕrzāssĕn hiēt:
4. Ālsŏ ālst dĕ stroōm vĕrschiēt
5. Vān dĕn Māzĕn ēn văn dĕn Rīnĕ
6. Diē scĕlt wās dăt wēst ĕndĕ sīnĕ
7. Ālsŏ āls sĭ vālt ĭn dĕ zeē
8. Oēst strēckĕndĕ mīn nŏ meē.

»Zou men niet zeggen dat onze Chronijkrijmer een latijnsche *cadans* of maet in 't hoofd gehad, en zig voorgesteld hebbe, toen hy begon te schrijven. Of

(*) L. I. bl. 90—92.

Melis de Latijnsche dichters gelezen, en hunne voetmaeten gekend hebbe, is twyfelachtig. Misschien heeft hy zijne kerkliederen willen volgen, die, gelijk men weet, in 't Latijn, en naer de Latijnsche voeten, opgesteld waren; want hadt hy geen ander begrip van een vers gehad, dan een bepaeld aental van lettergreepen voor elken regel, en derzelver sluitende rijmklanken, hy zou dikwijls eene natuurlijker woordschikking gevolgd, en, by voorbeeld, den eersten en zevenden regel dus geschreven hebben, *Ik hoor oude boeken gewagen*, en, *Alzo als zy in de zee valt.* — De dwang van 't rijm mogt hem, somtijds, tot een woordverplaetsing dringen, het was egter doorgaends onnodig, vermits hy altijd een goed aental stopwoorden voor 't rijm by der hand hadt. Verders de twee eerste, de vijfde en sesde sleepende regels houden een vrij regelmatigen tred van vier voeten, waerin deeze latijnsheid van voetmaet en cadans gehouden wordt, dat de twee eerste voeten *Trochaischen* zijn van twee sylben, de eerste lang, de tweede kort - ⏑, als ōudĕn Boēkĕn, en de derde voet een *dactylus* van drie greepen, dus - ⏑ ⏑, als hōrĭc ghĕwāghen, en wēst ĕndĕ sīnĕ, en de laetste of vierde voet van twee sylben gelijk de twee eerste voeten. De derde en vierde staende rijmregels zijn ook in dezelfde maet van 3½ voet; maer de zevende en agste zijn niet zo regelmaetig, als men zien kan. Gelijk aen den aenhef, heb ik meer rijmregels in de chronijk gevonden, evenwel zeldzaem: *het geheele rijmwerk is ongeregeld*, heeft gestadige afwijkingen van hooge en laege greepen, en anders om: somtijds hebben zijne regels een halve voet te veel, somtijds te weinig; dan weer vergeet hy de geheele *cadans*, en schrijft proza. Bezatén we Stokes eigen handschrift, misschien bespeurden wy in hetzelve meerder netheid en overeenkomst.

»Lodewijk van Velthem, zo hy genoemd wordt, heeft zijn Rijmspiegel omtrent op denzelfden rijmtrant geschreeven, komende, als Schriverius zegt, in tijd en stijl overeen met Melis Stoke: het heeft my evenwel toegescheenen dat de rijmen van den Spiegel Historiael, over 't geheel, nog slegter en platter zijn: beide egter komenze als dichtstukken in weinig aenmerking."

Vernemen wij nu in de tweede plaats van Wijns oordeel, van hem die 't eerst de aandacht op de mnl. romantische letterkunde vestigde. Hoe groot ook zijne verdienste zij, ten opzichte van den versbouw onzer ouden stelde hij zich met dezelfde schrale resultaten tevreden die ook Huysinga Bakker vergenoegden. Of liever, hij is nog gemakkelijker te voldoen; want terwijl de eerste ten minste pogingen aanwendt om eene zekere wet te vinden, terwijl het hem onwaarschijnlijk voorkomt dat onze oudste schrijvers geen oor zouden gehad hebben voor toonval of cadans, blijkt het niet dat van Wijn er ooit aan gedacht heeft dat de mnl. dichters er naar streefden om

Te rechte te voeghen die woorde
Elc tsinen sconsten accoorde,

zoo als de dichter van den Lekenspieghel zich uitdrukt, of dat zij middelen kenden tot het maken van

Veerse die ter werelt smaken,

zoo als Maerlant het in zijnen Franciscus (vs. 1920) noemt. Het technische gedeelte der oude verzen stelt hij niet hooger dan dat der rederijkers, en hij was het met Casteleyn eens:

Een vers duert ongheteld en onghemeten
Zoo lang als 't een asem herden mach.

Zoo zegt hij van Maerlants Rijmbijbel (*): »De rymtrant is eenvoudig: de regels bestaan, zoo als, ge-

(*) Historische avondstonden I, 276.

woonlyk, die der oudste rymen, uit agt, negen of tien lettergreepen, ook volgen, veel al, op twee staande twee sleepende regels: maar op dit alles vestigden onze oude Dichteren, doorgaans, kleinen aandagt."

Van Melis Stoke gewagende spreekt hij (*) van: »den zorgeloozen tred der zeven- agt- of meervoetige dichtregelen en hun onbekommerd staan of sleepen," en zoo over andere dichters (†). Een gelijk oordeel vellen de meeste schrijvers die sedert het begin dezer eeuw zich daarover uitlieten, en wier woorden wij niet zullen afschrijven om niet in herhalingen te vallen (§).

Terwijl men langzamerhand van het denkbeeld terugkwam dat alleen kronijken en didaktische gedichten onze oude letterkunde vormden, terwijl men aan eigenlijke poëzij begon te gelooven in de romantische dichtstukken onzer voorvaderen, begon men van lieverlede ook tot het denkbeeld over te hellen, dat wellicht het technische gedeelte hunner kunst niet zóó was verwaarloosd als men tot nog toe algemeen had aangenomen, en dat ook voor de poëzij der middeleeuwen de eeuwige wet gold, dat »die Kunst keine Aussenseite sich schlechthin zufällig nach eigenem Belieben ergehn lassen darf." (*)

Van achteren mag het zelfs vreemd schijnen, dat men niet vroeger op die gedachte kwam, en dat b.v. Huy-

---

(*) T. a. pl. bl. 281.

(†) Verg. bl. 322, 327.

(§) Mr. J. de Vries, Proeve eener Geschiedenis der Ned. Dichtk. 1 st. bl. 38.

J. F. Willems, Verhandeling over de Ned. Taal- en Letterk. I D. bl. 174.

Mr. N. Carbasius, Verhandeling over Jan van Heelu in de N. werken der Maatsch. van Ned. Letterk. 3 D. 2 st. bl. 35.

Enz. enz. enz.

(*) Hegel, Vorlesungen über die Aesthetik, ed. Hotho, 3², 226.

decopers aandacht zich niet vestigde op het slot van den Ferguut

Here, hier hebdi van Ferragute,
Van beghinne ten inde al ute,
Ghecorrigheert van miere hant,
Overal so waer ict.vant
In rijm, in vers, in ward messcreven.

Deze regels alleen waren genoegzaam om te doen zien dat de mnl. dichters wetten voor *rijm* en *vers* eerbiedigden. Maerlant klaagt in de inleiding op zijnen Franciscus hoeveel moeite het in had zich naar den dwang van het rijm te schikken:

Men moet om die rime soeken
Messelike tonghe in boeken
Om vray te houdene rijm ende sin.

En betrekkelijk het rhythmus of de maat zegt Diederik van Assenede (of ten minste de schrijver van het proloog van Floris ende Blancefloer) bepaaldelijk, dat

Men moet *corten ende linghen*
Die tale, salmense te rime bringhen,

waarmede wel niets anders bedoeld wordt dan hetgeen de schrijver van den Lekenspieghel uitdrukte door zijn: *ten scoonsten accoorde voeghen.*

Prof. Bormans te Luik, een man van veel scherpzinnigheid, wien de studie van het *dietsc* ter harte gaat, was intusschen de eerste die in de Nederlanden het algemeen aangenomen gevoelen tegensprak, en naar vaste wetten voor den middennederl. versbouw omzag. Hij toonde dat aan zijne aandacht niet ontgaan was wat zijne voorgangers hadden in den wind geslagen, of over het hoofd gezien, als hij den mnl. versbouw omschreef als »les lois de la rime et de la mesure en général, la prononciation, les règles de la syncope, de la crase, de l'élision, de l'apocope, de l'énallage et

de la metathèse, qui sont des figures qui reviennent à chaque instant." (*)

Gaarne brengen wij hem de hulde die hem toekomt, die het eerst den ouden slenter vaarwel zeide, en alzoo de ijsbreker werd, die de wetenschap een nieuwen stap deed vooruitgaan door de aandacht op de vaste wetten der metriek te vestigen en verder onderzoek uit te lokken. In dit opzicht huldigen wij zijne verdienste; maar zijne verdere wijze van beschouwen kan de onze niet wezen. Want niettegenstaande hij, naar de aangehaalde woorden, wist welke weg moest bewandeld worden om tot de waarheid te komen, heeft hij het rechte pad verlaten om zich door een dwaallicht te laten leiden. Zijn stelsel draagt alle blijken van a priori te zijn opgesteld, in plaats van uit de navorsching van de mnl. gedichten te zijn voortgevloeid.

In den Messager des sciences et des arts de la Belgique, 1837, p. 93, werd dit stelstel aldus voorgedragen: (†)

»Je suis convaincu que tous les vers de van Maerlant, de Jean de Clerc et des autres poètes de leur époque, out eu un nombre fixe de syllabes (sept ou huit, rarement davantage), une espèce de repos (autant qu'il en faut dans les petits vers), et, qui plus est, deux à deux le même rhythme, quelquefois ïambique, mais plus souvent trochaïque. Si jusqu'aujourd'hui on y a méconnu tout cela, la faute en est en partie aux copistes, qui ont misérablement défiguré presque tous les manuscrits, et en partie aussi à nous, qui avons négligé de nous enquérir des règles que nos pères observaient en faisant et en lisant leurs vers."

(*) Messager des sciences et des arts de la Belgique, tom. 5 (1837) pag. 389.

(†) Verg. ook t. a. p. bl. 392.

En verder p. 390 »Nous établissons comme règle, que les vers qui riment ensemble, doivent avoir le même rhythme, ou ce qui revient au même ici, le même nombre de syllabes."

Men passe dezen regel op eenig mnl. gedicht toe, en men zal zien in hoeverre het waarheid behelst, b.v. (ik neem het eerste het beste dat mij onder de hand valt) uit den Troj. oorlog van van Maerlant (*):

Troilus sat op Pesselande:
Ic wane men in genen lande,
No na, no verre, in gere stat
Beter ors vonde dan was dat:
Hi hadde enen witten halsberch an,
Scoenren ne sach noit man,
So ne duet oec nembermere;
Hi droech Hectors scilt min no' mere
Met enen palenstene groene.
Enen scacht met enen roden ponioene,
Dat hem Briseida sine amie
Hadde gegeven op goede vrie
Hefmen hem in die hant gegeven,
Daer menech mede verloes sijn leven;
Hi hadde enen helm van goede stale,
Daer menech groet steen van kerstale
Stont in, ende menech sardijn,
Die blecte jegen dat sonnescijn
Als of hi al ontsteken ware.
Troilus was worden geware enz.

De meeste regels schijnen twee aan twee *niet* het zelfde metrum te hebben en voorts gaat het met de toepassing der latijnsche maat ook al vrij moeijelijk; immers

(*) Blommaert Oudvl. Ged. 1 D. bl. 46 vs. 304 vlg. — ook uitgegeven door Ackersdijck N. werken der Maatsch. van Ned. Letterkunde 1, 201.

de verzen 4, 6, 8, 10, 12, 15 laten zich, hoe men zich ook wende, maar niet in een jambisch of trochaisch panser wringen.

Prof. Bormans heeft getracht zich uit vele moeielijkheden te redden door er bij te voegen (bl. 94): »On doit admettre, *ce qui est incontestable*, que les anciens se souciaient fort peu de l'accent, et allongeaient *à volonté* les syllabes brèves."

Reeds heb ik eenige malen ter loops dit systeem afgekeurd, en de heer Bormans is mij daarom hevig te lijf gegaan in een brief geplaatst in het Belgisch Museum (*). Ik blijf dat stelsel afkeuren. Niet dat ik zoo als de heer B. schijnt te veronderstellen ooit gemeend heb dat hij »grieksche of latijnsche *metrische voeten* of *prosodische quantiteit*" bedoelde; want ik begreep wel dat hij ook slechts dacht aan »heffingen en zenkingen en de daeruit ontstaende kadans." Maar zoo hij zich »van de benamingen van *iambique* en *trochaïque* bediende om VOOR DESKUNDIGEN den rhythmus met één woord aen te wijzen (bl. 203)", dit bewijst alleen dat hij toen nog niet bekend was met de juister terminologie der Duitschers.

Wat nu het systeem zelve aangaat, ik zal niet stilstaan bij de willekeurig afwisselende jambische en trochaische maat, die wel is waar ook bij een enkelen franschen dichter voorkomt, maar door Diez te recht wordt veroordeeld als eene »das Gemüthliche und Gleichmässige des Vortrages störende Einrichtung." (†) Het zal genoegzaam zijn bij de laatst aangehaalde stelling van den heer B. onze aandacht te bepalen. Zij klinkt mij, zoo al niet ongerijmd dan toch zeer onrhythmisch. Te

(*) Jaargang 1846, tweede aflevering.

(†) Altromanische Sprachendenkmale, nebst einer Abhandl. über den epischen vers. s. 110.

recht, dunkt mij, zei Lelyveld (*): »Iedere taal heeft hare eigene Prosodie en byzondere wyze van scandeeren. In de onze versta ik door scandeeren der verzen, niet alleen de afmeting der voeten, bestaande uit korte en lange syllabes enz.; *maar ook de meerdere of mindere laagte en hoogte der toonen waarin voornamelijk de welluidendheid onzer verzen gelegen is.*" Ook op de mnl. verzen moeten deze woorden toepasselijk zijn, willen zij op den naam van verzen aanspraak maken, want die rhythmiek is op den aard van alle duitsche taaltakken gegrondvest. Zoo daarentegen onze ouden den klemtoon, de hebung, maar lieten vallen waar het toeval hem heen bracht, en zoo zij hun oor gestreeld voelden door een chaos van toonen en klanken, dan dunkt mij is het niet noodig zooveel moeite te doen om hun metrum — let wel, een onrhythmisch metrum! — te herstellen; en ware dit mijne overtuiging, ik zou geene reden zien om van rhythmus en metrum te spreken, maar integendeel tot het systeem van Huysinga Bakker terugkeeren, en met hem eerlijk van iederen mnl. dichter verklaren: »het geheele rijmwerk is ongeregeld, heeft *gestadige* afwijkingen van hooge en laege grepen, en anders om."

Onwillekeurig komt de vraag bij mij op, of hetgeen de heer B. (bl. 202) van den »kakodans eener Moneïsche scansie" zegt niet op hem zelven toepasselijk is, en of Petrarcas woorden ook niet tot hem kunnen worden gericht:

Frate, tu vai
Mostrando altrui la via, dove sovente
Fosti smarrito, ed or se' piu che mai!

Zoo er den heer Bormans ondanks zijne nieuwe accentleer nog moeielijkheden overblijven, hij tracht die

(*) Op Huydecopers Proeve I, 422.

te ontkomen door aan te nemen dat de schuld ligt aan het HS, en dat het fouten zijn van den afschrijver die het werk verbroddeld heeft. Wij antwoorden met Dr. Snellaert (*): »Het is alleen te verwonderen dat niet één handschrift, niet één fragment onverminkt tot ons zij gekomen."

Ondanks het onhoudbare der stelling vond dit systeem (waarvan, zoo men de weifelende uitspraak van Huysinga Bakker niet mede wil rekenen, Docen wel de eerste voorstander is geweest, die ten jare 1807 in Aretins Beiträge IX, 1091 ten opzichte van Maerlants Alexander reeds sprak van »die gewöhnliche Versart in kurzen gereimten Jamben.") — algemeen bijval, hetgeen alleen te verklaren is uit de zucht om zich tot elken prijs los te maken van het verouderde gevoelen, dat men toch als belachelijk had leeren aanzien.

Onder de eersten die zich voor dit systeem verklaarden behoort Jhr. Ph. Blommaert in het eerste deel zijner Oudvlaemsche Gedichten bl. 41:

»De vergelyking van verscheiden afschriften van 't zelfde dichtwerk kan niet weinig tot het hervinden van het rhythmus der ouden en het herstellen van den oorspronklyken tekst mede helpen. Onder het verbasterend afschryven der onkundige copisten zijn weinige dichtstukken van dit vroege tijdvak, onveranderd tot ons overgekomen, en het is geen wonder dat men by de oppervlakkige inzage dezer onnaeuwkeurige schriften algemeen van gedachte geworden was, dat de oude dichters op toon noch maet pastten, maer alleenelijk naer het rijm omzagen.

»De Hr. J. H. Bormans, professor der vaderlandsche letterkunde van de hoogeschool te Gent, trok nu onlangs de aendacht der taelkundigen op dit belangrijk punt."

(*) Verhandel. over de Ned. dichtkunst in Belgie bl. 33.

Ook Dr. Snellaert schaarde zich ondanks de boven aangehaalde opmerking onder dezelfde banier. Hij schrijft (*):

»De beminnaren onzer letterkunde hadden opgemerkt dat onze oude schrijvers geen acht op het juist getal voeten gegeven hebben, en het eene vers onverschillig korter of langer dan het ander maekten. Ik had altyd gedacht dat zy alleen op rym en toonval acht sloegen, en meer hun gehoor dan hunne vingers raedpleegden. Professor Bormans meent dat zy een vast getal lettergrepen gebruikten en hunne verzen in *iamben*, maer meestal in *trochæën* schreven. De toenmaels by de Franschen gebruikte versificatie vermeerdert zelfs de waerschynlykheid dezer wyze van zien."

Evenzoo verklaarde mijn vriend Dr. M. de Vries in de Jager's Taalk. Mag. IV, 283: »Voor het overige heeft de naauwkeurige vergelijking van verschillende afschriften van één rijmwerk mij in de overtuiging versterkt, dat het niet moeijelijk zou zijn, bij onze oude dichters daar, waar zich de gelegenheid tot zulk eene vergelijking opdoet, meestal de oorspronkelijke maat der verzen te herstellen. Het eene handschrift toch verlengt of verkort doorgaans de verzen, die in het ander door den afschrijver te kort of te lang gemaakt zijn."

En daarbij beroept hij zich op de boven uitgeschreven plaats van Prof. Bormans. Ook hij werd dus tot eene dwaling verleid waarvan hij echter sedert, naar ik meen, is terug gekomen.

De eenige die zich tegen het meer en meer veldwinnend systeem verklaarde zonder het oude stelsel te blijven aankleven, was de helaas! te vroeg aan de wetenschap en zijne vrienden ontrukte Willems.

(*) Verh. over de Ned. Dichtk. in Belgie bl. 33.

Reeds in het eerste deel van zijn Belgisch Museum (*), zei hij:

»De heer Bormans heeft omtrent de regels der versificatie bij de ouden een standpunt van beschouwing gekozen, waarop ik hem niet volgen kan."

En later, als de heer Lambin bij de uitgave van een fragment van het vroeger door Blommaert uitgegeven gedicht *Van der zielen ende van den lichame* (†), nog verklaarde (§) »dat de verzen van het een en ander stuk niet regelmatig zijn: het meeste getal is van 8 of 9 lettergrepen, eenigen zyn van 10, van 11 en zelfs van 12 en 13. Zoude men hieruit mogen besluiten dat de dichters der middeleeuwen de regelmatigheid in de lettergrepen over het hoofd zagen?" — toen teekende Willems daarop aan:

»De regelmatigheid was by hen niet gelegen in de evenredigheid of het gelyk getal der syllaben van iederen regel; maer *in de toonslagen*. Er zijn vier zulke slagen in elk der bovenstaende versen, en deze vallen altyd op de wortelsylben."

Uit deze woorden blijkt genoegzaam dat Willems in den grond de wet van den versbouw onzer vaderen gevoeld had, hoewel hij dan ook wat de détails betreft de waarheid op verre na niet gevonden heeft, of althans met zijn onderzoek niet tot genoegzame zekerheid schijnt gekomen te zijn om zijne théorie breedvoeriger uit een te zetten of toe te lichten, gelijk ons ook uit zijne aanteekening Belg. Mus. 1846 bl. 231 vlgg. blijkt.

Schier ter zelfder tijd dat Willems ons het spoor wees waarop wij onze onderzoekingen moesten voortzetten vestigde ook de verdienstelijke hoogduitsche ge-

(*) Bl. 455, in de noot.

(†) Achter zijnen Theophilus bl. 57 vlg.

(§) Belg. Mus. II, 77.

leerde F. J. Mone de aandacht der beoefenaars van de mnl. letterkunde op den versbouw, en even als Willems dacht ook hij niet aan willekeur en bandeloosheid, maar evenmin aan latijnsche jamben of trochaeën (*), terwijl hij van het systeem van den heer Bormans in het voorbijgaan zegt (†) dat het de mnl. metriek »nicht mit der gehörigen Schärfe und Gründlichkeit" behandelt.

Zie hier zijne theorie over het mnl. rhythmus (§):

»In der mnl. Verskunst darf man sich nicht an die Rederyker halten, man könnte sonst glauben, sie sey nach der Französischen eingerichtet, weil die Rederyker so Manches aus dem Französischen übernommen. Allein die Französische Metrik, wenn man auch nur auf ihre sylbenzählung sieht, weicht offenbar von der Nie-

(*) Eerst in de tweede helft der zestiende eeuw schijnen onze dichters hunne verzen op franschen leest geschoeid te hebben. Toen van lieverlede bij de rederijkers het gevoel voor het nationale rhythmus was verloren geraakt en hunne verzen, zoo wat vorm als inhoud betreft, een walgelijk mengelmoes vertoonden, was het de kamer *in Liefde bloeijende*, die zich daartegen begon te verzetten. In de *Twespraack van de Nederduitsche Letterkunst* door haar in 1584 uitgegeven heet het in het 5e hoofdstuk, handelende *van de maatklanck ende uytspraack*, als er sprake is van verzen die »schicklyck óf wanschicklyk vóórtlópen":

»De Reedners van ouds [dat zijn dunkt mij onze mnl. dichters] hebben dit in haar schriften, mede waarghenomen, maar onder ons ist zó heel vreemd, dat wy Rymers, naulyx óyt daar af hebben hóren spreken, ick laat staan, dat wy in ons dichten daar op zouden achten. — —

»Daar zynder óóck huydendaaghs, dieër op beghinnen te achten: ende ick laat my niet anders voorstaan: Zó men hier in met verstandighe opmercking vóórt vaart, óf 't sal metter tyd eene behachlycke cierlyckheyt ende welstand in onze taal brenghen: dóch dunckt my, *dat men meer na den aard van onze spraack, als na den voet der Latynisten moet te werck ghaan.*"

(†) Uebersicht der Niederl. Volks Literatur älterer Zeit, s. 399.

(§) Uebersicht enz. s. 30 ff.

derländischen ab, die anscheinlich gar keine regelmässige Sylbenzählung in den Versen hat;* sodann ist der Französische Ton oder Versaccent, der gewöhnlich auf den Flexionssylben ruht, ganz verschieden vom Niederländischen, der wie im Teutschen auf den Wurzelsylben liegt. Im Französischen richtete sich der Ton nach dem Lateinischen, dessen Flexionssylben meistens lang sind, im Teutschen aber muste der Ton auf die Wurzel fallen, weil die Flexionssylben allmälig verkürzt und stumm wurden. Das Niederländische hat die alten vollen Flexionen noch früher abgelegt als das Hochteutsche, daher muss das Verstummen der Endungen dort sich weiter ausgedehnt haben als bei uns, was auch das Versmass wirklich beweist.

Die gewönlichen Niederländischen Verse haben nämlich *vier* Hebungen wie im Teutschen und wahrscheinlig keine andern als stumpfe Reime, denn hinter der vierten Hebung verstummt jede Nachsylbe, wodurch alle Reime stumpf werden müssen. Die Senkung (Thesis) kan in jedem Versfusse wegbleiben und alle Flexions- und Ableitungssylben verstummen, wenn vor oder nach ihnen eine tonlose Sylbe in der Senkung steht. Die Sylbenverschleifung wird durch die Inclination sehr erleichtert, sowie durch die Elision vor Vokalen und H. Doppel- und Zweilaute sind einsylbig, auch die Conjunction *ende.* Der vorschlag is meistens einfach, doch kommt auch der doppelte vor."

De vraag is hier niet of Mone in alle bijzonderheden juist ziet, en zijn systeem met genoegzame grondigheid, uitvoerigheid en duidelijkheid heeft ontwikkeld; voor ons, die ons een eigen onderzoek voorbehouden, is het genoegzaam te weten of het beginsel waarop dat systeem rust het eenige ware zij, dan of het eene ongerijmdheid of eene hypothese bevat gelijk de vorige theoriën.

Als Dr. Snellaert in zijne Verhandeling t. a. pl. het systeem van den heer Bormans heeft uiteengezet voegt hij er bij: »De toenmaels by de Franschen gebruikte versificatie vermeerdert zelfs de waerschijnlijkheid dezer wyze van zien." Maar met meer grond zou men kunnen beweren: De toenmaals bij de Duitschers gebruikte versifikatie maakt deze wijze van zien hoogst onwaarschijnlijk. A priori toch was het veeleer denkbaar, dat een volk van den duitschen stam de eigenaardige versifikatie van dien geheelen stam zou volgen, zoo als Snellaert zelfs getuigt dat in de vroegste tijden plaats had (*), dan zich aan te sluiten aan de eigenheden van een rhythmus, dat in duitsche ooren niet harmonisch kon klinken, en waartoe zich de duitsche taal niet dan weerbarstig kon leenen.

Van dien kant reeds wordt Mone's stelsel waarschijnlijk, en wanneer men met aandacht de mnl. verzen onderzoekt, dan springt reeds terstond in het oog dat het beginsel der théorie door hem en Willems voorgestaan (de vier arses) in den grond het eenige ware is.

Bij de uitgave van de Dietsche Doctrinale in 1842 was ik daarvan reeds zoodanig overtuigd, dat ik in de inleiding op dat werk (†) de aandacht onzer taalkenners bij vernieuwing op den mnl. versbouw meende te moeten vestigen en het systeem van Mone ontwikkelen. Hetgeen op die weinige bladzijden voorkomt was evenwel onvolledig en hier en daar onjuist: van het eerste was ik toen reeds overtuigd (zie aldaar bl. LIII) en het was hoofdzakelijk om een nader en grondiger onderzoek uit te lokken dat ik mijne gedachten mededeelde.

Tot nog toe werd evenwel die hoop te leur gesteld (§);

(*) Verhandeling bl. 12.

(†) Bl. XLVIII—LVII.

(§) In Duitschland deelde mijn vriend Julius Zacher eenige wenken mede over mnl. metriek in zijne beoordeeling mijner Be-

want behalve Prof. Bormans, die in een hevig artikel in het Belgisch Museum 1846 bl. 158 vlg. zijn stelsel verdedigde, of liever de schets van Mone aanvocht, maar daardoor ten minste zijnen wetenschappelijken ijver aan den dag legde, — behalve Prof. Bormans, zeg ik, bleven onze nederlandsche geleerden die zich omtrent dat punt uitlieten aan de schors hangen, want niemand waagde zich aan een grondig onderzoek.

Prof. Lulofs, bij voorbeeld, schreef wel een hoofdstuk »*over de Prosodie of Versmaat-leer in de dertiende en veertiende eeuw*," (*) maar zijn onderzoek voldoet niet aan den stand der wetenschap in onze dagen: zijne resultaten zijn meer negatief dan positief. Zie hier zijne redenering:

»Veel van de Prosodische regels, door onze oude schrijvers gevolgd, schuilt nog in het duister ondanks hetgeen Bormans, Mone, Jonckbloet en anderen er op eene niet altijd even heldere en met elkaâr strookende wijze over aangestipt hebben. Wat mij *meer of min zeker schijnt*, is het volgende. De versmaten onzer ouden hebben of tot verhalende en didactische, of tot meer Lyrisch behandelde onderwerpen betrekking. Tot de verhalende, of, wil men, tot de historische en epische stoffen, gelijk mede tot de leerkundige of didactische onderwerpen gebruikten ze eene en dezelfde korte, regel aan regel rijmende versmaat. Deze versmaat bestaat doorgaans uit vier afsnijdingen of voeten, elk van twee, soms echter maar van één syllabe, en die zich *over het algemeen* het liefst als zoogenaamde trochaeën (- ◡), voor zooveel men daarvan bij ons

---

atrijs, Doctrinale en Specimen, Berl. Jahrbücher für Wissensch. Kritiek, Mai 1843, Kol. 716—720. Ook hij erkende in onze mnl. verzen het beginsel der vier toonverheffingen.

(*) Handboek van den vroegsten bloei der Nederl. letterkunde, 1845, bl. 359 vlgg.

spreken kan, scandéren laten. Hierbij moet men echter met Mone (Uebersicht bl. 30) wel in het oog houden, dat er dikwerf meer syllaben, dan noodig schijnt, in den versregel voorkomen, wijl men of aan het begin der versregels eene of een paar niet meê te rekenen syllaben, als eene soort van voorslag plaatste, of ook de buigings- en afleidingsdeelen der woorden vaak niet mede telde, of soms een voor zamentrekking meer of min vatbaar woord als zaamgetrokken uitsprak, en tevens de sluitende *e* met eene volgende vokaal of met de *h* versmelten deed. Ook schijnt *ende* meermalen éénlettergrepig als *en* of *end* geteld te hebben. Door dit eene en andere, (waarvan ik echter beken de volkomen vaste wetten nog niet gevonden te hebben), heerscht er bij den eersten oogopslag eene groote willekeurigheid en onregelmatigheid in die versmaat, en dezelve schijnt, naar de regelen onzer tegenwoordige Prosodie, hoogst gebrekkig; te meer, daar de afschrijvers der manuscripten dikwerf nog de maat, of door inlasschingen, of door weglatingen van syllaben, bedorven hebben. Hoe dit zij, men kan echter op de bovengemelde wijze de verzen onzer oude schrijvers EENIGERMATE scandéren, en hoort als grondtoon altij d die maat van vier voeten of liever afsnijdingen doorklinken, van welke afsnijdingen, voor het overige, in de niet Lyrische versmaten, de laatste onverschillig of op een' zoogenaamden staanden, of op een slependen rijmklank, en daardoor of monosyllabisch of bisyllabisch eindigen kan."

Men ziet dus dat de heer Lulofs eigenlijk nog in het onzekere is of de mnl. verzen zich laten scanderen al dan niet, en hij kon wel tot geen ander resultaat komen, door zijne kombinatie van het Bormansche systeem met dat van Mone; de vereenigingen dier twee heterogene elementen moest wel onvruchtbaar blij-

ven of hoogstens een monster doen geboren worden.

Ik zal hier de proeven van scansie uit het *Handboek* niet weder overschrijven, omdat men uit de woorden zelf van den heer Lulofs genoegzaam kan zien wat men te wachten heeft, terwijl ik overigens den lezer verwijs naar mijne beoordeeling van dat geheele werk (*).

Zoo de oude school, waartoe de heer Lulofs »teregt of onregt gerekend wordt te behooren," al niet tot wetenschappelijke uitkomsten geraakte, dit baart geene verwondering: van haar zijn wij geene grondigheid gewoon. Maar dat Mr. L. Ph. C. v. d. Bergh, iemand die niet gewend is zich met onvolledige beschouwingen te vergenoegen, die integendeel bij verschillende gelegenheden doorslaande bewijzen gaf van grondige studie en van echt wetenschappelijk onderzoek — dat ook hij niet tot meer zuivere resultaten kwam, dit geeft ons reden tot bevreemding. Want wij mogen het niet verzwijgen, al strijden wij onder dezelfde vanen, zoo hij al in het algemeen overtuigd is dat het duitsche rhythmus van *vier toonverheffingen* in onze mnl. verzen heerscht, — bij de uitwerking van dat begrip rusten zijne denkbeelden niet meer op een vergelijkend streng onderzoek.

In de inleiding op den door zijne zorg in het licht verschenen *Roman van Heinric en Margriete van Limborch*, bl. XXVIII—XXIX zegt hij:

»De dichttrant en de rythmus is de gewone dier eeuw; de regels hebben vier *hebungen* of maten, die

(* De Gids, Januarij 1846. bl. 1—56: zie over de prosodie aldaar bl. 41—44. — Tegen mijne beschouwingen over den vroegsten bloei der mnl. letterkunde is de heer Lulofs opgekomen in een opzettelijk werkje getiteld: »Verhandeling over den tijd van den eerst regten aanvang en vroegsten bloei onzer oude bepaaldelijk gezegde Nederlandsche letterkunde, enz. enz." Ik zal zoo ik hoop mijn gevoelen weten te handhaven in eene geschiedenis der mnl. letterkunde, die zoo ik hoop weldra het licht zal zien.

niet gelijk in onze hedendaagsche verzen, altijd uit hetzelfde aantal lettergrepen bestaan, eene eentoonigheid, die voor het oor onzer voorouders onverdragelijk zou geweest zijn, en zelfs onder ons alleen door het gedurig veranderen der caesuur kan voldoen; maar bij de eene sylbe, waarop het accent viel en die daardoor in de arsis stond, voegde men naar willekeur een, twee, drie of vier korte lettergrepen, even als men in de muzijk onverschillig eene vierde noot, door twee achtsten, eene triool of vier zestienden kan vervangen. Zie hier eenige voorbeelden:

Ēvăx dĭe | cōnĭnc văn | Ārră goēn
Dĭe tĕn | bēstĕn ĕs vĕr | gaēn sĭjn | dōen
Lăch ĭn dĕ | stād tĕ | Vānsĕ | cuēr.

Men kan ze ook eenigzins anders afdeelen, doch altijd zal men de vier maten terugvinden, en waar dit geen plaats heeft, kan men den tekst als bedorven beschouwen, hetzij de fout aan den dichter of aan den afschrijver te wijten zij. Het is de gewone rhythmus der Duitsche verzen, die men ook in de mhd. gedichten aantreft."

Het is duidelijk dat v. d. Bergh het wezenlijke beginsel van het mnl. rhythmus voelt, en toch raakt hij het spoor bijster als hij het duister gevoelde juist door een streng onderzoek had moeten duidelijk maken. En de oorzaak van dit verschijnsel is niet ver te zoeken: men heeft in Nederland den gang der studie van het mhd. niet genoeg bijgehouden, en juist hier doet zich dat gebrek voelen. Terecht heeft Zacher gezegd (*): »Wenn irgendwo, so zeigt es sich bei Betrachtung der mnl. Metrik, dass die altniederländische Sprachforschung ohne stete Verbindung mit der altdeutschen alles Fundamentes entbehrt und auf einigermassen erhebliche

(*) Jahrbücher für Wissenschafl. Kritiek 1843, sp. 716.

Resultate durchaus verzichten muss. Wer diese auf der Hand liegende Wahrheit nicht begreifen kann oder will, verräth dadurch eben nur, dass er entweder beide Literaturen nicht hinlänglich kennt, oder in eigensinnigen Vorurtheile befangen ist."

Ware dit tot heden meer in het oog gehouden men zou niet zulke wonderlijke theorieën over den mnl. versbouw hebben opgebouwd; en zeker ware v. d. Bergh tot dieper onderzoek aangespoord en Prof. Bormans tot meer juiste resultaten gekomen, hadden zij de volgende woorden van Lachmann (*) voor oogen gehad:

»Wer aber den grundsatz nicht zugiebt, dass in hochdeutscher gebildeter poesie *keine senkung zweisilbig sein darf*, ausser durch synizese oder durch verschleifung zweier einen einfachen consonanten umgebenden unbetonten *e* oder endlich im auftakt des nicht gesungenen verses, der muss wissen dass er den wesentlichsten punkt der hochtdeutschen verskunst, wenigstens wie ich sie aufgefasst habe, leugnet, und dass er eine neue theorie zu *begründen* hat, wenn er nicht leichtfertig scheinen will."

En het is geen jurare in verba magistri dat ons tot deze erkenning leidt, want elk die weet wat de kennis van het duitsche rhythmus aan Lachmann te danken heeft zal volmondig met Gervinus instemmen (†) als hij hem noemt »den scharfsehenden und hörenden forscher, dem es gelang die wildheid des altdeutschen verses zu zähmen, die regel unter so viel licenz zu finden, und das, was das ohr fühlt auch der verständigen prüfung nahe zu legen."

Een vergelijkend onderzoek dus door Lachmanns aan-

(*) Zu den Nibelungen, s. 293.

(†) Geschichte der deutschen Dichtung I[3], 84.

gehaalde woorden uitgelokt zou sints lang welkom geweest zijn, en had waarschijnlijk rijper vruchten gedragen dan de eenzijdige theoriën waarvan wij spraken.

Wij zullen daarom bij onze beschouwingen zoo veel mogelijk het oog gevestigd houden op het mhd. en onderzoeken of, en in hoe verre, de wetten der mhd. metriek ook voor het mnl. gelden.

Wij stellen daarom Lachmanns algemeenen regel voorop, onderzoeken dan de bijzondere punten die bij de mnl. metriek dienen overwogen te worden, om ons eindoordeel ten laatste in een korten algemeenen mnl. regel zamen te vatten.

EERSTE AFDEELING,

RHYTHMUS.

ALGEMEENE HOOGDUITSCHE REGEL.

»Alle duitsche verzen, bepaaldelijk de oud- en middelhoogduitsche (tot op de zestiende eeuw, waarin de romaansche vorm overwegend begint te worden) — alle duitsche verzen hebben een bepaald aantal voeten, namelijk *toonverheffingen* (arses), die bestaan uit lettergrepen welke sterker toon hebben dan iedere daarop volgende *daling* (thesis). De *dalingen* vóór of tusschen deze *toonverheffingen* mogen ook geheel ontbreken.

»Nu bestaat het eigenaardige wezen der oud- en middelhoogduitsche verzen daarin, dat:

1) waar tusschen twee *toonverheffingen* de *daling* ontbreekt, de lettergreep waarop de toon valt lang moet zijn door klinker of medeklinkers (*positione*);

2) alleen de daling vóór de eerste toonverheffing, of de *voorslag*, meer dan eene lettergreep toelaat, terwijl de overige *dalingen* slechts eensylbig mogen zijn.

»Daar alzoo de telling der lettergrepen voor het duitsche vers mede van gewicht is, hebben de dichters natuurlijk zich van de zamensmelting der vokalen en menige zamentrekking of verkorting van woorden, gelijk die in het gewone spraakgebruik in zwang waren,

in hunne verzen bediend; en er dient een naauwkeurig onderzoek plaats te grijpen in hoeverre zij zich dit alles veroorloofden, in hoeverre zij dit voor de welluidendheid passend rekenden. Voorts dient men te letten op eene andere eigenaardigheid, daarin bestaande, dat zij dikwerf twee door een enkelen medeklinker gescheiden lettergrepen, waarvan de eerste kort is, voor eene enkele syllabe rekenden, (*silbenverschleifung*) zoowel in de *toonverheffing* als *daling*; evenwel in geen geval naar willekeur.

»Bij dit alles lette men nog op rijm of allitteratie (*), die evenwel tot den rhytmischen bouw van het vers niets afdoen, gelijk men dan ook inderdaad sommige oudhoogduitsche verzen zonder rijm of allitteratie vindt, ja zelfs middelhoogduitsche, wanneer men de zoogenoemde *weezen* in aanmerking neemt.

»Het gewichtigste blijft echter altijd de *betooning*. En als de allittererende poëzie der Angelsaksen en Noren zich vergenoegt met opmerkzaam te zijn op de sterkst betoonde woorden en de syllaben dier woorden die den klemtoon hebben, moet men bij de duitsche verzen, die uit een bepaald getal voeten bestaan, wier toonverheffingen sterker betoond moeten zijn dan de daarop volgende dalingen, dieper doordringen, en ook op den graad der betooning letten van die lettergrepen welke den klemtoon niet hebben. Het zal dikwerf mislukken een maar eenigzins vrijer gebouwd vers met juistheid

(*) Men verstaat door allitteratie de gelijkluidendheid van de eerste letters der syllaben waarop de klemtoon valt; gelijk wij bij het *rijm* op het einde der woorden letten kwam bij de allitteratie vooral de voorletter in aanmerking. Verg. Dr. Snellaert Verhand. over de Ned. Dichtk. in Belgie bl. 12.

Verg. Dr. L. Ettmüller in de inleiding op Die lieder der Edda von den Nibelungen, stabreimend verdeutscht, Zurich 1837.

Koberstein, Grundriss der Geschichte der deutschen national litteratur 4e ausg. s. 42.

te lezen, wanneer men bij den hoofdregel, dat ieder duitsch woord, met weinige en meest ook bekende uitzonderingen, het hoofdaccent (klemtoon) op de eerste lettergreep heeft, ook niet den nevenregel kent van het nevenaccent van twee- en meersylbige woorden, dien wij het eerst uit de mhd. rijmen hebben leeren kennen. Tegen het gebruik aan van alle hedendaagsche volken bestaat in oud- en middelhoogduitsche verzen het onderscheid, dat als de eerste syllabe, die den klemtoon heeft, lang is, de tweede het nevenaccent heeft: is de eerste kort dan heeft (als bij ons) de derde den neventoon (*)."

Ziedaar in korte trekken het systeem van den duitschen versbouw volgens Lachmann ontwikkeld. Bijzonderheden, metrische fijnheden, worden hier niet ter sprake gebracht, doch de hoofdeigenschap van het duitsche vers duidelijk voor oogen gesteld. — Nemen wij Lachmanns woorden ten leidraad bij onze beschouwingen. Onderzoeken wij thans in hoeverre ook de mnl. verzen aan die grondwet gehoorzamen. Wij zullen daarbij natuurlijk ook in bijzonderheden moeten treden, vergelijken, toetsen en bewijzen om tot wetenschappelijke resultaten te geraken, maar wij vertrouwen dan ook daardoor in staat gesteld te worden om, gelijk wij als uitgangspunt de algemeene wet voor oud- en mhd. verzen neerschreven, als slotsom van ons onderzoek de grondwet voor mnl. verzen in korte woorden te kunnen vaststellen.

Daar het, gelijk wij zagen hoofdzakelijk aankomt op den klem- en neventoon en op de lengte of kortheid der lettergrepen zullen wij met die beide punten ons onderzoek

(*) Lachmann; Ueber althochdeutsche Betonung und Verskunst, in den Historischen-Philol. Abhandl. der Berliner Akademie 1832. s. 235—237.

aanvangen, na alvorens ten ruwste een voorloopigen regel voor het mnl. vers te hebben opgegeven en met een voorbeeld verduidelijkt, ten einde ons ten leidraad te strekken bij het onderzoek van de détails.

VOORLOOPIGE MNL. REGEL.

Alwie, ook slechts zeer oppervlakkig, met de mnl. poëzij bekend is, weet dat alle epische gedichten bestaan uit twee aan twee rijmende verzen, de zoogenaamde *rime plate;* elk daarvan bestaat uit vier hoogbetoonde lettergrepen (toonverheffingen, hebungen, arses), waartusschen men veelal eene minder betoonde sylbe vindt. Soms komt daar nog een voorslag van een of meer sylben bij.

Als voorbeeld moge de volgende fabel uit den Esopet dienen (Clignett Bijdragen bl. 305).

Een | vós sach | éne | bésie | hánghen,
End | hém be | gónster | ómme | lánghen.
Hi | sprànker | ná: en | díede | niét;
Die | bésie | bleéf daer | híse | líet.
Dóe was | hérde | grám Rei | náert,
End | sprác al | dús ter | bésien | wáert:
»Du | bést soe | hérde | énd soe | gróene,
Díjns en | hébbic | níet te | dóene." (*)
Quaet | mán, die | cránc es | ín die | dáet,
Ten | mínsten | sál hi | spréken | quáet.

(*) Het hs. heeft:

Blijf daer, dijns en hebbic niet te doene.

De twee eerste woorden zijn blijkbaar een glosseem; men verg. b.v. Esop. 14 vs. 8:

Dijns en hebbic ghenen noet.

KWANTITEIT.

Strikt genomen zouden wij moeten aanvangen met een onderzoek naar het accent; maar omdat, gelijk wij boven zagen, bij de bepaling van het nevenaccent de vraag over lange en korte lettergrepen reeds moet beslist zijn zoo zullen wij eerst deze afdoen.

Uit Lachmanns woorden hebben wij gezien (zoo wij 't ook niet van elders wisten,) dat eene syllabe lang of kort wordt door vokaal en konzonanten: wij zullen dus eerst nagaan hoe het met onze mnl. vokalen gelegen is, en dan onderzoeken of ook bij onze oude dichters de wet der positie gold.

a) *Vokalen.* Gelijk op zoo menig gedeelte van het gebied onzer oude letterkunde is ook hier reeds het terrein voor ons geëvend door het grondig onderzoek van Jacob Grimm. In de derde uitgave zijner Deutsche Grammatik beslaat zijne navorsching der duitsche vokalen niet minder dan 550 bladzijden, waarvan er ruim veertig aan onze middelnederlandsche zijn gewijd; wij behoeven hem dus slechts in zijn onderzoek te volgen om tot stellige uitkomsten te geraken.

De lengte of kortheid der vokalen wordt in het mnl. uitgedrukt door het schrijven der enkele vokaal of door verdubbeling; de korte vocalen zijn dus *a*, *e*, *i*, *o*, *u*; de lange: *ae* (= aa), *ee*, *ii* (ij), *oo*, *uu* (*).

(*) Sommige HSS. verlengen ook de *o* en *u* door *e*, en schrijven de lange vokaal: *oe*, *ue*, doch dit is wegens de verwisseling met de tweeklanken *oe* en *eu* niet verkieslijk (Gr. I³, 288). Misschien ware het niet kwaad ook bij uitgaven van mnl. dichters de verlenging der vokaal door den circumflex, even als in het mhd. aan te duiden, vooral ook ter onderscheiding der *breking* van de *a*, die thans met de lange vokaal samenvalt (â, ae); verg. Gr. I³, 280 en 279; tenzij men die breking door *æ* mocht willen aanduiden. In allen gevalle zou het niet kwaad zijn eene verwarring te vermijden die ook in het Gothisch tot moeielijkheden aanleiding heeft gegeven, zie Gramm. I³, 544 volgg.

Het staat vast dat in het gotisch, oud- en middelhoogduitsch de eens bepaalde kwantitieit eener vokaal in een woord onveranderd blijft bij aanhechting of wegneming van den verbuigingsuitgang (flexion) tenzij die klankverandering plaats grijpe die Grimm *umlaut* en *ablaut* noemt, en waarmede wij hier niet te maken hebben. Zoo heeft het mhd. bij voorbeeld: *tac*, *tages; rat*, *rades; her*, *hers; hâr*, *hâres; rât*, *râtes; manen*, *mante; éren*, *érte.*

Geheel met dezen regel in strijd doen zich de mnl. vokalen voor; als vaste wet geldt:

1⁰. Tweeklanken zijn uit hunnen aard lang en aan geene verandering onderhevig, b.v. *dier*, *dieren; vroet*, *vroeden; out*, *ouden.*

2⁰. Korte, door twee konzonanten achtervolgende vokalen blijven mede onveranderd: *halm*, *halmen; tant*, *tanden; kint*, *kinden; vont*, *vonden.* Eene op het einde eens woords (im auslaut) of in het midden (inlautend) voor konzonanten vereenvoudigde geminata volgt denzelfden regel: *val*, *vallen; lam*, *lammen; nap*, *nappen; callen*, *ghecalt; minnen*, *ghemint.*

3⁰. Voor eene enkele konzonant daarentegen houdt de organische kwantiteit slechts zoolang stand als er geen buigingsuitgang (flexion) aan den wortel gehecht wordt; b.v. *sal*, debeo; *dar*, audeo; *van*, de; *rat*, rota, klinken in de uitspraak niet gelijk met *stael*, chalybs; *haer*, crinis; *saen*, cito; *raet*, consilium; en kunnen daarom ook niet zuiver op elkander rijmen. Heeft er echter buiging plaats, dan geschiedt zulks of

a) door eene enkele vokaal, en dan wordt het eenlettergrepige woord tweesylbig. In dit geval blijft schijnbaar de korte vokaal stand houden, b.v. *dach*, *daghe; rat*, *rade; glas*, *glase; lof*, *love;* de lange vokaal daarentegen wordt schijnbaar kort, b.v. *haer*, *hare; raet*, *rade; wijn*, *wine; loon*, *lone.* En dat in

beide gevallen de vokalen der penultima gelijk gesteld werden blijkt uit de doorgaande en stellig zuivere rijmen, b.v. *varen*, ire: *jaren*, annis; *magen*, consanguineis: *sagen*, videbant; *grave*, comes: *ave*, de; *eten*, edere: *gheheten*, vocatus; *leden*, artubus: *beden*, ambobus, — waarvan geen enkel in mhd. verzen zou zijn toegelaten (*).

b) Vangt de buiging met een konzonant aan, d. i, blijft het woord of wordt het weder eensylbig, dan blijft de organische lengte stand houden of keert terug, b.v. *keren*, *keerde; pinen*, *pijnde;* de organisch korte vokaal daarentegen wordt lang: *halen*, *haelt; breken*, *breect; maken*, *maecte;* ja dit heeft zelfs plaats wanneer bloote zamentrekking met een ander woord plaats heeft, b.v. *saelt* uit *sal dat.* Ook dit strijdt tegen het mhd. beginsel, volgens hetwelk in *holt* of *bricht* dezelfde korte vocaal heerscht als in *holet*, *brichet*.

In beide onder *a* en *b*. herdachte gevallen schijnt dus de lange vokaal in eene korte en omgekeerd de korte in eene lange over te gaan, hetgeen tot het aannemen van eene wezenlijke verandering der kwantiteit zou leiden; en evenwel is deze uitkomst niet de ware. Grimms onderzoek (Gramm 1², 265—267) heeft geleerd dat de vokaal in meersylbige woorden noch kort, noch lang is, maar zwevend wordt.

Ten einde voor Nederlanders, die in tweesylbigen zonder inwendig verdubbelde konzonant den korten vokaalklank geheel ontwend zijn, onze bewijsvoering zoo duidelijk mogelijk te maken moeten wij nogmaals onze toevlucht tot het mhd. nemen.

In zijne Mittelhochdeutsche Grammatik, I. s. 17 zegt Hahn:

(*) Grimm brengt nog bij: *namen*, nominibus: *namen*, ceperunt; *daghen*, diebus: *plaghen*, soliti sunt; maar ik meen ten onrechte, want *name*, *nam*, *plach*, *dach*, zijn allen kort.

»Im allgemeinen dauert dem mhd. die alte kürze vor einfachen consonanten fort und er unterscheidet z. b. *mac*, *her*, *wide*, *losen* genau von *mâc*, *hêr*, *wîde*, *lôsen*. Es ist ein arger fehler, den trägheit oder eigensinn oft ungerne aufgeben, wenn wir, nach unserer weise, jène wörter wie diese aussprechen. Am fühlbarsten wird dieser fehler bei zweisilbigen wörtern, da er dann nicht nur das ohr sondern häufig auch noch das versmass verlezt. *Denn nach kurzer wurzelsilbe ist das* e *der endung oder ableitung stumm und wird nicht gehört*, *nach einer langen aber ist er nur tonlos und also deutlich vernehmbar*. Wörter wie *losen* gelten für einsilbige und gehören zu den stumpfen oder männlichen reimen, wörter wie *lôsen* sind aber zweisilbig und gehören zu den klingenden oder weiblichen reimen. Wenn ich demnach jenes wie dieses lese, so gebe ich ihm eine silbe zu viel; es muss vielmehr ausgesprochen werden, als sei *losn* geschrieben."

Behalve dat de veelvuldige schrijfwijze der HS. dit bewijst zal men zich bij eigen onderzoek licht overtuigen dat die theorie werkelijk op de natuurlijke uitspraak is gebouwd. Men spreke slechts uit: *koopen*, *daken*, *reder*, *vader*, *maker*, en vergelijke daarmeê de uitspraak van: *koppen*, *takken*, *redder*, *kladder*, *makker;* en men zal erkennen dat de uitgangen dier woorden met korte wortervokaal niet gehoord worden, en dat de klank die vernomen wordt niet verschilt van *kopn*, *takn*, *redr*, *kladr*, *makr*.

Dit aannemende dan volgt van zelf dat het rijmsysteem der mnl. dichters hunne uitspraak van de schijnbaar korte vokaal moet doen kennen. Zoo die schijnbaar korte penultima werkelijk kort is dan zullen alle dergelijke rijmwoorden als mannelijke of stompe moeten gelden. De praktijk leert het tegendeel. In den Wapen-Martijn toch had Maerlant stellig het doel elke twee

staande rijmen te doen afwisselen met een slepen. Zoo heeft b.v. het 31e. Couplet de rijmen: *dinc*, *ghinc*, *aerde*, *jonghelinc*, *bedwinc*, *hovaerde*, *hinc*, *winc*, *waerde*, *ontsprinc*, *vinc*, *begaerde*, *spaerde;* waar de slepende rijmwoorden de penultima naar behooren lang hebben. Maar daarentegen heeft Coupl. 23 de volgende rijmen: *mijn*, *sijn*, *wesen*, *fijn*, *an scijn*, *desen*, *wijn*, *eyghijn*, *lesen*, *dijn*, *swijn*, *verresen*, *ghenesen;* waar steeds de penultima schijnbaar kort is; maar het is duidelijk dat zij in de uitspraak niet als zoodanig gold, daar anders (als in het mhd.) al deze slepende rijmen voor stomp zouden gegolden hebben, *wesn*, *desn*, *lesn*, *verresn*, *ghenesn.*

Zoo heeft Jan van Braband — hetzij hij werkelijk aan mhd. verzen zijne krachten beproefd heeft, hetzij zijne liederen oorspronkelijk in het mnl. geschreven waren, dit doet niets ter zake — in een lied, afgedrukt in de *Sammlung von Minnesingern*, 1, 76 en bij Willems, Oudvlaemsche liederen bl. 3, in de eerste strophe drie op elkander volgende slepende rijmen: *tieren*, *manieren*, *vieren.* De tweede strophe, die natuurlijk evenzeer met slepend rijm moet aanvangen, heeft daarvoor: *wesen*, *genesen*, *desen*; die echter voor de mhd. uitspraak als stompe rijmen zouden geklonken hebben (*).

Uit deze voorbeelden blijkt genoegzaam dat korte en lange vokalen alleen in eensylbige woorden of door dubbele konzonant gedekte syllaben duidelijk verneembaar zijn (†).

(*) Dat echter ook in het mhd. gelijke afwijkingen voorkomen leert Lachmann, Zu den Nib. 2050,4 (s. 258).

(†) Grimm sluit zelfs de door dubbele konzonant gedekte lettergrepen uit (Gram. 1², 267) »weil sie metrisch ganz dieselbe wirkung äussern" als de door een enkele konzonant achtervolgden. Het is waar, Maerlant gebruikt woorden als *stonden*, *mochte*, *scenden*, *scatte*, enz. slepend; maar in die op eene toonlooze *e*

Dat men vroeger evenwel de korte wortelvokalen meer vasthield in de uitspraak blijkt nog duidelijk, 1°. daaruit, dat men de oorspronkelijke kwantiteit van een aantal woorden in de taal van 't dagelijks leven ondanks de schrijftaal blijft in acht nemen (*), b.v. *wij kommen* (kŏmen), *maggen* (măgen) voor *mogen*, 2°. uit enkele mnl. woordvormen, als b.v. de imperativa van een aantal werkwoorden (†), als *sich*, *ganc*, *stant*, *doch*, *slach*, *dwach*, *brec*, *drach*, *et*, *gef*, *jach*, *clach*, *lef*, *les*, *mac*, *nem*, *sprec*, *stec*, *vach*, *verget*, *vrach*, *wet*, *wes*, *wrec*, *swich;* en het dunkt mij daarbij onnoodig met den heer de Jager aan te nemen »*dat de zachte klinker tot een' harden overging*, omdat een bevel dikwerf met drift, toorn of eenige andere hevige gemoedsbeweging wordt gegeven, waarbij het in den aard der zaak ligt, dat het woord, tot dit einde gebezigd, in de uitspraak kort en scherp wordt uitgebragt."

Zoo vindt men b.v. den infinitivus *etten* voor *eten*, Karel Gr. II, 3307:

---

uitgaan blijft bij zich niet gelijk: zoo schrijft hij c. 30 *datte*, slepend; maar c. 32 *dat* stomp; coup. 10 *den edelen abel*, maar coup. 39 *die vermoerde abelle*, c. 10 *die heren fel*, c. 39 *deluvie felle*.

Dit zweven is te verklaren, omdat zoo als Grimm zelf aanneemt, Gram. 1[a], 528, »Folgten dem vocal der wurzel zwei consonanten, so trat immer *länge der silbe* ein, *nicht des vocals*, dessen kürze gerade sie schützten."

Het verwisselen der lengte der sylbe door positie en de eigenlijke kwantiteit der vokaal mag invloed gehad hebben op den daarop volgenden toonloozen uitgang, maar de uitspraak zelf der vokaal wordt daardoor ook in het mnl. niet onzeker of veranderd.

(*) Evenwel men zegt *blom* voor *bloem;* hoewel het goth. *blôma*, oudhd. *pluomo* heeft. Reeds mnl. wisselt *bloeme* en *blome* af.

(†) Zie de bewijsplaatsen daarvoor bijgebracht door A. de Jager, Verscheidenheden, bl. 197—206.

Dat icse met minen tanden
Etten moete!

en in den indicativus *et* voor *eet*, waarvan Clignett voorbeelden heeft bijgebracht in zijne Bijdrage bl. 75—76. Zie ook L. Sp. Gloss. *Nemt* voor *neemt*, *hi quet* voor *hi queet*, *wrect* voor *wreect*, enz.

Maar bewijzen ook de praeterita der sterke vervoeging niet voor de korte uitspraak der vokaal in het praesens? Van waar kon men ooit aan de uitspraak komen: ic *hal*, *stal*, *stan*, *sprac*, als men niet had gesproken: *ik hële* (*hel*), *stële* (*stel*), *stëne* (*sten*), *sprëke* (*sprec*)? De vergelijking leert het: *ic nam*, maar ook *ic nem; ic brac*, maar ook *ic brec; ic sprac*, maar ook *ic sprec; ic wrac*, maar ook *ic wrec* (verg. *hi nemt*, *brect*, *sprect*, *wrect*).

Terwijl men in *lecgen* de korte vokaal hoorbaar moest maken door verdubbeling der konzonant (cg) bleef de schrijfwijze van *lechame* met enkele konzonant stand houden zonder dat daarbij de kwantiteit van de eerste lettergreep veranderd zij, als blijkt uit het gebruikelijke *ligchaam;* daarentegen vindt men voor den gewonen vorm *seghenen*, soms (*) *secghenen* geschreven, als om de oude korte uitspraak aan te duiden; terwijl wederom naast *jammer* de vorm *jamer* voorleeft zonder gegemineerde konzonant.

Zoo is b.v. de korte *e* van *her* bewaard gebleven in den genitivus *ser* of *tser*, die toch niet anders kan ontstaan zijn dan uit eene afkapping van den gewonen gen. *des heren.* De korte uitspraak der eerste *e* in *menige* wordt bewezen door een aantal plaatsen waar *menge* geschreven staat; en zoo die van *du heves* in *du hebs*, dat naast *du heefs* voortleefde. Limb. 4, 1437 staat *not* voor *note* (nux) gerijmd op *sot; monik* werd

(*) In den *Lancelot* en *Limborch.*

uitgesproken als ons tegenwoordig *monnik;* dat de *o* in *over* kort klonk blijkt uit het synonieme *opper*; terwijl de uitspraak in *open* ons gewaarborgd wordt door de dikwerf voorkomende schrijfwijs van *oppenbaer*. Dat de *o* in *roke* en de *i* in *Richart* niet den lateren zwévenden toon hadden leert dunkt mij de andere schrijfwijs *rotse*, *Ritsart;* en uit ons meervoud *schepen* (naves) mag men opmaken dat het oude meerv. *scipen* met de korte *i* is uitgesproken.

Het vrouwelijke van *smal*, steeds mnl. *smale* geschreven, tegen den regel die hier geminering der konzonant zou gevorderd hebben, luidt bij ons weder *smalle*, en wordt, zooveel ik mij herinner, steeds op organische korten (*wale*, *tale*, *male*) gerijmd; mag men hieruit eenig besluit voor de uitspraak opmaken? Daarenboven van het ww. *versmalen* (Wap. Mart. 10, 6) vint men ook hi *versmalt*, Limb. 5, 1757.

Is er ook niet eenig bewijs gelegen in de verwisseling van *talen* en *tellen*, *sagen* en *seggen*, *wale* en *wel*, *toren* en *torn*, *sceren* en *scern?*

En Maerlants woordspeling,

Die de *werelt* eerst werrelt hiet,

vergeleken met de doorgaande schrijfwijze in der Minnenloop, *werlt*, bewijst zij niets voor den korten klank der onverlengde vokaal?

Maar helaas, in de helft der dertiende eeuw was de verbastering in de uitspraak reeds zooverre gekomen, dat men, gelijk wij zagen, slechts in zeer weinig gevallen de echte kwantiteit der vokaal meer in de uitspraak kon waarnemen. Het zij daarmede hoe het zij, voor ons tegenwoordig doel is het genoegzaam gronden te hebben om aan te nemen, dat in een vroeger tijdperk van onze taal de oorspronkelijke korte vokaal ook bij verlenging van den woorduitgang door buiging of vervoeging, hoorbaar bleef. Wellicht vinden wij daarvan

nog overblijfsels in verschijnselen die op geene andere wijze te verklaren zijn. In allen gevalle zullen wij er op hebben te letten als wij de phonetische waarde van sommige uitgangen (*er*, *el*) zullen toetsen, als wij over het rijm handelen, en reeds terstond bij de beschouwing van *accent* en *nevenaccent*.

---

b) door *konzonanten*. Wordt in het mnl. eene lettergreep (niet de vokaal) lang door positie, dat is wanneer zij gedekt is door twee konzonanten waarvan de eene ten minste tot die lettergreep behoort, gelijk dat in het Grieksch, Latijn en Mhd. plaats heeft?

Uit de woorden van Grimm zoo even aangehaald blijkt niet duidelijk of hij dezen regel, thans bij ons zoo goed als over het hoofd gezien (*), alleen voor het mhd. geldig maakt dan of hij dien ook toepast op het mnl. Maar voor al wie eenigzins over metrum en rhythmus heeft nagedacht, zal die vraag wel overbodig zijn, omdat noodwendig in elke taal door twee of meer konzonanten in de uitspraak van de voorafgaande vokaal voor het gehoor eene zekere vertraging wordt te weeg gebracht, die zoo wel bij metrum al rhythmus niet over het hoofd *kan* worden gezien (†), zoodat dan ook de Kamer in liefde bloeiende, die nog verklaarde (§): »nópende de kortheid ende lanckheid der silben weet

(*) Verg. Hegel's *Vorlesungen über Aesthetik*, ed Hotho, 3ᵃ, 293—4. »Die neuere Sprachen halten diese Regel nicht fest, sondern machen, wenn sie nach Längen und Kürzen rechnen, andere Kriterien geltend. Doch werden dadurch die der Position ohnerachtet als kurz gebrauchten Sylben wenigstens oft genug hart gefunden, da sie die schnellere Bewegung, die gefordert ist, hindern."

(†) Verg. Kinker Proeve eener Holl. Prosodie, bl. 323—324, in verband met bl. 163, 170 enz.

(§) Twespraack van de Nederd. letterkunst, ed. 1649 bl. 60.

ick u gheen wetten voor te schijven," evenwel zonder eenige aarzeling verzekerde: »dat dubbele klinckers, tweklancken, ja wel meklinkers langhe silben maken is ontwyfelyck."

Daar evenwel langzamerhand zoowel bij de mhd. dichters als ook, en vooral, in de mnl. verzen de invloed van de kwantiteit der lettergrepen op het rhythmus in zekeren zin verminderde, zullen wij in de volgende beschouwing deze wet van kwantiteitsverlenging door verdubbeling van vokalen of konzonanten slechts in zooverre zien in acht genomen, als de algemeene wetten der eufonie vereischen: bepaalde metrische verschijnselen of uitzonderingen brengt zij bijna niet meer te weeg. (Men zie evenwel over de *arsis*).

Het was noodig er bij stil te staan omdat wij in dit verschil tusschen kwantiteitsverhoudingen bij het mhd en mnl. de reden vinden van de afwijkingen die in verscheiden prosodische regels dier beide taaltakken zich voordoen.

ACCENT.

Daar het mnl. vers hoofdzakelijk rhythmisch is, dient ten stelligste te worden uitgemaakt welke regel omtrent het accent geldt.

In de oude talen, het Grieksch en Latijn, was de versifikatie ook rhythmisch maar de grondslag daarvan maakte de natuurlijke lengte of kortheid der sylben uit, tot welker bepaling de klankleer, de uit te spreken letters, konzonanten en vokalen zelf den maatstaf aangeven; van daar dat men hare prosodie, duidelijkheidshalve, *metrisch* noemt.

Niet aldus de nieuwere duitsche talen, en wij zullen

het verschil en de oorzaak daarvan met de woorden van Hegel trachten in het licht te stellen (*):

»Es bleibt aber dieses erste Gebiet der rhythmischen Versifikation nicht bei der blossen Figuration und Belebung (†) der Zeitdauer stehen, sondern geht auch wieder zum wirklichen *Klingen* der Sylben und Wörter fort. In Rücksicht auf diesen Klang jedoch zeigen die alten Sprachen, in denen der Rhythmus in der angegebenen Weise als Hauptseite festgehalten wird, einen wesentlichen Unterscheid gegen die übrigen neueren, welche sich vorzugsweise dem Reime zuneigen.

Im Griechischen und Lateinischen z. B. bildet sich durch die Flexionsformen der Deklination und Konjugation die Stammsylbe zu einem Reichtum von verschiedenartig tönenden Sylben aus, die zwar auch für sich eine Bedeutung haben, doch nur als Modifikation der Stammsylbe, so dass diese sich zwar als die substantielle Grundbedeutung jener vielfach ausgebreiteten Laute geltend macht, in Rücksicht auf ihr *Tönen* aber nicht als die vornemhliche oder alleinige Herrscherinn auftritt. Denn hören wir z. B. »*amaverunt*," so treten drei Sylben zu dem Stamme hinzu, und der Accent scheidet sich schon durch die Anzahl und Ausdehnung dieser Sylben, wenn auch keine natürlichen Längen darunter wären, sogleich von der Stammsylbe materiell ab, wodurch die Haupt*bedeutung* und der betonende *Accent* von einander *getrennt* werden. Hier kann das Ohr deshalb, in sofern die Betonung nicht die *Haupt*sylbe, sondern irgend eine andere trifft, die nur eine *Neben*bestimmung ausdrückt, schon aus diesem Grunde dem Tönen der verschiedenen Sylben lauschen, und

(*) Vorlesungen über Aesthetik 3, 300—302.

(†) Namelijk »durch Accent, Cäsur und Gegenstoss des Vers- und Wort-Accents." Verg. t. a. p. 293, 297 ff.

ihrer Bewegung nachgehn, in dem es die volle Freiheit behält, auf die *natürliche* Prosodie zu hören, und sich nun aufgefordert findet, diese natürlichen Längen und Kürzen rhythmisch zu bilden.

Ganz anders dagegen verhält es sich z. B. mit der heutigen deutschen Sprache. Was im Griechischen und Lateinischen in der eben angedeuteten Weise durch Präfixa und Suffixa und sonstige Modifikationen ausgedrückt wird, das löst sich in den neueren Sprachen besonders in den Verbis von der Stammsylbe los, so dass sich nun die bisher in einem und demselben Wort mit vielfachen Nebenbedeutungen entfalteten Flexionssylben zu selbstständigen Wörtern zersplittern und vereinzeln. Hieher gehören z. B. der stete Gebrauch der vielen Hülfszeitswörter, die selbstständige Bezeichnung des Optativs durch einige Verba u. s. f., die Abtrennung der Pronomina u. s. w. Dadurch bleibt nun einerseits das Wort, das sich in dem früher angegebenen Falle zu dem mannigfachen Tönen einer Vielsylbigkeit ausdehnte, unter welcher jener Accent der Wurzel, des Hauptsinns, zu Grunde ging, als einfaches Ganzes in sich Koncentrirt, ohne als eine Folge von Tönen zu erscheinen, die, als blosse Modifikationen gleichsam, nicht durch ihren *Sinn* für sich schon so sehr beschäftigen, dass nicht das ohr auf ihr freies *Tönen* und dessen zeitliche Bewegung hinhören könnte. Duch diese zusammengezogenheit andererseits wird ferner die Hauptbedeutung von solcher Schwere, dass sie den Nachdruck des Accents durchaus auf sich allein hinzieht, und da nun die Betonung an den Hauptsinn gebunden ist, so lässt dieses Zusammenfallen beider die natürliche Länge und Kürze der übrigen Sylben nicht mehr aufkommen sondern übertäubt sie. Die Wurzeln der meisten Wörter sind ohne Zweifel ganz im Allgemeinen kurz, gedrungen, einsylbig oder

zweisylbig. Wenn nun, wie diess z. B. in unserer heutigen Muttersprache in vollem Maasse der Fall ist, diese Wurzeln den Accent ausschliesslich fast für sich in Anspruch nehmen, so ist diess ein durchaus überwiegender Accent des Sinns, der *Bedeutung*, nicht aber eine Bestimmung, in welcher das Material, das Tönen frei wäre, und sich ein von dem Vorstellungsinhalte der Wörter unabhängiges Verhältnisse der Länge, Kürze und Accentuiring der Sylben geben könnte. Eine rhythmische [lees: *metrische*], von der Stammsylbe und deren Bedeutung losgebundene Figuration der Zeitbewegung und Betonung kann deshalb hier nicht mehr stattfinden, und es bleibt, im Unterschiede des obigen Hinhorchens auf den reichhaltigen Klang und die Dauer solcher Längen und Kürzen in ihrer bunten Zusammenstellung, nur ein allgemeines Hören übrig, das ganz von der sinngewichtigen betonten Hauptsylbe gefangen genommen ist. Denn ausserdem verselbstständigt sich auch, wie wir sahen, die modificirte Sylbenverzweigung des Stamms zu besonderen Wörtern, welche dadurch für sich wichtig gemacht werden, und indem sie ihre eigene Bedeutung erhalten, nun gleichfalls dasselbe Zusammenfallen von Sinn und Accent hören lassen, das wir so eben bei dem Grundworte, um welches sie sich herstellen, betrachtet haben. Diess nöthigt uns, gleichsam gefesselt bei dem Sinn jedes Wortes stehn zu bleiben, und statt uns mit der natürlichen Länge und Kürze und mit deren zeitlicher Bewegung und sinnlichen Accentuirung zu beschäftigen, nur auf den Accent zu hören, welchen die Grundbedeutung hervorbringt (*)."

Onze groote Ten Kate reeds had voor alle duitsche

(*) Verg. ook Dr. W. G. Brill, Hollandsche Spraakleer, bl. 187—188.

talen als grondregel aangegeven »*dat ze altoos den Klemtoon op het zakelijke deel der Woorden laten vallen* (*);" Huydecoper had hem daarin bijgestemd (†) en Prof. Siegenbeek berustte in die uitspraak (§).

Hoezeer die regel in vele opzichten van toepassing is, verdient hij echter wel nadere toetsing bij een onderzoek over hollandsche of mnl. prosodie (*); want ieder die eenigzins met onze taal bekend is weet dat er 1°. verscheiden woorden zijn waarin die regel, schijnbaar, tegen alle analogie aan, wordt over het hoofd gezien, terwijl 2°. het zakelijk deel in een aantal samengestelde woorden verandert naarmate van den samenhang des zins waarinze voorkomen; 3°. omdat verscheiden voorvoegsels of uitgangen het accent doen verschuiven.

Wat het eerste betreft, naar Ten Kates regel zegt men *místasten*: daarentegen heet het bestendig *misgúnnen*, *misléiden*. Evenwel is in al die woorden het denkbeeld van ontkenning de hoofdbedoeling en dus zal de lettergreep die deze ontkenning uitdrukt wel de voornaamste, de zakelijkste zijn. Hier faalt dus de regel.

Zoo zegt men *mísdaad*, maar wederom *misdóen*, waarin de regel van 't zakelijk deel, evenmin schijnt te gelden als in *gódloos* en *alomtegenwoórdig*, *herzéggen*.

Aangaande het tweede punt, de verandering van het accent naarmate van den zamenhang waarin een woord

(*) Aanleiding 2, 6.

(†) Proeve van Taal- en Dichtk. 2, 350.

(§) Verhandeling over de Spelling, 106.

(*) Zie vooral Mr. J. Kinker, Proeve eener Hollandsche Prosodie (1e deel der Werken van de Holl. Maatsch. van fraaije Kunsten en Wetensch.) bl. 210 vlgg.

Ook de schrijver der Verh. *over de Bastaardwoorden* bl. 14—15 heeft Ten Kates regel bestreden, doch uit de hoogte, terwijl wij hier juist meer *diepte* verwacht hadden.

voorkomt, herinnere men zich slechts dat men zegt: »In Amsterdâm niet in Amstelvéen;" doch »in Ámsterdam, niet in Rótterdam;" evenzoo *vróuwenrok*, *ézelskop*, *keizerín;* maar: »een vrouwenrók, geen vrouwenkéurs," of een *ezelskóp* in tegenstelling van een *ezelsstaárt*, *kéizerin* in tegenstelling van *kóningin*.

Overigens is het, ten derde, van sommige woorden zeer moeielijk te bepalen, wat het zakelijk deel uitmaakt, wanneer men die woorden op zich zelf beschouwt zonder den samenhang te raadplegen, b.v. *donkergroen*, *lichtgeel*.

Ten vierde, betrekkelijk het verspringen van het accent door voorvoegsels of uitgangen, zij het genoeg aan te stippen, dat de woorden *vriéndschap*, *móedwil*, *líchaam* derivata vormen als *vriendschàppelijk*, *moedwíllig*, *lichámelijk*.

Al licht zou men dus tot het besluit komen dat Ten Kates regel voor onze moedertaal ongenoegzaam is, en geneigd zijn Lachmanns opmerking (*) ook op haar toe te passen: »Wenn man als das Gesetz der Betonung in andern Sprachen ein mehr oder weniger gezügeltes Eilen zum Ende der Wörter ansehen kann, so ist dagegen die deutsche Betonung viel mehr ein Herabsteigen, eine gemässigte Entwicklung aus festem Anfang;" of gelijk Kinker zich uitdrukte (†): »Ons taaleigen helt, in 't algemeen, meer over tot het vormen van *dalende*, dan tot het aannemen der *klimmende* woorden; d. i. onze meeste, zoo wel enkele als zamengestelde woorden, eischen de meeste kracht op den eersten lettergreep."

Van den anderen kant moet men echter erkennen, dat de opmerking van Hegel, zoowel uit de ervaring

(*) Ueber althd. Betonung und Verskunst s. 243.
(†) Proeve eener Holl. Prosodie bl. 214.

als uit het wezen der duitsche talen geput, als algemeene waarheid geldig blijft.

Onderzoeken wij daarom in hoeverre de bezwaren tegen Ten Kate ingebracht steek houden, en zooze te licht worden bevonden, trachten wij dan Ten Kates uitspraak te bevestigen door de uitzonderingen onder vaste regels te brengen.

Vooreerst blijkt het aldra, dat de regel door Kinker aangenomen, evenveel uitzonderingen toelaat als die van Ten Kate; ten anderen dat beiden in nietsamengestelde woorden evenzeer gelijk hebben, want de eerste lettergreep is in echtduitsche woorden de stamsyllabe of het zakelijk deel.

Wat de bovengemaakte aanmerkingen aangaat, de eerste en vierde treffen zoowel het eene als het andere systeem; de tweede en derde vloeien voort uit eene verwarring van *woord-* en *zinaccent*, en vervallen dus van zelf. Het komt er dus slechts op aan de uitzonderingen onder vaste regels te brengen. En dit heeft vóór ons Dr. Brill gedaan in zijne *Hollandsche Spraakleer*, (bl. 186—202) en nog beter in zijne *schoolgrammatika*, bl. 82—95.

Wij willen ons nog een oogenblik bezig houden met sommige uitzonderingen in het mnl. als meer bijzonder ons tegenwoordig onderwerp betreffende.

Ik moet hier weder aan Lachmanns woorden herinneren (*): »Die Betonung der ersten Silbe jedes Wortes bleibt Regel in sämtlichen deutschen Sprachen, obgleich wir sie bereits erschüttert finden wo wir die Betonung zuerst kennen lernen."

Had dit reeds in de negende eeuw plaats, wij kunnen ons licht voorstellen dat dit in de dertiende niet is verminderd; doch ook die uitzonderingen zijn onder weinige vaste regels te brengen.

(*) Abhandl. der Berliner Akademie, 1832, S. 243.

In de eerste plaats komen als uitzonderingen op den algemeenen regel in aanmerking, de zámenstellingen met sommige voorzetsels en partikels.

1⁰ de zamengestelden met *be- ge- ver- te-*, die wij in het hoofdstuk over de samentrekking nader zullen behandelen.

2⁰ *ont*, *her* (*) en *vol* (†) blijft in elke zamenstelling onbetoond.

3⁰ *dor*, *over*, *onder*, *achter*, wanneerze als zuivere voorzetsels gebruikt worden en dus in samenstelling met verba en verbalia.

Karel Gr. 2,711. Want genen strijt so eest *dorleden* (: gereden).

Rein. 5326. Al soudic dese werelt *dorgangen* (: behangen). Disp. van O. Vr. 5,5 dorgaen: bevaen. 34,9 dorwaden: onberaden.

Kar. Gr. 2,29 *overliden: tiden;* Esop. 175 *overgaet: daet;* Stoke 8,427 *overgaet: raet;* Flor. 1367 *overgeet: weet;* Flor. 1697 *overghinc: ontfinc.*

Ferg. 2055 *ondergaen: gevaen;* Velth. 198 *ondergedaen: bestaen;* Velt. 225 *onderlesen: wesen;* Kar. Gr. 1, 840 *ondervint: kint;* Kar. Gr. 2, 637 *onderslaen: gedaen.*

Kar. Gr. 1, 974 *achterwaren: gevaren;* Esop. 148, *achterwaerne: gaerne;* Lanc. 4,5225:

Dits ene spake diemen mach
Achterhálen op enen anderen dach (§).

(*) Over *herbergen* zie onder *ver-*. (samentrekking)

(†) *Vol.* blijft ook voor znw. zwakker betoond, b. v. in *Volleést* Rymb. aangeh. Teuth. XXXI:

Gáf hem grácie énde *volleést.*

Theoph. 1851:

Diés moet wésen óns *volleést.*

Zoo ook in *volná*. Vroeger had het voor nomina den klemtoon, Zie Lachmann l. l. 250.

(§) Bij tweesylbige voorzetsels, *over*, *onder*, *achter*, is de klemtoon in het vers wel eens moeielijk te onderkennen, daar

Bij een nomen volgen zij den gewonen regel, *dórscoon*, *óverdaet*, *óndersate*, *áchterdeel.*

Hetzelfde heeft plaats met *ombe* (om), *weder*, *jegen.*

4°. *mes* heeft voor zelfst. naamw. den klemtoon: *mésdaet*, Maerl. 1, 1; *mésprijs*, Gar. van Montgl. 144, *méskief*, Ferg. 3923 (*). Minder duidelijk waar het in een rijmwoord voorkomt, als: *mésdáet*, Wap Mart. 42, 1. *Mésquáme*, v. d. Houte 112; *méswént*, Doct. 2, 2177; *méswinde*, Beat. 48, Ferg. 278, Doct. 2, 2667; *mésválle* Doct. 1, 366; *méskiéve*, Ferg. 2725, 4787, (*mésprijs* buiten 't rijm L. O. H. 2553, 3162?)

Voor werkw. verliest het den klemtoon, b.v. *mesnieten* Kar. Gr. 1, 1744; *messcieden* Kar. Gr. 1, 1112; 2, 4391; *mesvállen*, Kar. Gr. 2, 3864. Verg. voorts de voorbeelden bij Clarisse op de Heim. der Heim, bl. 155—156 (†).

5°. *on:* reeds in de negende eeuw was de betooning

---

de eerste lettergreep sterker toon heeft dan de tweede, hetgeen ze tot de vulling eener *toonverheffing* en *daling* geschikt maakt (Verg. Lachmann s. 249); doch men herkent licht die werkw. waar het voorzetsel bijwoordelijk gebruikt wordt, als in *achterdoen*, *achtersetten*, omdat men bij die ww. het bijwoord ook achteraan gezet vindt; *doen achter* enz. Soms heeft er verwarring plaats b.v. met *achter cruden*, dat schijnbaar met het accent op de penultima voorkomt in den Tr. Orl. (Oudvl, Ged. 2, 91a):

Die roetsen dochten wederluden,
Men ginc die blode achtercruden,

terwijl het als *achterdoen*, *achtersétten*, den klemtoon op de eerste behoorde te hebben, als ook eene plaats bij Velthem (bl. 159) schijnt te leeren.

Datmen sinen here *achter croet*,
Ende sprac desen *lachter groet.*

(*) Doch Wal. 8307, in 't rijm, *mesvál*?

(†) Doch Barl. 3, 88:

Die *misdoen* willen met oerlogen,

schijnt men *misdoen* te moeten betoonen.

van dit voorvoegsel zeer verwilderd (*), hoewel men naar aanleiding van 't grootste getal voorbeelden tot regel mag aannemen dat het den klemtoon had; en ook in het mhd. gold die regel zonder veel uitzonderingen (†).

In het mnl. vinden wij dat *on* regelmatig den klemtoon heeft:

a) in samenstelling met alle woorden die met de partikels *be*, *ge* en *ver* aanvangen. Beat. 60, Kar. Gr. 1, 699 *óngheval;* Kar. Gr. 2, 982, Heelu 6472 *ónghewelt;* Ferg. 3773 *ónghemate.*

Beat. 459 *ónbequame;* Esop. 211 *ónberaden;* Beat. 647 *ónbescouden;* Beat. 526 *ónghetroost;* Kar. Gr. 2, 622 *ónghemicke;* Kar. Gr. 2, 2257 *óngheret;* Ferg. 1644 *ónvervaert;* Doct. 1, 200 *ónversien.*

b) in den regel in samenstelling met substantiva: Heim. 1501 *ómbate;* Car. El. 901, 1112, 1130, 1220, *óndaet;* Rein. 4576 *óndoget;* Kar. Gr. 1, 240 *ómmacht;* Kar. Gr. 2, 3861, Heim. 1522, 1844, *ómmate;* (§) Esop. 46 *ónhoude;* Kar. Gr. 1, 290, Heim. 2126, Doct. 2, 1033 *ónnere;* Beat. 752 *ónrecht;* Kar. Gr. 1, 1588, L. O. H. 2668 *ónscout;* Heim. 590 *ónspoet;* Kar. Gr. 1,238 *óntrouwe;* Car. El. 755 *ónvrame;* Kar. Gr. 2,1946, Doct. 3,1234 *ónvrient;* Esop. 196 *ónwerscepe;* Kar. Gr. 2,1782, v. d. Houte 710 *ónwille.*

c) bij zuiver nl. werkwoorden (waaronder ik het geromaniseerde *onnéren* niet reken); Rymb. aang. op Esop. 145, Barl. 1,181 (*) *ónwaerden;* Kar. Gr. 2,2620 *ónbliven.*

In samenstelling met adjectiva mist het in den regel den klemtoon, b.v.

(*) Lachmann t. a. pl. s. 252.

(†) Verg. eenige voorbeelden bijgebracht in de Anm. z. Iwein vs. 1391 (s. 328).

(§) Kar. Gr. 2,2541 *onmáte;* Wal. 2652 *onrécht.*

(*) Doch, Barl. 3,43 *onwáert?*

Kar. Gr.	1,1214.	Maer hi wart *onlústech* sere.
»	2,4208.	Simpel ende *onsoálc* gewesen.
»	2,3023.	Dat en gene *onsiéne* dinge.
»	2,4130.	Dat sijt souden hebben *onsiéne.*
Esop.	33.	*Onblíde* wortsi vanden hare.
»	81.	Hine wils niet doen, hi hadt *onmáre*
»	145.	Die heeft goeden raet *onwaért.*
»	192.	Dat *ondiép* was ende plat.
Stoke	7,1082.	Dies de grave wort *onblíde.*
»	9,1160.	Waest wonder dat si waren *onblíde.*
Hillegaersb. f⁰. 111.		Want si es voer Gode *onmaér.*
Rijmb. (Esop. 81).		Hi hadde minen vader *onmáre.*
» (»	82).	Maer die vrouwe hadt *onmáre.*
» (»	145).	Diet ontseide ende hadde *onwaért.*
Velth.	p. 43.	Want hi werd daer oec *onmáre.*
Heim.	87.	Vallen alse die *onvroéde.*
Ferg.	628.	Die riddre heft hem harde *onwért.*
»	1788.	Dat hí den cóninc só *onwért* Heft.
Rein.	414.	So suver heefse die *ongiére.*
»	p. 292.	Beide soete ende *ongiére.*
»	vs. 111.	Dor dat gi Reinaerde sijt *onhoút* (*)
»	498.	Ende hevet in siere herten *onwaért.*
»	990.	Hi stan ende [hi] versuchte *onsóchte.*
»	3022.	Dat nieman so *onspéllic* was.
»	3340.	Daer Brune die bere so *onsóchte.*
»	5171.	Maer si biten veel *tonsóchter.*
V. d. L. O. H.	3842.	Dit detse gherne al wasse *onblíde.*
»	4544.	Ende gaen *onblíde* ten grave voert.
»	3962.	Dan worpt mense in die beke *onghiér.*
»	3969.	Daer bi es so vele *onghiérs.*
»	3070.	So groet stanc, so vele *ondiérs* (†)

(*) Doch Rein. 5297. Si sal *ónvroet* wesen op mi.
» 5916. Och armen mi was *ónconť.*

(†) Verg. aldaar vs. 3987, 4819.

Doct. 1,808. Want ware hi *ondánclíc* iet.
» 2,2680. Can die liede *ondúchtech* maken.
» 3,921. Ende sijn Gode *onddánketic* daer af.
» 2,1260. Ende *donnóselé* bedriegen.
» 2,3494. Om *donnóselé* te bevrien.
Heim. 173. Ende *onnóselen* sal hi beraden

d) Bij adjectiva van meer dan drie syllaben en die uitgaan op *ige*, (*ike?*) heeft *on* den klemtoon, terwijl de neventoon op de derde lettergreep valt, b.v.

Kar. Gr. 2,2089. Daér hi *ónmenígen* dach.
Huon p. 274,28. Daer óm die *óndadíge* mán.
Doct. 3,652. Dwaés ende ónorbérlijc si (?)

Hetzelfde heeft ook in het mhd. plaats. In Lachmanns aanteekeningen op den Iwein lezenwe s. 328—29 (ad vs. 1391):

»*Daz ist ein únsihtiger geist*. Solchen gedoppelten, die wurzelsylbe senkenden ton haben alle dergleichen adj. sowohl als participe mit *un; únsaeligez wíp* 1468, *únschuldige magt* 5645. *úngnaedíges muotes*, *únsaeligeste* 3962, *únbilliche* 1629, *únsprechénde* 3870. Barl. 259 *diu únvertige Vénus — der het ein únvertigez leben, ir sinne unrehten muot gegeben; sí lebete únwíplicher gar; ir muot was schamender senne bar*. 260,27. 263,27. *u. m.*"

6°. *ant* blijft immer onbetoond, bij voorbeeld:

Maerl. 1,73. Maer soé *antwórde*, alse die fiere
Rein. 1740. Reinaert *antwórde:* gi doet quaet.
» 1814. Laet mi *antwoórden* sinen treken.
Wal. 146. Si *antwórden* altemale.
» 1573. Walewein *antwórden* saen.
» 1593. Deer Walewein *antwórde* saen.
Kar. Gr. 1,230. *Antwórdi* haer so hi eerst mach.
» 1,519. Otte die coninc *antwórde* saen.
» 2,1725. Die vrouwe *antwórde* weder dan.
Esop. 16. Dlam *antwórde:* here in doe.

Esop. 207. *Antwórde* dwilt ende seide.
Ferg. 2291. Ferguut *antwoérde* heme al te hant.
» 2416. Ferguut *antwórde* al te hant.
» 3618. Si *antwórden* hem gereit.

Evenwel schijnt het ook betoond voor te komen, (ántworden) b.v. Wal. 87, 119, 1067, 1119, 1211, Beat. 119, Renout 202, Kar. Gr. III, 2, enz. Men late zich echter niet door schijn bedriegen maar betoone: *antwórdé* (verg. bl. 78.)

De woorden die eene vrouwelijke hoedanigheid uitdrukken en van mannelijken gevormd worden door achtervoeging van *de* of *inne* hebben het accent niet op de eerste lettergreep, b.v. *apínne*, *còninginne* (*), *bàstaerdínne* (Wp. Mrt. 26,9) en *meèstérse*, *costérse*, b.v. Kar. Gr. 1,495. Ende ontboden die meestérsse. Lanc. 2,15090. *Meestérsse;* Beat. 29, *costérsse;* doch 859 *sónderse* (?)

Woorden met den uitgang *ine* (voor *ene*) *ijn* hebben den klemtoon mede niet op de wortelsylbe maar op de tweede, b.v. *Wapíne* Wal. 1317; Ferg. 1034, 1243; *vieríne* Franc. 1665; *ordíne* Franc. 1788; *wostíne*, Rein. 508; *wolkíne*, Esop. 86; *beckíjn* Wal. 987. — Doch *wélpin*, Nat. bl. (op Esop. bl. 58).

Ieman (†) heeft nu eens den klemtoon op de eerste, dan weer op de laatste (Verg. Lachmann, zu den Nibel. s. 227) b.v. *yemén* Wp. Mrt. 19,13.

Woorden uitgaande op *ant*, *int* en *inc* hebben geneigdheid in 't rijm, het accent op de laatste lettergreep te nemen, als *viant*, *eilant*, *coninc* (Verg. Gramm. 1ᵃ, 165—166). De accentsverplaatsing is daar evenwel slechts schijnbaar: zie hier achter over 't rijm.

(*) Verg. Brill. Holl. Spraakleer bl. 777—8.

(†) Andere samenstellingen met *man* hebben het accent regelmatig op de eerste: *vroétman*, Esop. 49; *ríjcman*, Esop. 108; *réchtman*, Wp. Mrt. 2,7; *wíjsman*, Doct. 2,136,181; *enz.*

Zoo vindt men in en buiten 't rijm altijd geaccentueerd: *dáchcortínghe*, b.v.

Maerl.	1,3.	Wijsheit ende scone leringhe Ende reine dáchcortínghe.
Kar. Gr.	2,53.	Want grote dáchcortínghe si.
Parth.	120.	Dit was sdaechs sine merginge, Sijn spel ende sine dachcortínge.

Hahn merkt, in zijne aanteek. op Strickers kl. Gedichte s. 102, op: »Vertsetzung des accents, nur umgekehrt, indem der anfang des worts in erhält, findet auch bei verbis statt, die, fremdes ursprungs, mit den untrennbaren partikeln zusammengesetzt sind, z. b. Parz. 43,30. Nu ist ènschumphiert ir wer; 75,15 Und manegen gèzimierten helm; 526,11 Dirre vèrmaldite mein!

Ook dit kan men bij mnl. dichters waarnemen:

Maerl.	1,340.	Onse wíve síjn niet géhlankét.
Kar. Gr.	2,519.	Keért u, vérnoyért paíjn.
»	2,831.	Quám een vérnoyért paíjn.
»	2,905.	End déden vérmontéren bóven.
Tr. Orl.	1,24.	Bi desen vércoevérden die Tróyíne.

Wat in 't algemeen vreemde woorden en eigennamen aangaat, 't schijnt dat de mnl. dichters ze nu eens als duitsche woorden beschouwd, en hun den klemtoon op de eerste lettergreep gegeven hebben, dan weder ze als vreemde het accent op de laatste hebben laten behouden. Zoo vindt men in den Walewein *serpént* vs. 325, 351, 404, 424, 463, 570 en *sérpent* 318, 429, 450, 487, 531, 543, 549, 565, 567, *trensoén* 412, 492, doch *trénsoen* 439, *portiér* 1652 en *pórtier* 1667, *gársoen* 9489.

Zoo in den Kar. Gr. 1,226 en 255, *báliu* 1,198, 270 *bordeél* doch 1,145 *bórdeel*.

Wat den *neventoon* in meersylbige woorden aangaat, wij hebben bl. 47 gezien dat in het oud- en mhd. de regel geldt, dat, als de eerste lettergreep, die den klemtoon of het hoofdaccent heeft, lang is, het nevenaccent

op de tweede valt; is de eerste kort dan heeft de derde den neventoon gelijk nog bij ons plaats heeft.

Die invloed van de kwantiteit houdt in het mnl. op.

Door afslijting der volle eindvokalen van het oud hd. tot meer toonlooze werden reeds in het mhd. de toonverheffingen vooral tot zoogenoemde stamsylben bepaald (*), en in het mnl. werd dit nog bevorderd door de tallooze aansluitingen en door het veelvuldig aanwenden van synkope en apokope, hetgeen door de zwevende kwantiteit der vokalen niet altijd naar den mhd. regel (†) plaats greep.

Wij zullen daarom hier in geen bijzonder onderzoek naar den neventoon der meersilbige woorden behoeven te treden, daar wij de bijzondere gevallen waarin eene oorspronkelijk onbetoonde lettergreep den neventoon krijgt zullen behandelen wanneer wij over de *toonverheffing* zullen spreken.

In het voorbijgaan wil ik hier alleen opmerken dat de driesylbigen veelal den neventoon op de derde lettergreep hebben, gelijk reeds door Zacher was opgemerkt (§) wanneer de tweede kort is, als b.v. *lévendè*, *lóghenè*, *hémelrike*.

Is de tweede lang, dan heeft zij den neventoon b.v. in *waérhèide*, *bórchgràve*, *scoénhède*.

(*) A. Koberstein, Grundriss der Geschichte der deutschen national-Litteratuur, 4e ausg. s. 132.

(†) Hahn mittelhd. Gramm. 19—20.

(§) Berliner jahrbucher für Wissensch. kritik, Mai 1843, coll. 718.

DE CAESUUR OF RUST (*).

Het zal voor ons volgend onderzoek dienstig zijn een punt vast te stellen dat in de medegedeelde schets van Lachmann, bl. 45 vlg. niet is ter sprake gekomen, en dat evenwel van invloed op het meten der mnl. verzen is geweest; ik bedoel de *caesuur* of rust die elk vers afdeelt.

Wij hebben boven reeds gezien dat deze eigenaardigheid aan Prof. Bormans niet ontgaan was; doch hij onderzoekt niet of in mnl. verzen die caesuur immer op eene bepaalde plaats valt, als b. v. in de oudfransche epische verzen van 10 en 12 lettergrepen (†), dan of die afdeeling is vrijgelaten als in de fransche achtsylbige verzen (§).

Eene oplettende lezing der mnl. verzen leert ons, dat in den regel de caesuur valt achter de tweede toonverheffing, zonder onderscheid of het woord dat in die verheffing staat ook nog in de volgende *daling* valt, b. v. Karel Gr., 1,861:

> Dus was die co | -ninc tongemake
> Harde ser | -e om dese sake;
> Entie vrouw | -e banderside
> Was hier av | -e sere onblide,
> Om dat si | van haren here
> Es gedreecht | harde sere.

Reinaert, 239:

> Ic dart wel seg | -gen over waer,
> Dat langer es | dan seven jaer,
> Dat Reinaert he | -vet hare trouwe;

(*) Duidelijkheidshalve gebruik ik beide uitdrukkingen hoewel niet onbekend met Huyd. Proeve 1,323 vlg. 396 vlg.

(†) Diez, Abhandl. über den epischen vers, achter zijne Altromanische sprachdenkmale, s. 76, 106.

(§) II. s. 110.

Om dat Harsint | die scone vrouwe
Dor minne end | dor quade sede
Reinaerde si | -nen wille dede.

Maerl. 1,13:

Van allen qua | -den menscen thovet
So es Ca | ym, dies ghelovet.
Hi was deerst | -e in alle lant,
Daermen vrec | -heit ane vant:
Hi was deerst | -e, hebt gheloof,
Die veste sticht | -e ende roof.

Uitzonderingen hebben plaats:

1°. Wanneer een woord van drie lettergrepen, (of van *vier* wanneer de eerste een toonloos partikel is) met de eerste en derde op de tweede en derde toonverheffing staat, waarbij de caesuur achter de derde toonverheffing verspringt; b. v.

Maerl. 1,183 óm tontséttené | tien tiden.
» 1,184 Ende Cíjrus héeftené | bestaen.

Dit heeft echter geen plaats bij viersylbigen die het hoofdaccent op de eerste hebben, b. v.

Rein. 1433. Aldus om | -beraden staen.

Evenmin bij drie lettergrepigen, waarvan de twee eersten beide in de toonverheffing vallen, als:

Rein. 1669. Wáre dat hóofsc | -héde gróot.

2°. Wanneer met de tweede toonverheffing een tusschenzin begint, waardoor de caesuur achter den eersten voet invalt, b. v.

Karel Gr. 1,621 Gelloen, | die wel horde dat,
Hiet Otten as | salgieren tstat.
» 1,687. Dat ic, | duchtic boven al,
Noch harde ser | -e becopen sal.
» 2,1683 Here, | seit die vrouwe goet,
Dies so hebb | -ic swaren moet.
Kar. Gr. 1,1699. Want hi, | in weet omme wat,
Dede te Coel | -ne in die stat.

3°. Wanneer met de tweede toonverheffing iemands eigen woorden volgen, waardoor natuurlijk de caesuur een voet vroeger invalt, b. v.

Karel Gr. 2,1623. Seide: | Twaren her | dits goet.

Esop. 60. Si seide: | Wie soude di ontsien?

Beatr. 275. Hi seide: | Lief, dit hemelblau
Staet u bat | dan dede tgrau.

4°. Evenzoo wanneer de zin uit eenen vorigen regel doorloopt en na de eerste toonverheffing gesloten wordt, b. v.

Ferg. 996. Doe bleef hi in den roc van sindale
Al bloet; | hi stont hem herde wale.

» 475 Die cnape gaf enen lach
Daer hi den wrene comen sach:
Hi grepen. | Int ghereide hi spranc:
Den steghereep *enz.* (*).

Rein. 237. Die Reinaerde hevet al haer lijf
Gemint; | so doet hi hare.

Lanc. 3,13043. Die coninc doe Waleweine beval
Te God; | ende keerde saen van daer.

DE TOONVERHEFFING (ARSIS, HEBUNG).

In alle duitsche verzen, die hoofdzakelijk rhythmisch zijn, deelt het accent de voeten af. Het spreekt dus van zelf, dat in den regel de lettergrepen die in de *arsis* vallen, volgens de gewone logika der taal, den hoofdtoon, den klemtoon hebben moeten; met andere woorden, dat het de stamsylben zijn, die sterker uitkomen dan de daar achter of tusschen gevoegde lettergrepen, die in de daling vallen. In een voorgaand hoofdstuk hebben wij dit ontwikkeld.

(*) De interpunctie van Prof. Visscher gaat hier mank, zonderling dat Halbertsma die zóó overnam, Naoogst bl. 82.

Dit is zoo noodwendig, zoo duidelijk, dat een voorbeeld ter opheldering overbodig zou zijn; en ik herhaal hier nogmaals, dat het onbeperkt voorbijzien van dezen fundamenteelen regel het stelsel van den heer Bormans tot eene onmogelijkheid maakt.

Evenwel, er zijn uitzonderingen op die algemeene wet; maar deze worden, door de bepaalde voorwaarden waaraan zij gebonden zijn, zelve tot regel verheven.

Bij het lezen der oude dichters ontwaart men spoedig, dat zij soms lettergrepen die een zeer zwakken toon hebben, ja zelfs toonloozen, in de *arsis* plaatsen. Het staat te onderzoeken welke regels zij daarin volgden.

In het mhd., waar zich hetzelfde verschijnsel opdoet, heeft men de volgende wetten opgespoord (*):

»1°. Zwei unbetonte *e* in den Endsilben eines Wortes taugen noch einer Länge, oder was dasselbe ist, nach zwei Kürzen (nicht aber nach *einer* Kürze) zur Hebung und Senkung, wenn sie durch Position bildende Consonanz getrennt sind (*tíhlénnes*, *sórgénde*, *vídelènde*);

2°. wenn sie zwar einen einfachen Consonanten zwisschen sich haben, die zweite aber auf *n* ausgeht (*líebéren*, *míchélen*); denn bei anderen Ausgange können sie nur eine Senkung bilden (†);

3°. ist eine Silbe mit tonlosen (nicht stummen) *e* auch dan hebungsfähig, wenn das *e* der dazu gehörigen Senkung dem folgenden Worte angehört und von ihm wenigstens durch *einen* Consonanten, getrennt ist (*lóugén envánt*, *wérldé gewán*, *jénemé gevílde*, *hoúbét verlórn*, aber nicht *schámelé erklanc* oder *lándé entran*); vgl. zu Iwein 5441; 6575; 5873; zu Nibel 305, 1; 1193, 4.

»Spätere, wie Konrad von Würzburg, gehen aber

(*) Aug. Koberstein, Grundriss der Geschichte der deutschen nat. Litt. 4e aufl. s. 132.

(†) Volgens den regel die den toonloozen uitgang na eene onbetoonde sylbe doet verstommen.

solchen auf ein tonloses *e* gelegten Hebungen schon gern aus dem Wege; vgl. Haupts Zeitschr. II, 375, und zu Engelhard 3174."

Ik moet echter doen opmerken dat in het mhd. reeds uitzonderingen op de twee eerste gevallen voorkomen: alleen de zuiverste dichters nemen die wet strengelijk in acht, terwijl anderen, als Heinrich von Veldeke, Stricker, enz. zich daaraan niet houden; men vindt b. v. bij Stricker: *Ich bin dín eigéner knéht;* in den Tristan: »*Verrírréter Trístàn*, of *Der verwâzéne nít* (*).

Vraagt men nu of in het mnl. dezelfde regels worden in acht genomen, ik antwoord, na opgemerkt te hebben dat hier het onderscheid van lange of korte sylben geen invloed uitoefent (verg. bl. 53 vlg.), met voorbeelden.

Aangaande het eerste geval:

Karel Gr. 2,1. Dié verwórtélde nijt.
Limb. 11,1183. Den hértoch jámmérde dát.
Wp. Mrt. 65,4. Maer sékérste is vlíen tserpént.
Kar. Gr. 2,178. Ende gádérde nácht end dách.

Dit schijnt vooral bevestigd te worden doordien HS. I. van den L. Sp. meestal de woorden die tot de uitzonringen op het volgende geval zouden behooren door verdubbeling der konzonant tot deze klasse brengt b.v. 3 B. 1,26: *te winnénne* (waar de anderen *te winne*, *winnen* hebben); 3,62 *te sprékénne*, 361 *snijtténne*, 596 *te vermoórdénne*, 653 *te ligghénne*, 751 *te cóménne*, 772 *te sprékénne;* 14, 118 *van ghiëténne;* 15, 141 *lóghénne*.

Aangaande het tweede:

Kar. Gr. 1,1362. Ende máchtégen háre máge.
» 1,1853. Ende vraégd' met haéstégen dóene.
» 1,2081. Spréken in énégen sínne.

(*) Verg. Lachmann, zu den Nibel. s. 318, en Hahn, zu Strickers Kl. Ged. s. XV.

Kar. Gr. 2,2403. Den máchtégen vórstre end ríke.
» 2,2441. Vernémen op énégen dách.
» 2,2716. Verstáet noch *die* rédénen míjn.
» 2,3906. Dat hi énen gwápénden mán.
» 5,284. Ménech elléndégen wéet.
» 2,346. Met áchtien ríddéren vrí.
Esop. 270. Als mèn den áchtérsten soúde slaén.
Wal. 545. Ter návélen mén no meé.

Even als in het mhd. heeft men ook hier onregelmatigheden, (zie bovendien bl. 96) en zoo leest men:

Kar. Gr. 1,588. Dient sére ontférméde doé.
Wal. 10855. Men télivreérdéne dáer.
Franc. 803. Daer hi aélmoéséne bát.
Doct. 3,1512. Te dánckéne hérde sére.

Aangaande het derde punt:

Kar. Gr. 1,439. Réchté tParísewaért.
» 1,563. Dat ícsé met cráchte gwínnè.
» 1,652. Van Kárlé den keýser goét.
» 1,718. So lángé so (*) heéfti gréden.
» 2,434. Niémén en móchts ontgaén.
Wal. 109. Datter niémén was sóghedáen.
Ferg. 415. Láténé te hóve váren.
Maerl. 1,184. Ende Cýrus heéftené bestaen.

(*) Waaruit blijkt dat de tweede geene toonlooze *e* behoeft te zijn, maar dat iedere onbetoonde vokaal dezelfde uitkomst oplevert. Zoo b. v.

Kar. Gr. 1,900. In líggén dít naéste jaér.
Wal. 323. Te doéné nadát es cómen
Kar. Gr. 1,951. Léggén so váste gevaén
Wal. 7287. Die cónínc warp ómmé sijn paért.
Esop. 54. Dus mách hi winnén die doót.
Rein. 1042. God géveré mi áf al goét.
» 1966. Gawí end hángené so hóghe.
Kar. Gr. 1,1. Verkíndené daer óp die stát.
» 1,117. Ende ín die cámeré na dít.
» 1,184. End doéténé mi tróuwen dán.

Kar. Gr. 2,293. Was deérsté gheloeft mi dás.
» 2,310. Die jóncsté ghelóves mí.

Men betoone echter niet:

Maerl. 1,14. In róvené in steelne ic wane.
Wp. Mrt. 65,10. Ende wort van lévené een rent.

Door de samensmelting van vokalen of door apokope krijgt men het regelmatige accent *róvèn*, *lévèn*.

Ik moet hier nog doen opmerken de accentsversterking die dikwijls de meestal onbetoonde persoonlijke voornaamwoorden ondergaan, b. v.

Wal. 89. Sprac hí: bi míre cóninoscróne.

Men denke hier niet aan verkeerde betooning: reeds bij Otfried neemt men hetzelfde waar, en Lachmann merkt daarbij te recht op: »Es ist eine Freiheit welche der deutsche Vers nie gescheut hat, und die swebende Betonung, die dadurch entsteht wenn man etwas mehr dem richtigen Accent als dem Verse folgt, giebt ihm mannigfaltigkeit (*)."

Behalve deze gevallen zal men hier of daar wel eens een voorbeeld vinden van geheel verkeerde betooning: dit werpt echter den regel niet omver. Men zie slechts toe met welken dichter men te doen heeft, en men bedenke dat Jan de Clerc in den Lekenspieghel klaagt (†) dat ongeschikte personen zich aan de dichtkunst vergrepen,

End dat die liede van allen zaken
Rime end dichten willen maken
Ghelijc clerken.

Men vergelijke voorts over valsche betooning Lachmann, zu den Nibel. 1803, 2 (s. 227) en Hahn zu Strickers Kl. Ged. s. 102.

T. l. a. pl. lezen wij dat *beidiú* het accent op de

(*) Ueber Althochd. Betonung und Verskunst s. 238.
(†) 3 B. Cap. 15 vs. 1. (3 D. bl. 158).
(§) Berliner Jahrbücher der Wissensch. Kritik 1843, kol. 718.

laatste heeft: zoo ook Iwein 3887. — Zacher heeft hetzelfde meenen terug te vinden in ons *beide* (§), b. v. Doctr. 1,728:

Beidé den goéden énd den qúaden.

Ik zou daarbij kunnen voegen Wal. 345:

Bedé met claeúwen énd met tánden;

maar het blijft nog de vraag of men niet beter doet hier de toonlooze *e* te apokopeeren.

Zoo men zich overigens in het vers vrijheden veroorloofde, hetzij in klemtoon, hetzij in apokope, synkope of samentrekking en aansluiting, het was meestal in de eerste voeten: de laatste verheffing en de haar voorafgaande daling vooral werden zoo zuiver mogelijk gehouden.

Van de toonverheffing in 't rijmwoord spreken wij te zijner plaatse.

DE DALING (SENKUNG, THESIS).

Uit de voorgaande afdeeling hebben wij reeds gezien dat de daling werkelijk soms tusschen twee toonverheffingen ontbreekt; wij zullen er evenwel nog even opzettelijk bij stilstaan omdat men de bewijsbaarheid van dit verschijnsel zoo hevig aangevochten heeft (*), niettegenstaande de geschiedenis der duitsche poëzij van Otfried af dit duidelijk leert.

Zij die niet willen erkennen dat in mnl. verzen de daling onder zekere bedingen mag ontbreken schijnen hunne theorie te bouwen op het begrip dat aan een vers de muzikale maat niet mag ontbreken. Hoezeer echter die maat, zonder uitzondering doorgevoerd, de wezenlijke melodie van een gedicht belemmert, en eentoonig en vervelend wordt leeren de verzen van Cats. Daarenboven laat de poëzij dien *takt* niet toe: wij zul-

(*) Prof. Bormans, Belg. Museum 1846 bl. 194, 201.

len dit aantoonen met de woorden van een beroemd duitscher (*), en het zal te bezien staan of zich daartegen iets wezenlijks laat aanvoeren.

»Wie sehr nun aber in Betreff auf Zeitmaas Musik und Poesie die ähnlichen Bedürfnisse befriedigen, so dürfen wir doch die Unterschiedenheit beider nicht Unerwähnt lassen. Die wichtichste Abweichung bringt hier ter *Takt* hervor. Man hat deshalb vielfach hin und her gestritten, ob eine eigentlich taktmässige Wiederholung der gleichen Zeitabschnitte für die Metra der Alten anzunehmen sey oder nicht. Im Allgemeinen lässt sich behaupten, dass die Poesie, welche das Wort zum blossen Mittheilungsmittel macht, sich in Ansehung der Zeit dieser Mittheilung nicht einem absolut festen Maasse für die Fortbewegung in so abstrakter Weise unterwerfen dürfe, als diess in dem musikalischen Takte der Fall ist. In der Musik ist der Ton das Verklingende, Haltlose, das einer Festigheit, wie der Takt sie hineinbringt, schlechthin bedarf, die Rede aber braucht diess Feste nicht, weil sie einerseits in der Vorstellung selbst ihren Anhalt hat, und anderseits sich überhaupt nicht vollständig in das Aeusserliche des Klingens und Verklingens hinein legt, sondern gerade die innere Vorstellung zu ihrem wesentlichen Kunstelemente behält. Deshalb findet in der That die Poesie unmittelbar in der Vorstellungen und Empfindungen, welche sie klar in Worten ausspricht, die substantiellere Bestimmung für das Maass des Einhaltens, Forteilens, Verweilens, Zögerns u. s. f., wie denn auch die Musik selbst im Recitativ schon der bewegungslosen Gleichheit des Taktes sich zu entheben anfängt. Wollte sich deshalb das Metrum ganz der Gesetzgebung des Taktes beugen, so wäre der Unter-

(*) Hegel, Vorlesungen über die Aesthetik, 3, 296—297.

schied zwischen Musik und Poesie, in dieser Sphaere wenigstens, durchweg ausgelöscht, und das Element der Zeit würde sich überwiegender, als die Poesie es ihrer ganzen Natur nach gestatten darf geltend machen. Diess lässt sich als Grund für die Forderung hinstellen, dass in der Poesie wohl ein *Zeitmaass* aber kein *Takt* herrschen, sondern dem sinn und der Bedeutung der Worte die relativ durchgreifendere Macht über diese Seite bleiben müsse. Betrachten wir in dieser Beziehung die besonderen Versmaasse der Alten näher, so scheint freilich der Hexameter am meisten sich einer taktmässig strengen Fortbewegung, wie z. B. der alte Voss besonders sie forderte, zu fügen, indessen wird im Hexameter eine solche Annahme schon durch die Katalexis des letzten Fusses verhindert. Wenn nun Voss gar die alcäische und sapphische Strophe in so abstrakt gleichförmigen Zeitabschnitten gelesen wissen will, so ist diess nur eine kapriciöse Willkür und heisst den Versen Gewalt anthun. Die ganze Forderung mag sich überhaupt aus der Gewohnheit herschreiben, unseren deutschen Jamben in dem stets gleichen Sylbenfall und Zeitmaass behandelt zu sehen. Doch schon der alte jambische Trimeter erhält seine Schönheit vornehmlich dadruch, dass er nicht aus sechs der Zeit nach gleichen jambischen Füssen besteht, sondern umgekehrt gerade an jeder ersten Stelle der Dipodie Spondäen, oder als Auflosung auch Daktylen und Anapästen erlaubt, und in dieser Weise die gleichmässige Wiederholung desselben Zeitmaasses und damit das Taktartige aufhebt. Bei weitem wechselnder ohnehin sind noch die lyrischen Strophen, so dass es *a priori* gezeigt werden müsste, dass der Takt an und für sich nothwendig wäre, denn *a posteriori* ist 's nicht zu sehen."

Uit dit beginsel laat zich de uitlating der daling natuurlijk verklaren, en men ziet dat juist door die uit-

lating het vers eene aangename afwisseling en levendigheid erlangt.

De voorwaarde nu waarop die uitlating kan plaats hebben laat zich evenzeer uit het gezegde afleiden: de voorgaande verheffing moet uit haren aard lang genoeg kunnen worden aangehouden om in de maat de daling ontbeerlijk te maken.

In het ouddaitsch moest bij het ontbreken der thesis tusschen twee verheffingen de eerste daarvan lang zijn (zie hiervoor bl. 45): in het mhd. en mnl. was dit niet meer strikt noodzakelijk, omdat gelijk wij zagen de klemtoon in de prosodie der latere talen veelal de plaats der kwantiteit inneemt; het was daarom voldoende wanneer zij slechts eene van nature sterk betoonde was (*).

Verder ligt het voor de hand om ook te besluiten dat in de caesuur, de rust midden in het vers, de daling dikwerf zal ontbreken; en de ervaring toont de juistheid van die gevolgtrekking aan.

In het midden der dertiende eeuw begint men in het mhd. echter ook meer op het tellen der sylben te letten en de daling ontbreekt slechts hoogst zelden (†). Hetzelfde streven neemt men ook in de latere epische mnl. dichters waar.

Zie hier nog eenige voorbeelden van ontbrekende daling:

Wal. 594. Ál mijn lijf énd dorpéct.
» 633. Daér die bérch wás ondaén.
» 718. Het wás een deél náder noéne.
» 747. Hi trác dat grás úter aérde.
» 758. Al wás hi bloót, hí was coéne.
» 773. Dien hílt hi só hi bést móchte.
» 3384. Dát jou noótsín gebráke.

(*) Verg. Koberstein t. a. pl. 4e aufl. s. 132.
(†) L. l. s. 134.

Wal. 3402. End hoúd mi vórt míjn belóf.
» 4986. Dié hem téerst wás oncónt.
» 6571. Twi en háddi hém gherúst dán.
» 10474. Ménich mán viél daer doót.

Wil men nog sterker voorbeelden zie hier:

Beat. 316. Vercoépt voér gúldíne.
Doct. 3,937. Díts eén doéght groét.

De vraag blijft: heeft men meersylbige dalingen, zoo als v. d. Bergh wil (*) en ook Zacher, hoewel weifelend, aanneemt (†)?

Men zou dit schijnbaar als even noodzakelijk gevolg uit Hegels redenering afleiden; doch ten onrechte. Want de daling uit haren aard minder betoond en vluchtig zijnde zou men door het aannemen van twee zulke onbetoonde lettergrepen te kort doen aan de waarde der voorgaande verheffing die men noodwendig dan minder duur zou moeten geven en dus veel zwakker betoonen dan zij uit haren aard vordert. Men zou, om ter verduidelijking ons rhythmus eens met de antieke voetmaat te vergelijken, den trochaeus (– ◡) niet oplossen in een dactylus (– ◡ ◡) maar er eigenlijk een tribrachys (◡ ◡ ◡) van maken, en dat ware naar den aard van het duitsche metrum ongerijmd, terwijl aan den anderen kant *apokope* of *synkope* hier noodwendig zou intreden moeten.

Evenstellig als Lachmann de meersylbige dalingen voor de mhd. poëzij ontkent (§) durf ik het van de goede mnl. gedichten tegenspreken. Zacher erkent zelf dat de regels omtrent samentrekking, samensmelting, elisie, synkope, apokope, enz. niet genoegzaam onder-

---

(*) Zie hier boven bl. 41—42.

(†) Berliner Jahrb. der Wissensch. Kritik, 1843 kol. 719.

(§) Zu den Nibel. s. 293. Zie de plaats hier boven bl. 43, geciteerd.

zocht sijn; en toch, gaat hij voort, »bringt man dies alles mit in Anschlag, so verschwindet sicher schon die Hälfte der verrufenen regellosen zweisilbigen Senkungen, und es bleibt nur übrig zu untersuchen, ob für die andre Hälfte Gesetze vorhanden sind, und welche? oder ob wirklich die reine Willkühr herrscht." (*)

Dit veel omvattend onderzoek maakt het onderwerp uit van de volgende bladen, en ik vertrouw dat wij bij het einde onzer onderzoekingen tot het stellige resultaat zullen gekomen zijn, dat in den regel geene tweesylbige dalingen bij goede epische dichters voorkomen, als *misschien* op eene enkele bepaalde plaats in het vers: in de caesuur namelijk.

En dit stoot den regel niet omver, want het ligt geheel in den aard de caesuur. Dit is zoo natuurlijk, dat ik niet noodig acht zulks breedvoerig te betoogen. Ook het oudfransch levert hetzelfde verschijnsel op in de 10- en 12sylbige verzen (†), wier rhythmus niet alleen op klemtoon maar ook op sylbentelling berust; en zeer te recht merkt P. Paris aangaande de caesuur op: »cette nécessité d'un repos à la moitié du vers fournit naturellement aux poètes l'occasion d'ajouter une syllabe de suspension à l'hémistiche." — »Dass solche überfliessende Sylben in dem Schema des Verses nicht zählten, ist gewis," zegt Diez en wij herhalen die woorden met betrekking op het mnl. vers.

Zoo wij nu al eene vrouwelijke caesuur (als menze noemt) aannemen, wij stemmen daarmede nog niet toe dat andere dalingen tweesylbig mogen zijn. —

Zie hier eenige voorbeelden:

(*) T. a. pl. kol. 720.

(†) Verg. Paulin Paris, in zijn brief aan Monmerqué, geplaatst voor zijn Romans de Berthe, p. XXIV; Rainouard, Journal des Savants 1833 p. 393; Du Méril, La Mort de Garin p. LIV, en vooral Diez, Ueber den Epischen Vers s. 77 ff en 106.

Kar. Gr. 1,487. End die mare | van derre dinc
Quam vor Otten | den coninc.
» 1,495. Ende ontboden | die meesterse.
» 1,1191. Na u beiden | daer in die stat.
Wal. 19. Dies biddic Gode | dor sine ghenade
Dàt hi mí verghéve | die mísdáde.
» 42. Sijn ghesellе | was daer neghein.
» 132. Ic saelt u levren | in uwe hant.
» 1500. Ander saken | wel lieve here.
» 2789. Daer omme vraghen | sijt u bequame.
» 8183. Hebben ghesleghen | hi miste dies.
» 8186. Slouch daer weder | ter selver ure.
Ferg: 1461. Díe si dóghede | die jóncfroúwe.
Si wranc haer hande | met groten rouwe.
» 2055. In corten stonden | so onder gaen.
» 2114. Alse Galiene | mijn minnekijn.

(De verzen waar in de thesis vóór de derde verheffing het artikel *die* is behoeven des noods niet mee gerekend te worden daar het artikel toonloos kan gebruikt, en geëlideerd worden. Zoo b.v. *dherberghe* Flor. 2167; *tcasteel* Wal. 3465; *tstat* Kar. Gr. 1,622; *int stal* Wal. 8409. Verg. Hahn zu Strickers kl. [Ged. s. XV. In 't algemeen zal het nader onderzoek van syn- en apokope de vraag over het al of niet bestaan der meersylbige daling moeten oplossen.)

Het spreekt van zelf, dat als de zin van het eene vers in het andere overspringt en met de eerste verheffing sluit, er nog sterker reden bestaat om de dan verplaatste caesuur te vervrouwelijken.

Zoo vindt men dan ook in den

Wal. 1141. Maecte. | Doe sprac Alydrisonder.
» 1663. Bleven; | dat mach u wesen leet.
» 1726. Te hove. | Met rechte hebbics toren.
» 2115. Allene; | dies was hi drouve ende erre.
» 2187. Willen. | Mettien heefti vernomen.

Wal. 2776. Onberen. | Doe brocht men hem sijn paert.
» 3761. Willen. | Si waren uptie wile.
Voorbeelden als de volgende,
Wal. 329. Acker; | ende als dit Walewein sach,
» 2255. Een inghel; | ent heiftene ghesant,
breng ik niet in rekening wegens de uitluidende liquida met opvolgende vokaal. (verg. bl. 103.)

SAMENSMELTING VAN VOKALEN (SYNALOEPHA).

Al wie ooit hollandsch hoorde spreken of zelf sprak weet hoe gemakkelijk onze taal tot assimilatie, samensmelting en samentrekking geneigd is; en een enkele blik op eenig mnl. gedicht leert dat ook in de middeleeuwen dit taaleigen reeds bestond. Zoo zich in onzen tijd de geschreven taal van de gesprokene in zooverre onderscheidt, dat die samentrekkingen, welke het gesproken hollandsch zoo zacht en buigzaam maken, niet in schrift worden uitgedrukt, maar aan het gehoor en den takt des lezers overgelaten; in vroeger tijd had ook de schrijver daarin te voorzien, en zoo gebeurt het dat men dikwerf in handschriften de samentrekkingen vindt uitgedrukt gelijkze bij het lezen der verzen moesten worden in acht genomen. Eene vaste wet of gewoonte bestond hierin echter even weinig als bij andere euphonische regels, b.v. bij samentrekking (*inklinatie*), *apokope*, *synkope*, *aphaeresis*, enz. gelijk het vervolg van ons onderzoek zal leeren, en hetgeen ik hier eens en voor altijd wil doen opmerken, opdat deze of gene voorstander van een ander systeem ons niet moge voor de voeten werpen dat deze of gene euphonische regel nooit door onze ouden bij het maken en lezen hunner verzen werd in acht genomen omdat men dien nooit in eenig hs. vindt uitgedrukt.

Wat de samensmelting van vokalen betreft, zij bestaat hierin, dat wanneer een woord op eene stomme *e* uitgaat en het volgende woord met eene vokaal tweeklank of de aspiratie (*h*) begint of omgekeerd, wanneer het tweede woord met eene *e* aanvangt, die twee lettergrepen als eene enkele syllabe worden uitgesproken (*). Soms wordt zij schriftelijk uitgedrukt, b.v.

Car. El.	451.	Déen wie *dánder* wésen móchte.
Floris	1857.	Want *dámmiráel* daer némen déde.
Maerl.	1,7.	Dus héeft hi *dérde* vórt ghetréct.
Ferg.	1797.	Elc *déder* toé síne mácht.
»	3128.	Hét *nes* mán die sóude cónnen.
Kar. Gr.	1,17.	Si hébbent dáer nu *táchter* sére.
Ferg.	1472.	Galjéne sprác ic cóme hier *tú*.
Kar. Gr.	2,798.	Al *wérdem* vrómelijc die hére.
Ferg.	3758.	Het *háddem* líctekíjn ghemáect.
»	1692.	Het *dóchtem* hérde gróot láchter.
»	299.	Die twée dédi dríven vée.
»	1746.	Gróot so *hórdi* dát ghelúut.
»	1925.	Dan dáer te váerne *hijs* óp mi grám.
»	2428.	*Hijs* sére vervaért, wat dóen hine wéet.
»	284.	*Dier* ín es daérf niemán ontsién.
»	3110.	Ic wílle wél dát *ghijt* wét.
»	3591.	*álsoot* ávontúre woúde.
Kar. Gr.	2,771.	Een ámmiráel *diet* heéft vernómen.

Soms wordt ook de samensmelting door de afschrijvers niet aangeduid, waarvanwe reeds een paar voorbeelden hadden (Ferg. 1472, 1925), en hetgeen de volgende zullen duidelijk maken, b.v.:

Maerl.	1,17.	Hiér gaet úte deérste etaét.
»	1,93.	Dié hare áltehánt ondoét.
»	1,217.	Alse óft een sténijn beélde wáre,

(*) De pronomina *wi*, *si*, smelten ook dikwijls met de volgende vokaal in een al zijnze niet enklitisch tot *we* en *se* verzacht.

		Alse óf hi wáre van líve doót.
		Síne ghemáte wás so groot,
		Dát hi cúme in ál sijn léven.
Kar. Gr.	2,751.	Want tswért scámpelde ín den scílt.
»	2,775.	Énde quam tóte op hém gheréden.
»	2,790.	Dit wás ene áncstelíke snéde.
»	2,840.	Doch stréethi sére in élke síde.
»	2,837.	Hi wérde hem útermáten sére.
Parth.	217.	Ic ségge u wél hi ríede u quáet.
Maerl.	1,4.	Hí es die níemen soúken cán.
		. . . .
		Hí es daer ónse gelóve toe wéct.
		. . . .
		Hí es als óns die heílege léren.

HIAAT.

Onder *hiaat* verstaat men het tegenovergestelde van de *synalœpha*, als men namelijk de stomme *e* aan het einde eens woords niet met de aanvangs-vokaal van het volgende laat ineensmelten. Een paar voorbeelden kunnen volstaan om aan te toonen dat deze eigenaardigheid ook in het mnl. rhythmus aangetroffen wordt.

Maerl.	1,6.	Die quáde íngle díe hi híet.
»	1,13.	Só es Cáym, diés ghelóvet.
Kar. Gr.	2,750.	Maer hí en hádde ghéne nóot.
»	2,787.	So déde hí den hálse níet.
Parth.	216.	So wíre ú toe gáve raét.
Kar. Gr.	2,102.	Ríke énde machtech béide.
»	2,114.	Énde dráge óp hem nijt.
»	2,881.	Móeste émmer stérven dáer.

Hiaat heeft altijd plaats wanneer eene toonlooze *e* in de tweede daling of de caesuur valt, b.v.

Parth.	192.	Sijt goét ten spére | énten scílde.
Maerl.	1,217.	Sónder óghe | úp te sláne.

Kar. Gr.	1,11.	Ende míne mághe | áltemále.
»	1,29.	Om te hórne | úwe tále.
Car. El.	118.	Ic woúde ic wáre | úter sále.
Reinaert	1694.	Ende ginc te hóve | úp ghenáde.

AANSLUITING.

Het middelnederlandsch is veel zachter voor het gehoor dan onze tegenwoordige schrijf- of kanseltaal, doordien het ook in het schrift de euphonische aansluitingen opnam die bij ons in de taal van den gemeenzamen omgang zijn verbannen. De invloed van dit gebruik op den versbouw laat zich reeds a priori gissen, en geeft er eene vrijheid aan die men in de mhd. verzen te vergeefs zal zoeken. Grimm heeft de aandacht op de aansluiting gevestigd Gramm. 1², 504—506. Hoffmann en Visscher hebben achter hunne uitgaven van den Floris, Carel ende Elegast, en Fergunt eene lijst der in die werken voorkomende aansluitingen meegedeeld, en Prof. Lulofs heeft daaraan een hoofdstuk gewijd in zijn Handboek, bl. 367—376, waardoor sints geruimen tijd reeds het overzicht daarvan gemakkelijker is gemaakt, hetgeen mij van de moeite ontslaat hier eene uitvoerige lijst der meest voorkomende aansluitingen neer te schrijven. Ik wil hier alleen maar doen opmerken dat de aansluiting niet altijd volstrekt noodzakelijk is maar even goed door den dichter kan worden nagelaten, zoodat men even juist schreef: *het en si* als *hensi; groete hem* en *groeten; men daer* (*er*) en *meri*. Dat de afschrijvers hiermede zeer willekeurig omsprongen behoeft geen betoog: kritische uitgevers hebben hierop te letten.

Ik bepaal mij tot de mededeeling van een paar zeldzame aansluitingen en anderen die ik mij niet herinner

ergens uitgedrukt gezien te hebben, en die toch uit analogie zoowel als uit het metrum bewijsbaar zijn.

Men er = *mer*, b.v. Rijmkron. van Vlaenderen, bij Kausler, vs. 6369, waar de uitgever (bl. 583) dit *mer* aanzag voor *meer*. Zoo ook Velth B. 3 C. 38, 81. Maerl. 1,93 vs. 17 enz. (*). *Men* kan, als nog heden, voor eene vokaal geregeld zich aansluiten. Zoo b.v. Kar. Gr. 2,1946 *men haer* = *maer*. Verg. Maerl. 1,93 *daermen up* = *daermup;* Wap. Mart. 45,7 *mach men afdwaen* = *mach mafdwaen* (†).

Dans = *dat en es*, Flor. 1548, Limb. 1,1139.

Soos = *so es*, Maerl. 1,317.

Wies = *wie es*, Stoke 4,1409.

Dins = *dit en es*, Maerl. 2,201.

Selp = *so help*, Verg. Huyd. op Stoke 2 D. bl. 470. Voor eene aanluidende *l* of *w* schijnt men *so* ook te kunnen laten zamensmelten, als in het mhd. *swa*, *swaz* enz. Zoo schijnt men b.v. Esop. 188 vs. 8 voor *so lanc* te moeten lezen *slanc*.

Gwech = *ghi wech*, Part. 58.

Vrouwen = *vrouwe hen*, Lanc. 3,17386:

Doe sprac ene *vrouwen* vort an.

Zoo smelte Wal. 8325 *dan hem* zamen tot *dam* of *dan*. Zoo ook Lanc. 3,17938 *men hem* = *men*.

Daer smelt bij opvolgende aanluidende vokaal samen b.v. Ferg. 1822 *daer ane* = *drane;* Wal. 10 *daer in* = *drin;* Wal. 706,908 *daer up* = *drup;* Lanc. 3,14893 *daer of* = *drof*. Esop. 252 *daer in* = *drin*. Het pronomen *ic* sluit zich aan het voorgaande woord: Prof. Lulofs betwijfelft dit wel (§) omdat geen HS. die ver-

(*) Zoo emendere men ook: Rose, 246.

(†) Soms vind ik het zelfs geheel weggelaten, b.v. Kar. Gr. 1,507, en misschien ook Maerl. 1,317 vs. 91.

(§) Handbloek bl. 375.

korting uitdrukt, en Prof. Bormans schijnt in 't onzekere te zijn (†). 't Is waar, stellige voorbeelden ontbreken, want Renout 1000,

Ende *maickene* levende ghevaen,

in niet duidelijk; doch zoowel de vergelijking met het mhd. (b.v. Parciv. 4,9; 24, 19; 26,9, 30; 27,13; 76,1, enz. enz.) als de onmogelijkheid om een aantal verzen zonder die aansluiting te scanderen, pleiten er voor.

Men oordeele:

Maerl.	1,181.	*Als'c* u eérsten wéten dede.
Esop.	17.	Noch séide dwólf: *hoor'c* di spreken.
Wp. Mrt.	52,11.	*Wil'c* dat hiér met sí beduút.
Beat.	133.	*Hoé'c* u úte móchte léiden.
Kar. Gr.	1,663.	Hére dat *wíl'c* u wéten doén.
»	1,702.	*Dát'c* die brúlocht hádde benómen.
Rein.	424.	*Lév'c* een jaér het sál hem scínen.

In enkele gevallen wordt het pronomen *ic* wel eens geheel weggelaten, althans bij de negatie, b.v. Car. El. 1020:

Elegast seide: »Wat mijns ghesciet,
En come voor den coninc niet.

Stoke 1,512. En weet waerbi dat achterbleef.

(Zie Huydecoper aldaar 1 D. bl. 57, doch vergelijk Clignett Bijdr. bl. 142.)

Disp. van onser Vr. 19,1 (N. W. der Maatsch. v. Lett. V. 2, bl. 29):

Waenstu en hore menigen eet,

waarvoor echter het Comburger HS. heeft (zie Kausler, Denkmäler enz. 2,686 vs. 234):

Waenstu *in* hore meneghen heet.

En zonder negatie, Lanc. 3,25822:

Om ene joncfrouwe overscone,
Die utermaten sere minne.

(†) Messager des sciences et des arts de la Belg. Tom. 5, (1837) p. 423.

Lanc. 4,870:

Hine es diegene niet, secgic u,
Die ic waende dat gesien hadde nu.

Lanc. 4,1278:

Ende vor dat begonste minnen hem
Sone haddic noit gemint man.

Veelvuldiger is de uitlating der andere pronomina:

Gi: Wal. 1575, 5892. B.v. Verg. 708. Lanc. 3,23738.

Hi: Kar. Gr. 1,547; 2,239, 427. B.v. Verg. 1050. Wal. 3691, 10848. Lanc. 3,22517, 22699, 25876 enz.

Si: Kar. Gr. 1,409, 461; 2,856. B.v. Verg. 103. Wal. 7969, 8412. Lanc. 3,24309; 4,1063 enz.

Dat de nagtive partikel *en*, *ne*, zich aan het volgende of voorafgaande woord aansluit is genoegzaam bekend (verg, b.v. Lulofs t. a. p.); maar zelfs valt zij soms geheel en al weg. Ik herinner dit alleen omdat Prof. Bormans zegt (*): »Je crois que le plus sûr est de respecter partout la double négation. Je l'ai trouvée quelque fois omise, mais pas assez souvent pour oser affirmer que cette omission ne soit pas une négligence de copiste."

De vergelijking met het mhd. bevestigt onzen regel, verg. Lachmann zu den Nib. 797,3 (s. 109) en zie b.v. Parz. 33,21 enz.; en de geheele Lancelot, waarin de dubbele negatie slechts zelden voorkomt stelt de zaak in 't mnl. buiten twijfel. Men verg. voorts Wal. 38, 42, 52, 191 enz. enz. Maerl. 1,5 vs. 10,17 enz.

Men zal uit den aard der zake in dit hoofdstuk geene volledigheid of uitvoerigheid zelfs verwachten: het was hier de plaats niet *alle* aansluitingen op te teekenen het is voldoende eenige nieuwe opmerkingen daarover te hebben medegedeeld om de opmerkzaamheid der

(*) II. p. 419. Iets later echter (p. 506) schijnt hij voor de wegwerping te zijn.

wetenschappelijke beoefenaars van de mnl. poëzij op dit punt te vestigen.

Aangaande sylbenverschleifung zal ik slechts een paar voorbeelden bijbrengen: ik moet daarbij doen opmerken dat het in 't mnl. niet noodzakelijk is, dat de korte syllaben, die dus tot eene enkele worden versmolten, slechts door eene konzonant zijn gescheiden. 't Is een natuurlijk gevolg van het onderscheid tusschen de mnl. en mhd. kwantiteits-verhoudingen. Zie hier een paar voorbeelden:

Metten (*), Wal. 1265, 3243, 3265, 3872, 8597, 9260 enz.

Metter, Wal. 8559; *deser*, 8774, 9195; *toten*, 6528; *heden*, 6934 enz.

Maar men houde in 't oog dat al deze woorden op liquidae uitgaan: wij komen daarop terug als wij over synkope handelen.

SAMENTREKKING.

Gelijk de mnl. schrijvers zich aansluiting van twee of meer woorden veroorloofden zoo hebben zij ook in hunnen versbouw de *samentrekking* van silben van een woord in praktijk gebragt. Een vergelijkend onderzoek laat daaromtrent geen twijfel.

Natuurlijk komen daarbij in aanmerking:

Vooreerst genitivi op *ses* uitgaande (†), als b. v. *ons* voor *onses*, verg. Clignett op Esop. bl. 3—7; *vos* = *vosses*. Esop. 257. *dwaes* = *dwases*, *ries* = *rieses* enz.

Voorts zoodanige lettergrepen, welke slechts door

(*) *Metten* vind ik in den Wal. ook wel verkort tot *met* b.v. vers 8959.

(†) Verg. over den uitgang *det* en *tet*. Gramm. 1[2], 975.

eene inorganische daartusschen geschoven konzonant zijn gescheiden, als daar is de *W* (*).

Zoo vindt men dan ook nu eens geschreven *huwen* (Lanc. 2,7755, 8792.) dan weder *huen* (het fr. *huer*).

Nu eens *seeuwes*, dan weder *sees; uwer* en *ure*.

En in den Limborch, 2,219, leest men *claen* voor *clawen* (*clauwen*).

Evenzoo is het met andere woorden b. v. *vrouwen*, *trouwen*, *jouwer* (†); b. v.

Wp. Mrt. 70,7. Wat móghens vróuwen dat mánne plién.
» » 71,1. Vróuwen sijn ván natúre soét.
Beat. 234. End léidse op ónser vróuwen outaér.
Wal. 105. Nu sálic sijn jouwer álre cnécht.
Kar. Gr. 1,110. Bi míre tróuwen dits waérhéde.
Velth. 358. En tróuwen gi hébt oec récht daer án.
Esop. 144. Maér die swáluwen dáden béste.

Dat de letter *g* tusschen twee *e*'s geplaatst vervloeid is bekend (§) uit de woorden *seil* (*seghel*), *dweil* (*dweghel*), *leit* (*leghet*), *seit* (*seghet*), *plien* (*pleghen*): men mag ook aannemen dat eene dergelijke samentrekking plaats had met *jeghen* (gelijk dit ook mhd. *gen* wordt b. v. Parc. 21,29. 36,17); hoewel de verkorting nergens uitgedrukt staat (*).

Een paar voorbeelden mogen deze opmerking ondersteunen:

Esop. 7. Al eest scánde tségghene

(*) Verg. Dr. W. G. Brill, Hollandsche Spraakleer, bl. 77.

(†) Verg. Parziv. 83,17 enz. en Hahns Mhd. Gramm. s. 108.

(§) Zie Huydec. Proeve 3, 152 in de aant.

Verg. ook Hahn, Mhd. Gramm. s. 37, en Frommann op Herbort vs. 1511, s. 235.

(*) Hetzelfde is reeds opgemerkt door Prof. Bormans, Messager, l. c. p. 392, die daarbij uit de pruissische kronijk van Jeroschin aanhaalt:

By wilen ich czwu kurcze
Vor eyne lange sturcze.

Mán *jeghen* béesten tlégghene.
Esop. 61. Wíltu véchten *jéghen* ons drién.
» 108. End dát sijn hére *jéghen* hem spéelde.

In de vierde plaats wordt bij driesylbige woorden de onbetoonde *e* in de penultima onderdrukt wanneer zij door een onbetoonden uitgang wordt gevolgd die met eene konzonant sluit (*). Ontbreekt de uitluidende konzonant dan wordt de laatste toonlooze *e* geapokopeerd. (Hierop zijn echter uitzonderingen, b.v.:

Franc. 1257. Dit wort hi emmer te *zegne* plach.
» 1598. Dié hem wijsde haer *helge* vader.)

De gebogen vormen van *menech* (*menger*, *mengen*) zal ik hier niet aanhalen om dat er voorbeelden te over zijn van de schrijving dezer samentrekking (†). Men scandere voorts:

Kar. Gr. 2,159. Te cleínen *cámeren* énte stállen.
» 2,1228. End wílt u *léveren* daértoe méde.

Of wil men die voorbeelden wegens de liquida niet laten gelden, dan neme men:

Kar. Gr. 2,162. Den *hélegen* (§) énten sánten méde.
Barl. 2,30. Niét es so *vréselec* ín dit léven
» 2,35. Dan Gód in *éneghen* sáken.
» 2,65. Métter *heíleger* grátien díjn.
» 3,11. Den réchten *sálegen* wéch te gáne.

Enkele tweesylbige woorden worden zeer veel zamengetrokken b. v. *werelt* en *coninc*. Hier schijnt de invloed werkzaam van de oorspronkelijk korte worter-

---

(*) Verg. ook Lachmann, zu den Nib. 305, 1. (s. 44).

(†) Verg. op. Dietsc. Catoen vs. 57 (bl. 17).

(§) *Heilege* (zonder uitluidende konzonant) wordt geapokopeerd tot *heilech*, en bij opvolgende gutturaal smelt het daarmeê samen. Zoo leest men b. v. voor *heilege geest* alleen *heilegeest* Lanc. 3, 3446, 6340; 4,277; en in 't Leven van St. Kristina, zie Belg. Mus. 1846 bl. 213, of Fergunt, 3096, waar de uitg. *heilge* heeft. Misschien moet men echter daarbij denken aan een oorspronkelijk adject. *heil*, waarvan ook het subst. *heildom*, b.v. Lanc. 4, 12978.

vokaal (verg. bl. 57). *Werlt* wordt bevestigd door Maerlants bekende woordspeling in den aanhef van zijnen Spieghel zoowel als door de regelmatige schrijfwijs in der Minnen loep, b. v. 1, 89; 3, 705 enz. — Wat *coninc* betreft, wij zien in het Angelsaksisch naast *cyning* ook *cyng* leven, en het mhd. heeft dezelfde samentrekking (b. v. Parc. 6,14; 37,10), die ook aan den heer Bormans niet ontgaan was (*). Men oordeele nu uit de volgende plaatsen.

Kar. Gr. 2,754. So dát die *cóninc* wel ná ter néder.
Lanc. 3,11069. Dit déet die *cóninc* bescríven daér.
Maerl. 1,2. Van állen *cóningen* dié oint wáren.
Kar. Gr. 2,720. End nóch twee ándre *cóninge* méde.

Eene opmerkelijke samentrekking is die van *so menich* tot *somich*. Voorbeelden daarvan Velth. 3 B. Cap. 14 vs. 73. Esop. 255. Wap. Mart. 40,12. Lanc. 2,38436. Verg. Huyd. op Stoke 1 D. bl. 13.

Of *hebben* wordt samengetrokken, even als in het mhd. *haben* tot *hân* (†), blijft twijfelachtig, want de volgende plaats, Kar. Gr. 2,2712,

Hébben den stoúten cóninc Yoéne,

valt even licht in de derde kathegorie der apokope die wij hier achter behandelen zullen (§). In den Brandaen leest men wel, 1,697:

Eest als ic vernomen *haen* (:.staen);

maar de rijmen van dat gedicht wijzen ten duidelijkste op een mhd. origineel terug. Overigens vindt men in de 3e ind. Brand. 1,567 *haet;* Mnlp. 1,1 *hait;* 778 *haet.* Velth. 5 B. C. 1 vs. 62 *heet;* en in de Brusselsche keur van 1229, bij Willems, Verhand. 1,135, 147, *heet.*

(*) Messager l. c. p. 428.

(†) Hahn, Mhd. Gramm. s. 75.

(§) Zoo ook de volgende plaatsen uit de Doct. 1,419, 716; 2,1778, 2347, 2459 enz.

»Keine kürzung des *laten* in *laen*" zegt Grimm, Gramm. 1², 971; maar bij het inzien van regels als Wal. 9317

Ne wildi achterlaten, sijn lief

en dergelijken mocht men al licht aan de verkorting denken; maar ik verwijs naar de derde paragraaf van de apokope.

De studie van enkele dichters kan alleen het punt der samentrekking (waartoe ook dat behoort wat de duitschers *sylbenverschleifung* noemen, zie hiervoor p. 46) volledig in het licht stellen; ook hier zij het genoeg er de aandacht op gevestigd te hebben.

Alvorens deze paragraaf te besluiten moeten wij nog stilstaan bij een verschijnsel, dat zich nu eens als samentrekking dan weder als aphaeresis voordoet.

Er zijn namelijk drie partikels, die bij den aanvang van een woord zoo vluchtig werden uitgesproken, dat ze in de versmaat niet behoefden te worden medegeteld: van daar, datze dan ook zeer dikwijls in de handschriften niet werden uitgedrukt, of dat ten minste de zeer korte vokaal, die hun in de uitspraak althans eenigen duur gaf, werd weggelaten. Het zijn de partikels: *be*, *ge*, *ver* (*).

Bewijzen leveren ons de bekende verkortingen *baghen*, *baghel*, *boef*, voor *behaghen*, *behaghel*, *behoef;* en de verwisseling van *decken*, *gheren*, *gomen*, *letten*, *loven*, *proeven*, *scermen* enz. met *bedecken*, *begheren*, *begomen*, *beletten*, *beloven*, *beproeven*, *bescermen;*

de verkortingen *gheel*, *glove*, *gheert*, *gnoech* voor *gheheel*, *ghelové*, *gheëert*, *ghenoech;* de weglating der partikel bij nagenoeg alle part. praet. als *comen*, *doot* enz.

(*) Men vergelijke voor het mhd. Hahn zu Strickers kl. Ged. s. XV en s. 90; Lachmann, zu Wolfram s. XIV, en Zu den Nib. 1745 (s. 219).

voor *ghecomen*, *ghedoot*, *sien* voor *ghesien*, Wal. 221; de aphaeresis bij sommige substantiva en adjectiva en verba, als Mnlp. 3,814 *slacht* voor *geslacht;* 3,634 *mene* voor *ghemene;* 2,3939 *henghen* voor *gehenghen* (*).

De verkorting van *ver*, die men in mhd. handschriften aantreft, b.v. *vlôs*, *vlust* voor *verlôs*, *verlust* enz. is mij in onze handschriften niet voorgekomen (†), tenzij men het teeken *v'* niet immer voor *ver* wille aanvullen maar dadelijk aan de blijvende verkorting denken. Overigens, de vergelijking leert, dat ook in het mnl. de mhd. regel goldt. Van de geheele aphaeresis hebben wij daarenboven bewijzen. Zoo leest men b.v. Maerl. 2,201 *staen*, waar de variant *verstaen* heeft; en Maerl. 2,209 *vermanen* waarvoor integendeel de variant geeft *manen*. De verwisseling van *langhen* en *verlanghen* is genoegzaam bekend (§).

Wal. 393. Ende sine jonghe, die waren bleven
Achter hem, doe hetse *liet;*

waar *liet* voor *verliet* staat.

Zoo leest men ook vs. 787 *sciep* voor *versciep*, gelijk men vs. 785 vindt; 7720 *slaen* voor *verslaen;* Oudvl. Ged. 2 D. bl. 93*a* of Lanc. 2,44314 *wegen* voor *verwegen*.

Of men *her* ook onder dezen regel mag brengen blijft de vraag. Wat mij op deze gedachte bracht is de volgende plaats, Esop. 71,2 waar men leest:

Ene portmuus ghinc om merghen
Met ere veltmuus herberghen.

(*) De negative partikel *ne* »verschlingt fast immer das *ge*." Lachmann zu Iwein 1187 (s. 52).

(†) Voor *verliest* Car. en El. 24, heeft, volgens Hoffmann p. 41, het Haagsche exemplaar *vliest;* maar in het fragment door Mone medegedeeld, Anzeiger IV, 332, en dat doorgaans met het Haagsche stuk overeenkomt, leest men voluit *verliest*. *Ver* schijnt wel met *er* te verwisselen: zoo leest men in den Ferguut 3575 *erspringen* en 4949 *ertrecken*.

(§) Zie b.v. het gloss. op Kar. Gr. in voce p. 324.

Leest men deze verzen met vier toonverheffingen dan is er geene zwarigheid:

Éne pórtmuus ghínc om mérghen
Met ére véltmuus hérbérghen.

Daarentegen is de eerste in *herberghen* gewoonlijk onbetoond, b.v.

Maerl.	1,73.	Dat hí mettém herbérgen cómt.
Rein.	1831.	Dien íc herbérgede énde ontfínc
Wal.	777.	Daer ín herbérghen óf hi móchte.
»	10384.	Herbérchde gíster návont spáde.
»	10391.	In síne herbérghe in síjn porpríjs.
»	10249.	Wáleweine tsiére herbérghe bínnen
»	10186.	Te siére scoénre herbérghewaért.
Ferg.	714.	Hi wilde herbérghen váren ín die stat
Lanc.	3,12741.	Met mí herbérghen trámeer nú.

Dit voert noodzakelijk tot het denkbeeld dat *herberg* niet is »eene plaats waar zich een *heer* voor het weder *bergen* kan," (*) omdat de klemtoon dan noodzakelijk immer op de eerste lettergreep zou moeten vallen. Zoo kan ook de afleiding van Ten Kate van *heír* niet in aanmerking komen, ondanks het oudhd. *heri-perga* (†). Er blijft dan niets over dan *herbergen* zamen te stellen uit *bergen* en de partikel *her* (*er*, *ir*), die van ouds reeds onbetoond was (§).

En als men dan denkt aan de gewone verwisseling van
hercomen = *vercomen* (*becomen*);
herdraghen = *verdraghen* (*draghen*);
herhalen = *verhalen*;

(*) Terwen, Etym. Wdb. bl. 49. Ten Kate, Aenl. 2,113 is niet zeer duidelijk; doch verg. 58.

(†) Grimm, Gramm. 2,486.

(§) Lachmann Ueber alth. Betonung und Verskunst, s. 243.
Ook in het substant. *herberghe* is de partikel onbetoond, b.v. Part. 122.

Ter herbérgen kéerdi wéder doé.

hernemen = *vernemen* (*nemen*);
hersetten = *versetten*;
hervatten = *vervatten* (*vatten*);
dan zal het niet te stout zijn daarbij te voegen:
herberghen = *verberghen* (*berghen*).

Daer nu de aphaeresis van *ver* aangenomen is, (gelijk men dan ook vindt *berghen* voor *verberghen* b.v. Lanc. 3,12048; Tr. Orl. 2,88*a*; Ferg. 1322) is het niet al te gewaagd die ook op het ww. *herberghen* toe te passen, en dus de onderwerpelijke plaats uit den Esopet met drie toonverheffingen te lezen:

Ene pórtmuus ghínc om mérghen
Met ére véltmuus bérghen;

gelijk men dan ook werkelijk vindt Lanc. 2,7848:

Hi sach omtrent ende sochte
Ocht hi iewerine *berghen* mochte,
Bedi buten huse lach hi node.

SYNKOPE.

Synkope, de uitwerping der toonlooze *e* tusschen twee konzonanten in den uitgang van een woord, kan plaats hebben:

1°. bij de genitivi der mannelijke en onzijdige declinabilia der eerste deklinatie, als *scattes*, *scats*; *woordes*, *woorts*; *blindes*, *blints*; *sines*, *sijns*; *onses*, *ons*; *derdes*, *derts*.

2°. bij de tweede en derde pers. sing en tweede plur. der werkwoorden: *du gheves*, *du gheefs*; *hi ghevet*, *hi gheeft*; *ghi ghevet*, *ghi gheeft*.

3°. bij de sterke part. praet. *gheweset*, *gheweest*; *versaghet*, *versaecht*; *verhoghet*, *verhoocht*, b.v., om met een voorbeeld te volstaan,

Maerl. 1,352. Wel *gheseet* ende wel gheboren.

In deze drie gevallen maakt de lengte of kortheid der wortelsylbe geen onderscheid.

Behalve deze gevallen, die ook als algemeene grammatische regel gelden, moet men in de prosodie nog een regelmatig en duidelijk waar te nemen *synkope* aannemen, hoewel die dan ook nergens in de schrijfwijze der HSS. is aangeduid, namelijk die

4⁰. van den onbetoonden uitgang *el* en *er* wanneer die wordt voorafgegaan van eene konzonant (doch zelden van liquidae, nimmer *rer* (*) of *lel*) (†): *edl*, *nagl*, *andr*, *ovr*.

Daar een groot aantal woorden zoo niet de meeste die op genoemde liquidae eindigen korte wortelvokaal hebben zou het te bezien staan ofze bij die uitstooting der toonlooze *e* niet den mhd. regel volgden; maar waarom zou zich dan die regel tot woorden op *er* en *el* uitgaande bepalen? Buitendien er zijn er evenzeer met lange wortelvokaal die de synkope toelaten. Wij willen dus liever aan den invloed denken der gemelde liquidae.

(*) Sommige comparativi van adject. op *r* schijnen dit beweerde om te stooten. Zoo vindt men b.v. *seer*, *swaer*, hetgeen men licht voor *seer'r*, *swaer'r* zou houden. Maar dit is het geval niet. Deze adjectiva maken om de euphonie regelmatig den comparativus op *re* niet op *er*. (Zie b.v. het glossar. op de Doctrinale i. v. *sware*, of v. d. Berghs Inleiding op den roman van Limborch, bl. XXXIII, waar hij evenwel ten onrechte meent dat dit alleen eene eigenheid van dat werk is.) *Seer* werd dus in comp. *seerre;* maar in handschriften op diktaat geschreven werd dit al spoedig tot *sere* of *seer*. Zoo b.v. Ferg. 159, 1756, 2782, 3807. Wal. 7741. Velth. p. 220 enz.

Eene soortgelijke euphonische omzetting van *re* en *er* kent het Oudfransch. Zie Diez, Gramm. der Rom. Spr. 2,192.

(†) Wal. 3092:

Een pellel lach onder haren voet,

is eer *onder* de synkoperen dan *pellel*.

Het doorgaand gebruik der HSS. leert, dat in de buiging dier woorden, wanneerze door eene lettergreep verlengd worden, de toonlooze *e* van *el* en *er* wegvalt (*), b.v. *vogele*, *vogle; riddere*, *riddre*. Hoewel nu bij de ongebogen vorm de synkope nergens in de HSS. is uitgedrukt (†), is zij ten gevolge der natuur der beide liquidae zeer mogelijk. Het gotisch spraakgebruik vond zelfs geene zwarigheid: *fugls*, *fadrs*, *silubr*, te schrijven; en de mnl. diaeresis werd eerst noodzakelijk toen de lengte of kortheid der vokalen niet meer standvastig was (§). De vergelijking van het mhd. leert dat ook daar hetzelfde plaats heeft. Zoo zegt b.v. Lachmann Anm. zur Klage. 27: (Z. den Nibel. s. 293) »der dichter unterdrückt zuweilen ein *e* vor auslautender liquida; obgleich ich nicht habe so übergenau schreiben wollen, 27 und 424 *heidn und*, 1534 *fröudn und*, 1565 *fröudn in*, 1993 *magdn* oder *meidn und*, 12 *zitn und*, 1529 *verdultn ir*, 2083 *hiengn unz*, 1505 *bruodr und*, 1574 *tohtr ir;* sogar vor consonanten, 537 *wurdn gepâret*, 2045 *enpfiengn gemeinlîche*, 231 *sluogn gewalticlîchen*, 135 *herrn mit*, 150 *jâmr daz*, 1230 *leidr gelegen*. Was handschriften boten habe ich angenommen, wie 1440 *alln*."

Zoo leest men ook Parc. 24,4 *kultr;* 24,5 *undr;* 24,9 50,4 *abr;* 43,17; 45,15 *widr: nidr;* 64,3 *andr*.

Men zie ook de voorbeelden bijgebracht z. Iwein, s. 8—9.

Wij mogen dus ook deze wet voor de mnl. verzen vaststellen voor zoover het den uitgang *el* en *er* be-

---

(*) Grimm, Gramm. 1³, 688.

(†) Integendeel heeft zich in sommige uitgangen op *rl*, *rm*, *rn* eene scheva ingedrongen als in *Karel*, *storem*, *aren*, *baren*, *caren*, *toren*. Verg. Gramm. 1³, 280.

(§) Verg. Dr. W. G. Brill, Hollandsche Spraakleer bl. 95.

treft (*); te gereeder misschien, daar in de strophische gedichten woorden met dezen uitgang nimmer in het vrouwelijk rijm gebezigd worden, als men twee plaatsen uitzondert, waar de uitgang *der* voorafgegaan wordt van den tweeklank *oe*. Verv. op den Wap. Mart. 10: *broeder: moeder: loeder: roeder: vroeder;* Claus. v. d. Bible 10: *moeder: behoeder: voeder: vroeder: broeder.* — In den Wap. Mart. 10,11 vindt men het rijmwoord *duvel*, maar met verkeerden klemtoon (*duvél*) mannelijk rijmend op *fél'*, *wél* enz. (†).

Wij laten thans voorbeelden volgen, zoo wij hopen in genoegzaam aantal om den regel te bewijzen. Zoo er eenige onder zijn waar de uitgang achter de tweede verheffing komt en die dus, wegens het gezegde over vrouwelijke caesuur, misschien niet streng bewijzen, de overgroote meerderheid valt in andere voeten.

L. Sp.	2,20.	Eer *hemel* ofte aerde waren.
Wp. Mrt.	18,6.	Ende wát die *hémel* heeft áne.
Velth.	363.	Tusscen *nagel* ende vleesch wet dat.
Stoke	1,440.	Ende hieter oec den *seghel* an geven.

Maerl.	2,208.	Entie *duvel* die nacht ende dach.
»	220.	*Edel* van seden ende van live.
Kar. Gr.	1,4.	Ende hoe steet u *edel* baroen. (§)

(*) Misschien mag men dit wel iets verder uitbreiden, immers in den Wal. leest men vs. 127:

Diés ne kéric *héden* mijn wórt,

waarvoor vs. 1213:

Diés ne wéndic *héden* mijn wórt.

Wal. 867. Die *wáren* mesmáect van dieper wonden.

Men verg. voorts de rijmen uit der Mnlp.: 1,921 *voren: toirn;* 1,1125; 2,3803 en 3,667 *verloren: toern* enz.

(†) Zoo ook Doct. 3,1767 *hemél* (:*wel*).

(§) Misschien zou men meenen dat waar de *d* tusschen twee

Lanc.	3,15531.	Maer laet mi tirsten, *edel* baroen.
Velth.	363.	Dat hi starf een *lettel* vor dien.
Wp. Mrt.	7,5.	Ende die *nevel* met sire drecht.
Lanc.	3,13628.	*Mantel*, sorcoet, roc, vorwaer.
Rein.	1047.	Sente Martins *vogel*, die quam gevlogen.
Wal.	2623.	Ende up een *setel* van elpsbene.
Barl.	3,136.	Een *esel* die hoort ende niet verstaet.
Kar. Gr.	2,782.	*Karel* die stoute coninc.
»	803.	*Karel* die stoute coninc gaet.

Wap. Mart.	29,10.	Die *ander* al waer al ghelt die vloet.
Lanc.	3,17351.	Hine liete *achter* om ghene dinc.
Beatr.	232.	Blivic *langher* in dit abtijt.
Maerl.	2,207.	Ende riepen ane die *moeder* ons heren.
»	2,196.	Owi, *leider*, owi, owach!
»	»	Dat hier volc *over* een sit.
»	207.	Dit *wonder* ende dese miracle sach.
Velth.	361.	Daer lach hi al den *winter* ic wane.
»	»	Ontboet hi *weder* als ict versta.

---

vokalen staat, er als in het nnl. samentrekking plaats heeft door het uitwerpen dier *d*, als in ons *vader*, *vaer*; *weder*, *weer*; *edel*, *eel* enz. Zacher schijnt die meening voor te staan, Jahrb. für Wissensch. Kritik 1843, 719, zoowel als Prof. Bormans, (Messager etc. 1837 p. 81 noot 1 en p. 417 op vs. 24); maar de analogie van andere woorden leert dat men de samentrekking door wegwerping der toonlooze vokaal moet daarstellen: verg. ook deswegen Mone Uebers. s. 31 en Gramm. 1[a], 309.

Evenwel in het fragm. van Caerl en Eleg. in Mones Anzeiger IV, 333 vindt men *gar* voor *gader* (vs. 63); hetgeen echter wel iets anders kon zijn dan de samentrekking, want in den Lanc. 3,22307 lees ik

Nacht ende dach sijn si *gegar*,

hetgeen van vier leeuwen die een hert bewaken gezegd wordt. Beteekent het hier *te samen?* of zoo als Ziemann, Mhd. Wtb. *gar*,

Velth.	361.	Der viande lant den *winter* alsoe.
»	362.	Die *keyser* op onser vrouwen dach.
»	363.	Die *keyser* ontfinc dat sacrament.
Lanc.	3,13062.	Daer een *ridder* al stille hout.
»	13068.	Ende hi *weder* op hare die gelike.
»	13137.	Ende seide: here nu benic *seker* ende wijs.
Parth.	89.	Ende hi sine *cleder* an hadde ghedaen.
»	152.	*Sonder* allene dat ict scouwe.
Wp. Mrt.	3,2.	Hier af spreken *onder* ons tween.
Wal.	289.	Haer scinen tessoe *weder* upghinc.
Mn. Lp.	3,712.	Die coninc was des *seker* (*) onvro
Renout	10.	Een stout *ridder* ende lofsam.
Ogier,	23.	Denois, stout *ridder* ende vri.
Barl.	1,100.	Dander vrient sijn *kinder* ende wijf.
Esop.	30.	*Over* een brugghe ghinc een hont.
Doct.	2,248.	*Weder* en gheeft alse hise ontfinc.
»	2,512.	Van siere begherten *weder* ende voert.
»	2,2393.	Sal des ghelijcs *weder* ontfaen.
»	2,3425.	Die rechter heet een *rechter* omdat.

---

oudhd. *kar*, uitlegt: *bereitet, fertig, gerüstet?* Des niet te min leest men in Een moy sprake van sesterhande verwe (Bilderdijk N. Versch. IV, 84), *gaer* (:*vaer*) voor *gader*, en Tr. Orl. 1,18 b. rijmt *liden* op *corien*, en Velth. 3 B. C. 22 vs. 44 schijnt *overwaen* (:gaen) te staan voor *over waden;* doch deze plaats is mij twijfelachtich. *Gescien* (:sien) dat b.v. de Minnenloop 3,579 heeft of Lanc. 3,16726, 19699 enz. Kar. Gr. 2,461 enz., of *lien* moet daarmede niet verward worden, verg. Gramm. 1² 296—297.

In Ferguut, zou men de nog onverklaarde plaats, 5023:

Hare ridders liepen hen vercleden
Met dieren pélre van *rossien,*

misschien willen uitleggen door *rossien* te beschouwen als eene samentrekking van *ro-siden*; *roder siden;* maar ik moet herinneren dat er een adj. *rôsîn* in het mhd. bestaat, dat *roseus* beteekent. Zie Ziemann, en verg. Parthenop. I p. 20:

Bele facc a, blance et *rosine.*

(*) Var. *seer onvro.*

Lanc.	3,12428.	Dat hi *langher* en lette niet.
Maerl.	1,5.	Vier, lucht, *water* ende erde.
Kar. Gr.	2,735.	Dat der *onser* in allen wegen.
Brand.	1,359.	Owíj, wat *wónder* es dítte.
Rein.	103.	In enen *winter* in enen vorst.
»	214.	*Sonder* allene een pladisen graet.
Beat.	1011.	Ghenen *lachter* en selt ghecrigen.
Lanc.	3,13048.	Daersi waren *onder* hen beden.
Maerl.	2,224.	Reinlike als den *broeder* haers heren.

Maerl.	2,206.	Ter hogher tijt *over* dat sant.
»	209.	Die ghenadeghe *moeder* der maghet.
»	222.	*Broeder* twi bestu dus gedaen.
»	224.	Die *moeder* stont up entie vader.
Doct.	2,104.	En es *seker* sijn vrient niet.
Velth.	358.	*Algader* van enen tekine.
»	360.	Dat *onser* maer tachtich selen comen.
»	363.	Die keyser seide: *broeder* Bernarde.
Lek. Sp.	2,22.	Ende comt *neder* met dier gheboort.
Tr. Orl.	1,14*a*.	Des coninx *dochter* van Albonien.
Lanc.	3,13764.	Hi nam orlof *sonder* respijt.
Beat.	281.	*Hoetcleder* van witter siden.
Kar. Gr.	2,808.	Roelants *vader* die grave Mile.
Parth.	124.	Alle die honde *sonder* twee winde.
»	166.	*Sonder* der gere die hi minde.
Wal.	17.	In desen bouc *sonder* meswende.
Ogier	3.	So dat *vader* no broeder weet.
Barl.	2,21.	Lieve *broeder*, wel soete sone, Wet wes coninx *ridder* ghi sijt
»	2,174.	Dats onse *broeder* van levene goet.
Esop.	77.	Die catten biten di *onder* dijn lier.
»	84.	Doe gaf hi *weder* ter selver stonde.
»	175.	Dese pude sijn *bloder* dan wi.
Maerl.	1,2.	*Over* die truffen van Lenvale.

Maerl.	1,3.	Also alse *broeder* Vincent.
Kar. Gr.	2,731.	*Onder* Persine ende Africane.
Rein.	58.	Was daer niemen *sonder* die das.
»	154.	Doe vandic daer *meester* Reinaerde.
»	169.	Hier naer *over* wel menich jaer.
»	367.	Ooc brochte hi mi *ander* niemare.

Ook bij buiging, inklinatie en samenstelling blijft de synkope toepasselijk:

Velth.	359.	Dat hier hondert *ridders* sijn binnen.
Doct.	2,28.	Onder *broeders* eendrachtecheit (*).
Lanc.	3,13075.	Walewein seíde doe: in *gever* u niet.
Parth.	72.	Daer *nemer* als vele als u voege.
»	243.	Maer hi *gincker* up liggen slapen.
Esop.	16.	Twi *soudicker* af hebben toren.
»	61.	Di *magher* wel leit ave ghescien.
Parth.	111.	Die grote honde *ontcoppeldi* doe.
Lanc.	3,12694.	Waer ombe *ontedeldi* u dus sere.
Wp. Mrt.	45,10.	Maer rein *edelheit* es een traen.
»	4,10.	God seinde mi den *hemelscen* traen.
Lanc.	3,15437.	Naest Gode onsen *hemelscen* vader.
Velth.	360.	Oec willewi *sekerheit* doen van al.
Maerl.	2,225.	Dan ic mine *suverheit* minke.
Barl.	3,60.	Stanc der *deemsterheit* menechfout.
Lanc.	3,12951.	Dit *vingerlijn*, scone joncfrouwe.
»	3,12984.	U *seghevingerlijn* oppenbare.
»	3,13012.	Ontscoet mi *tvingerlijn* an mijn danc.
Maerl.	1,3.	Of ic mi dies *onderwinden* woude.
Wal.	2796.	Ende menighe *overdaet* heift ghevelt.
Lanc.	3,14864.	Gi moet die *overdaet* copen saen.
Ogier,	113.	Du hads der *overdaet* bet begeven.
Beatr.	193.	Vore *middernacht* lude si mettine,

(*) Of zou men moeten lezen:
Onder bróeders éendráchtechéit.

waarmede men vergelijke *minnacht* voor *midnacht*, Wal. 893; en 5082 *acht* voor *achter* (in 't rijm).

5º. Synkope van den uitgang *lec* (*lijc*), wanneer er geen toonlooze *e* voorgaat, daar in dat geval die *e* wordt onderdrukt en er alzoo samentrekking plaats heeft (zie hierboven bl. 96).

Elc komt nooit in den vollen vorm voor: *mallijc* wisselt af met *malc*. Het lag dus voor de hand om te besluiten dat *lelijc* en *qualijc* aan synkope onderhevig zouden zijn, en werkelijk leert dit ook de ervaring:

Kar. Gr.	1,1996.	Déde álso *lélke* daét.
Doct.	1,285.	Dínc die *lélc* te doéne és.
Kar. Gr.	2,698.	Ic móchtu *quálc* van sínen doéne.
Lanc.	3,15666.	Wánt men mách *quálc* ontflién.

Wil men een voorbeeld met voorgaande onderdrukte toonlooze *e* men vindt het

Kar. Gr. 2,849. Die *stárcleec* stréden énde sére.

Is de antepenultima stellig lang door verdubbelde vokaal of tweeklank dan schijnt er geene synkope toegelaten te worden, zie

Kar. Gr. 2,747. Diése swaérlíke ontfínc.

APOKOPE.

a) Phonetische waarde der onbetoonde sluitende *e*.

Ons huidig taalgebruik, vooral de hollandsche uitspraak, leert dat wij meer dan de hoogduitschers, minder evenwel dan de engelschen, den uitgang onzer

woorden onderdrukken. De vergelijking met ouder dialekten leert ons, »dat het ligchaam des woords in dezelfde mate inkrimpt, in welke zij die de taal gebruiken meer met verwaarloozing van de rechten des woords, als zamenstel van klanken beschouwd, op de beteekenis letten. Alsdan wordt aan het ligchaam des woords slechts zooveel standvastigheid overgelaten, als noodig is, zoo het een teeken des begrips zal blijven; de wortellettergreep, waarin het hoofdbestanddeel der beduidenis besloten is, wordt door den klemtoon zoozeer op den voorgrond gesteld, dat de overige daarbij geheel in de schaduw geraken, met andere woorden, de oorspronkelijke verscheidenheid van klanken en de menigvuldigheid van geledingen, die men lettergrepen noemt, gaat noodwendig verloren." (*)

Zoo losten zich de verschillende vokalen van den uitgang in het gotisch en oudduitsch in onzen taaltak langsamerhand in eene toonlooze *e* op, die bij uitbreiding van hetzelfde proces weldra kon of moest wegvallen (†); en ook de konzonant, vooral de *n* van den uitgang (die in sommige gevallen reeds uit *m* verzwakt is) (§) ging langzamerhand verloren, tot welke uitlating onze taalstam reeds in de oudste tijden geneigd was (⁎).

Het spreekt van zelf, dat die afkapping alvorens grammatische regel te worden eerst bloot phonetisch in de uitspraak plaats grijpt, en terwijl het engelsch reeds schrijft: *to love*, *to move*, *to have*, en zelfs *to speak*, *to shut*, *to load* (†) schreef men in het mnl. nog veelal

(*) Dr. W. G. Brill, Hollandsche Spraakleer, bl. 10.

(†) Brill t. a. p. bl. 27—28.

(§) Grimm, Gramm. 1² 835: verg. 1043. Zoo *ik ben* voor *is bem*, en de *n* van den dativus.

(⁎) Verg. Brill t. a. p. bl. 152.

(†) Verg. daarover Grimm, Gramm. 1², 994.

den vollen uitgang. Maar als phonetische waarde werd hij ook toen ter tijde reeds luttel gerekend. Wij zullen dit verschijnsel, dat voor de mnl. metriek van het uiterste gewicht is, trachten in het licht te stellen: wij herinneren daarbij slechts dat wij die apokope louter als phonetisch, niet als grammatisch beschouwen of verdedigen.

De afkapping van de onbetoonde *e* is soms grammatisch soms alleen metrisch: de eerste wordt in de schrijfwijze der HSS. aangeduid, terwijl de aanwending der tweede meestal aan het gevoel der lezers voor hamonie wordt overgelaten (*). Voor ons onderzoek is het onverschillig tot welke klasse de apokope behoort in de verschillende gevallen die wij zullen onderzoeken.

Zij heeft plaats:

a) bij den nom. en acc. sing. der masc. en neutra van de 2e sterke deklinatie. Zie Gramm. 1², 689, 692.

b) bij den dat. sing. der masc. en neutra (†); Kar. Gr. 1,529 *ridder;* Kar. Gr. 1,203 *toten voecht;* Esop. 78 *tonsen huus;* Esop. 133 *tenen liebart;* Wal. 17 *in desen boec;* Wal. 8900 *toten baroen* enz.

c) bij den nom. gen. en acc. plur. der sterke buiging (§) der substantiva adjectiva en pronomina:

(*) Verg. ook Lachmann. Zu den Nibel. 319,1 (s. 45.)

(†) Zoowel der zwakke als sterke buiging. Grimm neemt den zwakken dat. sing. op *en* aan voor masc. fem. en neutr. (Gramm. 1². 692) maar ten onrechte. Verg. v. d. Bergh in de Jagers Taalk. Mag. 2,308. De dativus der zwakke fem. heeft alleen de *n* (hetgeen v. d. Bergh over het hoofd zag); masc. en neutr. in den regel niet. Eene uitzondering daarop maakt *here*, dat gewoonlijk in dat. en zelfs in acc. heeft *heren*. In den Walewein lees ik slechts 2018 *vanden scumen;* 2064, 5957, 7004, *van rouwen;* 2127 *enen wilden lewen.*

(§) Volgens Prof. Bormans (Messager des sciences et des arts de la Belg. 1837 p. 415) zou dit geen plaats hebben, daar hij aanneemt: »qu 'il y a des substantifs invariables au pluriel de toutes les déclinaisons." Maar de HSS. leeren ons dat van de

Wal. 37. Met een deel siere *man*.
» 157. Dat hi die *dinc* dar anevaen.
» 549. Hi lach onder tserpents *voet*.
» 1411. Sine *lier* bloeiden als ene rose.
» 3961. Mine *mesdaet*.......
Die berouwen mi.
Rein. 404. Ne conste *ons* wachtre no onse hont.
(Zie ook Clignetts Bijdrage bl. 183 vlg.)
Wal. 926. Dat si vielen *groot* ende cleine.
Maerl. 1,3. Die jeesten daer af *al* ghemeene.
Lanc. 4,552. Die *starc* ende *dapper* ridders waren.
Wal. 1420. Maer hi wranc *sijn* hande.

d) bij den vrouwelijken uitgang (*) van adjectiva en pronomina:
Lanc. 3,18772. Daer ons *al* ere af soude comen.
Wal. 1456. *Ander* sake, lieve here.
» 4065. Die dor ons coos die *bitter* doot.
» 1437. Bedi mi es *mijn* herte swaer.
» 5331. Eer *mijn* vrouwe *mijn* moeder staerf.
» 5620. Ay lace, aldus es *mijn* harte.

e) bij de eerste pers. sing. van het praes. indicat. der werkwoorden b.v. *ic geef*, *ic lees*.

f) van de derde pers. sing. van den conjuctivus. Wal. 229. God *moet* u gheleiden; Lanc. 3,22109, God *loen* u; Stoke 4,1433 God *hoed* u. Zoo ook Barl. 3,14 *liet* voor *liete;* 3,36 *toech* voor *toghe*. Zie verder Wal. 2961, 2981, 3051, 3056, 3159 enz.

g) Van het gerundium of den gebogen infinitivus werd niet alleen de *e* maar zelfs de overblijvende *n* weggeworpen gelijk wij in § *c* zien zullen, waarheen

---

meesten de twee vormen voorkomen, zoodat men de apokope wel moet aannemen.

Verg. overigens Bormans zelf t. a. p. p. 394.

(*) En zelfs den uitgang *e* van het mannelijk, Kar. Gr. 1,1073: Alse die die *eerst* te wesene geert.

ik ook voor deze eenvoudiger apokope verwijs. Een paar voorbeelden mogen hier volstaan:

Kar. Gr. 259. Om in dietsce *te bringen* vort

B. v. Verg. 491. Alsoe alst *te comen* plach.

h) Van de omzetting des uitgangs *er* van den genitivus en dativus:

Part. 162. *Sier* moeder ende sijns vader.

H. d. H. 1165. En es die erde in *dier* gebare.

i) Van den derden persoon sing. van het zwakke praeteritum der ww. bij inklinatie, b.v. *dreigese*, *wenesi*, enz., dat ontstaan is uit *dreiget-se* (dreigede-se), *wenet-si* (wenede-si). Verg. de voorbeelden aangehaald door v. d. Bergh op den Limborch 2 Deel bl. 304 en Huyd. op Stoke 1 D. bl. 115 vlg. 2 D. bl. 110 vlg., voor zooveel de voorbeelden van de 3*a* sing. aanbelangt.

k) Van de voegwoorden *alse*, *ofte*, *ende*: dit is genoegzaam uit de praktijk bekend. Wij zullen een oogenblik bij het laatste stilstaan omdat de heer Bormans hierover eene nieuwe theorie heeft willen grondvesten (*). Hij neemt aan dat het onjuist is de verkorting *ē* al-tijd op te lossen in *ende*. Tot hiertoe ben ik het volmaakt met hem eens; maar als hij beweert dat in het mnl. *ē* luidde: *en*, dan houdt onze overeenstemming op, want het mnl. heeft evenmin *en* als copula gekend als het mhd. *un* (†).

Ons tegenwoordig kopulatief *en* kan volgens den heer B. niet uit *ende* zijn geapokopeerd, want dat ware »si non impossible du moins sans exemple; — et *och*, *of*,

(*) Messager des arts et des sciences de la Belgique Tom V. (1837) p. 87 vlg.

(†) De plaats (*Messager* p. 88) uit *Grave Ruodolf* aangehaald bewijst als uitzondering niets, buitendien mag men daar dunkt mij veilig aan eene fout in het HS. denken. Zoo ergens dan was in dezen versvoet de volle vorm *unde* noodzakelijk. Zie hier achter.

pour *ochte*, *ofte*, qui sont les seuls mots qu'on pourrait encore m'objecter, ne sont qu'une corruption d'ortographe pour *ocht*, *oft*."

De syllabe *de* valt onder zekere omstandigheden *wel* eens weg in den uitgang, b.v. des derden persoons der zwakke praet. bij inclisis, als *dreigese* voor *dreigedese*, gelijk wij zoo even zagen; maar het is niet ééne apokope, het zijn er twee achtereenvolgende. Zoo ging het ook met *ende*, dat eerst *end* werd en later *en*, even als *of* uit *oft* en *ofte* ontstond.

Dat het eensylbige kopulatieve *en* »se rencontre presque à chaque ligne dans nos plus anciens Mss.," is eene petitio principii; want er moet juist bewezen worden dat *en̄* luidde *en* en niet *end*.

Dat de streep die in de HSS. boven de *n* gezet wordt alleen zou dienen om de kopula te onderscheiden van de negatie en het pronomen, zonder eenige beduidenis voor de uitspraak, kan ik niet toestemmen: 't zou een geheel op zich zelven staand verschijnsel zijn. Dat *harentare*, *entie* niet zijn samengesteld uit *haer en daer*, *en die*, schijnt te blijken uit de vergelijking van andere woorden met *d* aanvangende in samenstelling met *in*, *en* enz.: de *d*. blijft daar stand houden. Men zegt immers niet *ic entoe*, *intie stat*. Zie voorts de aanteekening van Huydecoper op Stoke, I. Dl. bl. 6.

De aanluidende *d* verhardt alleen tot *t* wanneer zij zich aan eene voorgaande media of aspirata assimileert, zoo als de heer B. zelf bl. 96 aanneemt; om zich dus de samentrekking *harentare* te verklaren dient men wel *haer ent dare* aan te nemen, want als de *e* van *ende* geapokopeerd is moet, volgens den gewonen euphonischen regel, de overblijvende tenuis *d* in de media *t* overgaan.

Buitendien, dat *en̄* werkelijk *ende* luidde leert ons de herhaaldelijk door de Vries gestaafde opmerking dat

ook het subst. *ende* (*einde*) aldus verkort geschreven wordt: (*)

Van het geapokopeerde *ent* vindt men mede voorbeelden, b.v.

Lanc. 3,16630. Doe riep menech van buten *ent* binnen.
Kar. Gr. 1,580. *Ent* tfolc mede op ende tale.
» 2,538. *Entse* Karel hevet al gewonnen.

Endt voor *ende het* leest men Maerl. 1,16, Lanc. 3,16575; *enten* Lanc. 3,1475 enz.

Niemand heeft ooit beweerd dat alleen de volle vorm *ende* gangbaar was; zoo neemt b.v. Zacher (†) de drie vormen *ende*, *end*, *en* aan; en dat ook Huydecoper de verkorting *en̄* niet altijd opgelost wilde hebben in *ende* leert zijne aanteekening op Stoke 2 D. bl. 224 (ad vs. 549); het mag dus eenigsins vreemd voorkomen dat de heer B. in den brief in 't Belg. Mus. zich alleen den voorstander van den korteren vorm noemt.

l) Van het suffix *e* voor *ene* (*en*, *hem*). Verg. Huydecoper op Stoke 1 D. bl. 470.

Wal. 83. Óft wine *ghecrighen* nimmermere.
» 7770. Twe rudders *namen* bi den armen.
Franc. 1116. Die wel waert es dat *men* ere.

m) Van de substantiva (met langen wortel?) op *en* uitgaande: deze blijven onveranderd (verg. Grimm. Gramm. 1², 374) b.v. *wapen*, *heiden*, *hersen*. Zie bewijsplaatsen in de volgende paragraaf.

Ik heb van de meeste gevallen voorbeelden uit de HSS. bijgebracht: het spreekt evenwel van zelf, dat er een aantal plaatsen zijn waar de apokope niet is uitgedrukt hoewel het metrum haar vordert b.v.

Wal. 75. Ende mine *crone* na minen live.
» 120. Jaic, so *moete* mi goet ghescien.

(*) Leken Sp. 1 D. bl. 104, 2 D. bl. 372.
(†) Berliner Jahrbücher der Wissch. Kritik, Mai 1840 kol. 718.

Wal. 133. So *helpe* mi God die mi gheboot.
» 213. Bi wilen *hoghe*, bi wilen neder.
» 227. Doe quam hi in *ene* valeide
» 457. In sinen staert ende *soudene* draghen.

Zoo ook in het fragment van den Parth. door de Leidsche maatschappij uitgegeven 38 *ghene*, 41 *ere*, 43 *mochte*, 76 *merghene*, 90 *etene*, 129 *alle*, 168 *wille*, 201 *selve*, enz. enz.

APOKOPE.

b) Phonetische waarde der sluitende *n* bij nomina en adverbia.

De apokope der *n* had plaats in de volgende gevallen:

1°. Van den zwakken genitivus en dativus (*) sing. en pluralis. Men denke slechts aan den genit. *ser* voor *seren*, *sheren*, Wal. 1535. Lanc. 3,13581, 13860 (Verg. Huydec. op Stoke 2 D. bl. 149); *sander daghes* voor *sanderen daghes*, Velth. 11; *des ander Didrix*, Stoke 1,94; *min* voor *minen* Wal. 9662, Clignet 113; *venster* voor *vensteren* Lanc. 4,2513.

2°. Van den buigingsuitgang der adjectiva:

Part. 233. Want hi hadde *groet* toeverlaet.

3°. Van de participia op *en*.

Lanc. 2,43999. Die sere *te valle* es ente broken.
» 3,18181. Quamen te castelewaerd *gerede* (: stede)
Wal. 3867. Ende waende wel te voren al
Sijn leet ende sijn ongheval
Hebben *verwonne*.
Velth. 147. Want alle die gene quamen getogen
Tote Valkenborch *ingevare*.

(*) Verg. Hahn, Mhd. Gramm. s. 92.

En zelfs met wegwerping der overblijvende *e:*

Maerl. 1,16. Ende het verdranc
Al dat die werelt hadde *bevanc.*

Barl. 2,3. In vreden *behout* van onsen here,

(waar het latijn heeft; in pace a deo custoditus): beide participia staan blijkbaar voor *bevangen, behouden.*

4°. Van de adverbia op *en.* A priori kan men zulks reeds opmaken uit vergelijking met composita, als *binder, buter, hedemeer*, en met andere vormen als *waen, daen, hen.* In *heden* is de *n* inorganisch, verg. Gramm. 1³, 303: ook *sniemen* heet in 't oudhd. *sniumo.* Zie hier overigens eenige voorbeelden die de apokope bevestigen:

Snieme, Rein. 3376, Wal. 9446, Flor. 1203; *tussce*, Wal. 5544; *binne*, Wal. 9037, Lanc. 4,10143; *bute*, Wal. 6902; *dane*, Wal. 1177, 9446, Maerl. 1,464; *hene*, Hillegaersberch f°. 66*a*:

Soe moghen wy opten lesten dach
Blijdelijck van *hene* varen;

hen Maerl. 1,327; Rose 5855.

De korte vorm schijnt de oorspronkelijke: dat men ook andere woorden verlengde blijkt uit den staart die wel eens aan *nochtan* wordt toegevoegd, dat Lanc. 4,8122,25 luidt *nochtanne* (*) en zelfs Kar. Gr. 2,3071 *nochtanen.*

5°. De declinabilia op *en* blijven onveranderd en apokoperen zoowel de *e* als den uitgang *en* in de gebogen naamvallen, b.v.:

Lanc. 2,7474. Al te hant quamen die cnapen,
Die hem af holpen doen sine *wapen.*

» 2,32326. Dat hise wel dede versien
Van ridders ende van *wapen* (: knapen).

Velth. 244. Al dat ic sie dat sijn crayolen
In die *wapen*, ende scietspolen.

(*) Zoo wordt *dan* tot *danne* Wal. 7695, 7775 enz.

Velth.	256.	Een quam die sine *wapen* kinde.
Limb.	6,690.	Want mijn here es van daghen Ende en mach ghene *wapen* draghen.
»	6,1991.	Ende al hebdi u *wapen* an (*).
Mnlp.	2,905.	Ende dede oeck zijn *wapen* an.
»	4,241.	Mannen hantieren zweerde ende *wapen* (: knapen).
Limb.	7,607.	Ende voeren in der *heyden* here.
»	7,895.	Maer der *heyden* conroet.
*Lanc.	3,19863.	Dat hi hare *gevangen* ware.
»	3,22062.	Ende datse Walewein alle tsamen Gedwongen heeft met sire pine Der coninginnen *gevangen* te sine.
Velth.	105.	Om die *gevangen* si u bekint.
Esop.	265.	Daer bleef hi vaste met sinen *horen*.
Limb.	3,562.	Want hi moede was van *wapen* (: ontslapen).
Mnlp.	1,603.	Die starc ende vroom was *ten wapen*.

De uitgaaf van Ds. Leendertz heeft, 1 D. bl. 25, *ter wapen*, maar de var. *van wapen* geeft de verbetering van zelf aan de hand. Wel verklaart mijn vriend Dr. M. de Vries in de toevoegsels op Brills *Spraakleer*, bl. 787 »*wapen* was in de beteekenis van *wapenrusting* vroeger ook bij ons vrouwelijk; *die wapine* toch in den Ferguut is enkelvond;" maar ten onrechte. Alle plaatsen uit den Ferguut hebben in het HS. *wapine*, b.v. 418, 450, 767, 1047, 1223, 1602, 2017, 4929 enz. en dat is de meervoudige vorm, die, als het grieksche ὅπλα en het gotische *Vepna* (zie b.v. Joh. 18,3) de meest gebruikelijke is. Men lette b.v. op vs. 767 *sine*

(*) Zoo schreef nog Hooft, Ned. Hist. bl. 246: »Terwyl 't volk alzoo elk zyns weeghs trekt, ontbieden Burghermeesters, met der haast, de schutters *in waapen*' voor 't stadthuis." — *Hersen* lees ik bij Breederoo en Vondel.

wapine al en vooral 2017 *uwe wapine* WEGHEN *te sere* (*). Het elkelvoud is *wapen*, welke vorm aan alle takken van den duitschen taalstam gemeen is, van het goth. *Vêpn* af. Verg. Grimm, Gramm. 3,440, Dr. Lorenz Diefenbach, Vergl. Wörterb. der Goth. Sprache 1,153, Richthofen, Fries. Wörterb. s. 1135. — De apokope schijnt de Vries in de war gebracht te hebben. De vorm *wapen* en *wapine* wisselt af, zoo ook in het friesch. De apokope verviel dan, wegens den veranderden klemtoon (zie hier bl. 70). Evenwel heeft het HS. van den Fergunt vs. 2323 *sine wapijn*.

Men vergelijke overigens hetgeen in de volgende paragraaf over de ww. *wapenen*, *versamenen*, enz. gezegd is.

APOKOPE.

c) Phonetische waarde van den uitgang *en* in de 1 en 3 pers. plur. en in den infitivus der werkwoorden.

Uit de schrijtwijze van alle handschriften blijkt dat de lettergreep *en* in de bedoelde uitgangen wordt onderdrukt wanneer die wordt opgevolgd door de pronomina *wi* en *si*, of door elk encliticum met eene vokaal aanvangende (†).

Ook aan Huydecooper was deze eigenschap van het mnl. niet ontgaan (§), blijkens zijne aanteekening op

(*) Ik moet echter bekennen dat men vs. 1603 leest: *wapine die weghet.*

(†) Dat daarbij de overblijvende *tenuis* van het werkwoord naar den aard der oude taal (Gramm 1², 486 in verband met 377) in de *media* veranderd wordt spreekt van zelf.

(§) Mone zag deze eigenschap over het hoofd, toen hij, Anzeiger 6, col. 426:

Toorn ende leet *moetsi* ghewinnen,

veranderde in *moet hi*. Even weinig juist is Anzeiger 8, col. 257,

Stoke, 1 D. bl. 48—49; 3 D. bl. 164 en 169; maar hij bedroog zich als hij de gevallen met eene opvolgende vokaal bepaalde tot de partikels »*en* of *ene*, in de beteekenis van *hem*, — en *er*."

Alvorens naar de oorzaak van dit verschijnsel te vorschen zullen wij eenige voorbeelden bijbrengen om ons beweren te staven:

Maerl.	1,341.	Menechwaerf *ebwi* gehort.
Stoke,	5,451.	Dustaen exempel *hebwi* van desen.
»	5,895.	Dat *weetwi* wel ten eersten woerde.
»	9,1372.	Dit ne *wilwi* niet langher loven.
Rein.	355.	Doe *waerwi* sijns lange quijt.
Flor.	1984.	Te Babylonie *hebwi* gheacht te verne.
»	1145.	Met rechte *soutwi* henen sceden.
Heim.	54.	Nu *sulwi* u hier doen verstaen.
Verk. Mart.	1,2.	*Wilwi* dese heren bestaen.
»	3,10.	*Wilwi* scuwen armoede ende ween.
Lanc.	2,46826.	Dus *moetwi* den casteel laten.
Wal.	193.	Deser tale *hebwi* ghenouch.
Lanc.	3,25524.	Nu *sprewi* van der werelt echt.
»	3,25646.	Nu *sprewi* van hen die geven.
Limb.	7,1751.	Ende *vawi* een ander an.

Wal.	221.	*Hadsine* sien daer achter vaen.
»	3086.	Up een bedde daer *ghincsi* bede.
Flor.	318.	Doe *mochtsi* vrilike spreken.
Stoke	7,1144.	Dat *deetsi* omdat, weet ic wale.
»	8,1297,8.	*Wortsi* herde seer ontdaen

---

zijn oordeel over *maecter* (in het algemeen, niet wat de plaats uit den Troj. Orl. betreft) als hij daarvan verklaart: »diese Inclination wird so regelmässig mit dem *singular* verbunden, dass hiernach Stellen wie *vonder* in Floris 1846 und *sochter*, das. 3523 in *vonden* und *sochten* zu verändern sind, wie auch der Sinn erfordert."

		Ende waren blide *mochtsi* ontgaen.
Stoke	9,371.	Daer *deetsise* weder achterstaen.
»	9,786.	Ende *deetse* keren al ghemanc.
Renout	179.	*Ghegreepsi* mi ooc wete Kerst.
»	212.	Doe *reitsi* waer si wilden.
Ferg.	4100.	*Mochtsi* [si] souden gherne slaen,
		Si ontsaghene altemale;
		Mochtsine doden si wisten wale...

Wal.	223.	Si *mochter* mede haer sceren maken.
»	6559.	Vonden si ondaen
		Die porte ende *liepre* alle binnen.
Esop.	144.	Die vogle *hilder* mede haer sceren.
Renout	38.	Daer *sater* ghewapent achthondert.
Stoke	1,439.	Ende *hebber* de hant toe ghegeven,
		Ende *hieter* oec den seghel an gheven.
»	1,823.	Ende *maecter* bisscopdoeme af.
»	4,417.	Daer *blever* doot op den velde.
»	5,225.	Waterlanders *quamer* mede.

Grimm heeft, Gramm. 4,196, aangetoond dat dikwerf bij een meervoudig subjekt het werkwoord in het enkelvoud gebruikt wordt: zou dit in de boven aangehaalde voorbeelden ook het geval zijn?

Het is niet denkelijk, want in geen der voorbeelden door Grimm bijgebracht wordt het ww. bij een pronomen gevoegd, altijd bij het substantivum, of bij een collectivum; en de mnl. plaatsen waar hetzelfde plaats heeft wijken ook evenzeer van de bovenstaande voorbeelden af, b.v.

Kar. Gr. 2,736. Dat der onser in allen wegen
Al te *vele bleef* verslegen,
Ende oec der Sarasinen mede

		Bleef vele doet daer ter stede.
Tr. Orl.	1,48*a*.	Het screef degene diet selve sach,
		Datter so *vele* verslegen *lach*
		Eer men se brachte onder moude.
Lanc.	3,737.	Wantere *vele*, dats scade groot,
		In die queste *sal* bliven doot.
Velth.	5.	Want *vele waser* daer nochtoe
		Die onhoude herte hem droegen doe.
»	358.	Derre ridder[en] *hondert was* (: das).
Stoke	4,975.	Datter *bleef* twee hondert doot
Limb.	5,137.	Want onser gesellen *es hondert*.
B. v. Verg.	1114.	Want der verraders *es soe vele*.

De eenige mij bekende mhd. plaats, die met onze voorbeelden van geapokopeerden uitgang te vergelijken ware is, Stricker kl. Ged. 7,77:

Daz si *sprach* alle gelîche.

De geleerde uitgever haalt in de aant. op deze plaats Grimms herdachten regel aan en brengt daarvan nog eenige voorbeelden bij (Anm. s. 93), maar erkent zelf: »Jedoch unmittelbar nach dem pronomen wie hier weiss ich keine stelle."

Ik geloof dan ook, dat men in de uit Stricker bijgebrachte plaats moet denken aan eene afkapping van den uitgang *en*, wegens het volgende *alle*. Wij hebben hier dus slechts eene uitzondering op den mhd. regel, en moeten naar eene andere verklaring van dit verschijnsel omzien. Zal het mhd. die geven?

Wij hebben hier voor, bij de beschouwing van de kwantiteit der vokalen, reeds gezien, dat daar als regel geldt dat na eene korte wortelsylbe de minder betoonde *e* van den uitgang verstomt en niet wordt uitgesproken noch in handschriften uitgedrukt (*), b.v. Parz. 8,23

(*) Zie boven bl. 50,52. Verg. Hahn, mhd. Gramm. s. 17; Grimm, Gramm. 1³, 125.

heln: steln; Parz. 33,27 *geritn: bitn;* Parz. 37,21 *belibn: tribn;* Parz. 61,13 *geslagn: getragn;* Parz. 61,29 *vernomn: komn;* Iwein 720 *wesn: genesn;* Iw. 2431 *bebn: gegebn;* Iw. 2977 *varn: bewarn;* enz. enz.

Heeft hetzelfde ook in het mnl. in de aangehaalde voorbeelden plaats? En moet men aannemen dat *wilwi* staat voor *wilnwi*, *hebwi* voor *hebnwi?*

Maar in de voorbeelden met lange wortelsylbe kan deze regel niet gelden, en evenwel vindt men *soutwi*, *moetwi*, *greepsi*, *hietsi*. Daarenboven zou de verkorting *hebnwi*, *moetnwi* niet natuurlijker zijn overgegaan in *henwi*, *moenwi* dan in *hebwi*, *moetwi?*

Deze hoogduitsche regel kan dus hier niet het beginsel zijn, gelijk reeds Grimm dien hier »unanwendbar" noemt (*).

Wanneer wij daarentegen wederom onze tegenwoordige hollandsche uitspraak raadplegen krijgen wij licht. Het staat vast, dat wij, in tegenspraak met het hoogduitsche gebruik, de sluitende *n* onzer werkwoorden naauwelijks laten hooren.

Dat in het mnl. die uitluidende *n* misschien nog meer werd onderdrukt leeren ons de rijmen onzer dichters, die te vaak voorkomen om als uitzonderingen te worden aangemerkt (†). Wij zouden dus a priori reeds mogen aannemen dat *hebwi*, *wilwi*, *soutsi*, *moetsi*, enz. stond voor *hebbewi*, *willewi*, *soudesi*, *moetesi;* en inderdaad de schrijfwijze der handschriften bewijst ons overvloedig dat dit werkelijk het geval is. Zoo vindt men:

Renout 237. So *varewi* daer, seide Renout.
Verk. Mart. 6,11. Van eren quite wat *soudesi* daer,
Si *ware* al buter ere.

(*) Gramm. 1², 970.

(†) Zie beneden, en vergelijk de plaatsen bijgebracht door Hoffmann in de inleiding op Floris, bl. XXIII.

Lanc.	2,27559.	Nu *moghewi* wel te hove varen, *Willewi*, met Lancelote.
»	2,46853.	*Soudewi* den casteel opgeven.
»	2,46870.	*Willewi* geduren hier in.
»	2,47046.	Dan *selewi* hebben op dese dinc.
»	2,47137.	Perchevael seide: wat *lettewi* dan.
»	3,13542.	Soe *soudewi* henen sceden dus.
»	3,19784.	Sone *condewi* ons niet verweren.
Velth.	359.	*Radewi* u te comen iet.
»	360.	Oec *willewi* sekerheit doen van al.
Ferg.	4072.	Wi waren doot, *warewi* daer sonder.

Maar niet alleen in gedichten vindt men die apokope, ook in prozastukken:

Lev. v. Jes. cap. 15: »Nu *hebwi* beschreven den proces van der gheborten Jhu. Chri. nu *selewi* wederkeren ende segghen," *enz.* Evenzoo *gawi*, *siwi*.

Charter van 1298 (*): »Zoo *verthiewi* ons, ende scelden quite," *enz.* Evenzoo bl. 81 en 82, doch bl. 90: »Ende *verthiëen* alrehande helpe, die ons" *enz.*

De eerste vraag die zich thans opdoet is wel deze: bepaalt zich de apokope van de 1 en 3 plur. bij gevallen van enclisis, en is zij op den infinitivus niet aantewenden?

Uit analogie zouden wij reeds mogen besluiten wat het antwoord op deze vraag moet zijn; maar voorbeelden spreken duidelijker dan redenering, wij nemen daarom de handschriften te baat (†), en dan vindenwe:

a) 1 en 3 pers. plur.:

Maerl.	1,356.	Samiten Die *wilde* troemsce rike versliten.
»	1,353.	Hare scade *rekene* si anders minne.

(*) Mr. L. Ph. C. v. d. Bergh, Gedenkstukken tot opheldering der Nederl. Gesch. 1,80.

(†) Breederoo apokopeert nog veelal de *n* van den infinitivus.

Velth.	147.	Maer dinge die *gesciede* vor desen.
»	172.	En *mochte* niet wel sijn vertelt Die dade.
»	102.	Van den genen die hem of Daer vore dicke *ware* gegaen.
»	102.	Doen ghesproken *ware* dese word.
Lanc.	3,17655.	Ende wel seven lantsheren *Wille* verdriven ende onteren.
»	3,13314.	Ic secgu dat daer *speelde* ter falge Die van der stede.
»	3,18243.	Wat heren datter binnen *ware*.
»	3,21735.	Doe *moeste* die Arragone vlien.
»	3,21759.	Dat hem die van Portegale Sijn volc aldus achter *dede* (: gerede).
»	3,23991.	Si volchdens alle die waren daer Ende *seide:* Joncfrouwe, gi segt waer (*).
»	3,25764.	Si *hadde* daer doe menege sprake.
»	3,26265.	Mettien die ridders henen scieden Ende *seide* der joncfrouwen dese dinc.
»	3,26405.	Ende *rede* soe langhe dat si quamen.
»	3,26703.	Want si *waende* alle das.
»	4,1999.	Alsi daer ene maent *hadde* gewesen.
»	4,5180.	Hoe doe *weende* ende *mesbaerde*. Alle die gene die daer waren.
Tr. Orl.	1,76.	Si en *fineerde* niet met sporen Eersi in die plaetse waren comen.
»	1,462.	Nochtan datsi hen *dade* ter were Deetse Achilles vallen neder.
Barl.	3,129.	Die eerst *liede*, wit, niet mee Dan. XII. dorpers.
Wal.	3761.	Maer niet weet hi wat si begheren, Weder si hem helpen ofte deren *Wille*.

(*) Ferg. 780 heeft ook *seide* in 't meervoud; maar het HS. leest *seiden*.

Wal.	3853.	Si (twee) ne *speilde* niet ter faelgen.
»	4530.	Sine [drie] ghesellen mede.
		Die mi die grote pîne *dede.*
»	8265.	Ende *harde* dit so langhe stont,
		Dat si den ridder namecont
		Met crachte velleden,.....
		Ende *brochte* uut haren here.
»	9619.	Dat si nieuwer te ghere stede
		Teneghen bome *mochte* comen,
		Ende voeren *enz.*

Maerl.	1,313.	Daernaer *quam* up dat here
		Vledermuse, met groten scaren.
»	1,317.	Ende *heet* rover naer dit wort
		Die te leene roven ende geven vort.
»	2,202.	Ende in die kerke *liep* met rouwen
		Beede die man entie vrouwen.
Esop.	117.	Doe *quam* die cnape[n] ghelopen
		Ende *dedem* sine quaetheit becopen:
		Si sloeghen ende si blouwen.
Wal.	4853.	Ende an sinen ghesellen die daer *lach*,
		Dien Walewein uptien dach
		Hare beder lijf adde ghenomen.
»	3884.	Doe *quam* gheronnen dor de scuere
		Die hersen ende dat rode bloet.
»	6281.	Si hieten ju die porte ondoen:
		Si *quam* in ende ic quam mede.
Tr. Orl.	1,17*a*.	Hierna quam Troilus sijn broeder,
		Darre alsoe vele, oft meer, met *voer*
		Alser hadde mijnheer Hectoer.
Renout	982.	Daer die vrouwe dese tale sprac
		Die trane haer uten oghen *brac* (?).
Wal.	10930.	Diet saghen, hare herten *stont* te storme.
Velth.	160.	Om dat *liet* dat trompen met allen

Die trompeneers, dat si niene bliesen.

Velth. 165. Daer *quam* onder die van Berge saen
Ende sloeghen.

» 193. Doe dus hadde gelegen lange
Die coninc *quam* in bedwange
Die Galoyse.

» 147. Want alle diegene quamen getogen
Met hem, die jegen den Hertoge *waer* (*)

» 335. Ende in haer wesen gelijc dien
Hadden gesellen mi doen spien,
Ende *vernam*.

Brand. 1,552. Doe al die sonden op mi *lach* (: slach) (†).

Beat. 852. Die *quam* alle sonder traghen.

Ogier 20. Ende seide: God, dien die kerstine
dien (: payen).

B. v. Verg. 65. Ende hadden vercoren om dat
Ene scone heimelike stat
In enen boegaert, daer si *plach* (§)
Dic te gane in den dach,
Als ofte si hem vermeien gingen.

Lanc. 2,694. Ende an elc *stont* tien glavien gerecht.

» 2,6927. Si *ginc* daerin, daer si tien stonden
Dien ridder al gewapent vonden.

» 2,10095. Daer si twee ridders vernamen,
Die dat gewat wachten doe
Ende *riep* optie gebrodere mettien.

» 3,17296. Doen *reet* opten anderen daer.

» 3,17640. Die riddere ende sijn geselscap *reet* vort
Ende quamen.....

» 3,22121. Daer *quam* te hove arme ende rike.

(*) Dus 't handschrift (W') Le Long heeft *waere*.

(†) Daarvoor heeft 2,569:
Doe alle die zonden up mi *laghen* (: plaghen).

(§) Blommaerts tekst heeft *hi plach*, maar de zin eischt hier het meervoud zeer stellig.

Lanc. 3,22935. Men mochte daer sien die sparken,
Die uut haren helmen *spranc* (: geclanc).
» 3,23640. Daer *ward* saen Torecke cont
Vor die porte die starke resen.
» 4,11860. Dier meer dan hondertdusent *quam* opt (velt.

b) infinitivus:

Maerl. 1,359. Maer hoe sal hi die tale *leide.*
» 2,461. In ene stat, die hem wel dochte
Die men *houde* niet en mochte.
Brand. 2,760. Dat dar ic u *segghe* wel.
Tr. Orl. 1,116. Hine moeste *sorghe*, ende sal
Waken alst es slapens tijt.
» 1,43*b*. Daer nes geen, hi[ne] waent hem *dere* (: spere).
» 1,44*a*. Mocht hine *groete* metten spere,
Hi en sal hebben goede aventure.
Velth. 148. Dat si souden sonder *falgiere*
Hem helpen.
Lanc. 3,703. Ende ine sal....
Ende niet te hove *kere* vordien.
» 3:12085. Doen deetsi nadas
Te storme *lude* in al haer lant.
» 3,13347. Dan seldi doen *ghebiede* te hant.
» 3,16018. Maer laet mi *vare* met u.
» 3,20359. Ende sal *secge* dat Artur sint dare.
» 3,21568. Ic wille *sinde* haestelike.
» 3,21117. Dat sijn broder sonder *merre*
Udewaerd quam.
Wal. 4663. Dat ickene *helpe* soude ter aerde.
» 4898. Laet ons *helpe* ter aerde.
» 4951. — Suldi ooc noch heden wel
Hore een deel van haren seden.

Brand. 2,645. Daer hoerdi *crysel tanden* (*).
Velth. 150. En gene pine en es so swaer,
Alse tansiene openbaer
Die doet vor ogen, ende dan wel *weet*
Dat hi dier niet ontgeet.
» 307. Ende levende *werd* ende dlant begomen (†).
» 362. Ende sprac: wildi minen raet
Doen ende *laet* mi gaen hier binnen.
Lanc. 2,43101. Dies hebbic dicke horen *ghewach* (: sach) (§).
» 3,14631. Liet daer weten
Dat men niet soude eten vord
Eer daer niemare ware gehord,
Noch scoenlaken *werd* opgedaen.
Wal. 2606. Here Walewein, wildi slapen gaen
Ende *rust* jou, het dinct mi welghedaen.
» 5867. Ghi sult mi helpen uter noot
Ende *cort* mi mijn swaer verdriet.
» 3648. Dat gi wilt
Mi *upgheef* swaert ende scilt.
Kar. Gr. 2,340. Hi salre jegen senden hondert

(*) Daarvoor heeft 1,626:

Daer hoerde hi *criselen tande*

L. O. H. 4042 heeft ook:

Daer sacht men daer *criselen de tande.*

(†) Te recht leest men dus bij Le Long: het HS. heeft:

En levede w'd en dlant begom,

hetgeen ik in mijne Inleiding op het eerste deel van den Lancelot, bl. XLVIII minder juist heb weergegeven, door:

Ende levende *werdende* dlant begomen.

(§) *Gewach* schijnt hier wel het ww.; het zstnw. leest men misschien Lanc. 3,26214:

Doe hi des horde *gewach* (: sach),

en Parthen. ed. Massmann, 84, 4:

Doe en was daer en geen gewach,
Noch van rouwe noch van sere.

Ende *laet* die striden besondert (*).
Kar. Gr. 2,3880. Dat si gaen ane Garine
Ende *bid* hem vor alle saken.

Zoo ook bij gerundia of gebogen infinitivi:
Kar. Gr. 2,291. Om den heidenen meer *te torne* (: dorne).
» 2,1619. Ende al woudics vermiden mi
Te vermane hier ochte daer.
» 5,157. Dit wart begonste *te torne* (: dorne).
Parth. ed. Massmann, 102,1:
Op u ende gevet u dat *te kinne:*
Ende ombe sijn recht op u *te winne*
So es hi......
Maerl. 2,219. Die *met spinne* metter hant.
Nat. Bl. f°. 62*a*. Ende die sijn vromeleec ende wreet
Ende altoos *te winne* ghereet.
» 61*c*. So waer si *te swaerme* vangen.
Velth. 359. Om den vrouwen *te dienne* daer.
Tr. Orl. 1,3*b*. Ons *te winne* eer si keren.
» 1,47*b*. Maer om te *neme* elc anders wijf.
Limb. 8,1275. Te *winne* an haren danc.
Lanc. 2,42577. Om *te merre* sinen lof.
» 3,2589. Om u *te toerne* in waren saken.
» 3,8552. Om al sijn geslechte *te kinne* (: sinne).
» 3,11661. Om *te winne* die joncfrouwe waerde.
» 3,11705. Ende gaf den riddere daer *te kinne*.
» 3,12363. Ende Walewein begonse *te minne*.
» 3,12606. Om *te winne* die scone Ydiene.

(*) Moet men Ferg. 799 niet lezen:
Si dwoegen ende gingen *sit*
Neder op een pellen *wit*.
Het HS. heeft: *sitten: witten;* maar het adject. achter het zelfst. nw. komende blijft onverbogen. Zoo leest men 4747—8
Alsi Macedone doet *saghen*
Galarant begonste claghen:
wijst dit niet op een *sach* (dat het enkelv. Galarant eischt): *clach?*

Lanc.	3,12856.	Om al die werelt *te winne* daer an.
»	3,16609.	Dan *te winne* die joncfrouwe.
»	3,19704.	Om *te merre* sinen lachter.
»	3,19804.	Keye begonste *te roere* sijn paert.
»	3,22330.	Hine es *te winne* niet so goet.
»	3,26145.	Om *te genese* sine wonden.
Wal.	10915.	Soe begonste Den coninc *te groete* aldaer.
Lanc.	4,3653.	Si begonste te *weenne* droeflike
»	4,4906.	Soe sonderlinge sere te *minne* (: sinne).
Kar. Gr.	2,1619.	Te *vermane* hier ocht daer.
Limb.	1,339.	Die daer in *te woene* plaghen.
»	6,785.	Dandre *te verwinne* in stride.
B. v. Verg.	641.	Om *te meerdere* minen toren.

In den regel schijnt het plaats te hebben bij ww. die reeds een *n* in den wortel hebben; maar dat het van ruimer toepassing was blijkt uit de woorden *merren*, *meerderen*, *roeren*, *swaermen*, *genesen*, *groeten*.

Naar aanleiding van al deze voorbeelden mag men dus veilig ten regel stellen, dat, zoowel in als buiten het rijm, de sluitende *n* van de 1 en 3 pers. plur. en van den infinitivus der werkwoorden niet hoorbaar werd uitgesproken; en dat dien ten gevolge niet zelden de overblijvende onbetoonde *e* verstomde, althans te kort werd gerekend om zelfs eene *daling* te vullen.

Grimm had dit bij het mnl. niet opgemerkt, daar hij Gramm. 1², 970 zegt: »apocope gilt (anlehnungen abgerechnet) niemahls, der wurzelvocal sey lang oder kurz;" en ook s. 487 bij de behandeling der liquidae zwijgt hij omtrent dit punt.

Evenwel bij sommige mhd. dichters heeft volgens hem hetzelfde plaats. Gramm. 1², 931: »Nicht die reinmittelh. sprache, wohl aber die thüringische mundart schneidet häufig dem infinitiv sein *n* ab (niemahls der I pl. praes. oder praet., noch der III pl. praet.)

so dass er bald auf tonloses, bald auf stummes *e*, zuweilen, wenn auch letzteres abfällt, auf blosse wurzel ausgeht. Das thüringische volk mag schon damahls, wie noch heute [Reinwald idiot. vorr. p. X. Schmeller § 586, 916], alle inf. ohne *n* gesprochen haben; dichter brauchen sie nur im reim neben der gewöhnlichere form auf — *en;* ausserhalb des reims der letztere." En dan laat hij een aantal voorbeelden volgen (*).

S. 929—30 heet het verder: »Schwache mhd. verba mit der bildung — *en* müssen das — *en* der flexion opfern, so bald die wurzelsilbe lang ist, z. b. *offen* (aperire), *wâfen* (armare), althd. *ofanôn*, *wâfanôn;* nicht bei kurzer wurzel, z. b. *sëjenen* (benedicere), *rëgenen* (pluere). — Durch ungenauigkeit wurden öfters kurzsilbige wie langsilbige behandelt." (†)

Ook dezen regel moet men op het mnl. toepassen en daarnaar werkwoorden beoordeelen als *wapen*, *waren*, *versamen*, voor *wapenen*, *warenen*, *versamenen* (§), waarvan wij voorbeelden zullen bijbrengen. Ik zou er geen bezwaar in vinden die in den algemeenen regel te begrijpen, als niet die verkorting van den inf. van invloed geweest was op de andere modi en het participium, die evenzeer verkort voorkomen.

Lanc. 2,6428. Die here hadde van sinen knapen
Hem ses oec doen *wapen*.

» 2,27380. Hestor dede die ghesellen hen *wapen*
(: cnapen).

» 2,41410. Des ander dages ginc hem *wapen*
Acglavael.

(*) Verg. ook Frommann zu Herbort 2128 (s. 244).

(†) Verg. Hahn mittelhd. Gramm., 71.

(§) Zoo schijnt ook ons *doden* voor *doodenen* (goth. *dauthnôn*) te staan, en misschien wel *morren* voor *morrenen*, eigenl. *moorenen* (goth. *maurnan*). Verg. Dr. W. G. Brill, Hollandsche spraakleer, 107.

Lanc. 3,17572. Ende *wapenwi* ons ende riden uut.
» 3,16481. Des ander dages harde vroe
Wapedemen den riddere doe.
» 2,7341. Die den ridder wouden *ontwapen* (: cnapen).
» 2,31027. Dat sine souden *ontwapen* (: cnapen).
» 3,21367. Men dedene daer *ontwapen* saen.
Limb. 2,1724. Wi selen ons *ontwapen* (: cnapen).
Lanc. 2,8827. Maer ic *ware* u van desen
Dat tkeren beter hadde gewesen.
» 2,25003. Mar ene dinc wil ic u *waren* (*).
Velth. 191. Om dese sake men *wapen* ginc.
Kar. Gr. 2,2887. Te paeschen daer si *versamen*
Selen tes keysers hove al.
Velth. 158. Dat si nie ne mochten *versamen* (†).
Doct. 2,1477. Dat vriende selen dicke *versamen*.

Loechenen leest men voluit in den Limb. 6,1865:

Here dat ghijt mi *loechenen* wilt;

doch Lanc. 2,37568. Ic bens te *lochgene* niet gewone, welk *lochgene* op een ongebogen infinitivus *lochgen* (§)

(*) Zoo ook *bewaren* voor *bewarenen* Esop. 71. Parth. ed. Massm. 11,2 (105,18?) waar het *munire* beteekent. Maar hoe is het te verklaren Maerl. 2,198 en Flor. 1633? De uitlegging van Hoffmann is niet aannemelijk; maar Ziemann kent een mhd. ww. *wernen*, in de beteekenis van *den wert erlegen*, *ersetzen*, *kaufen*.

(†) Praet. *versaemde*, Car. en El. 381; part. *versaemt*, Rein. 57, Mn. Lp. 4,47, en van den vollen vorm: *versament*, Maerl. 1,220 vs. 74; 353, vs. 62; of v. d. Houte 490, waar de var. ook *versaemt* heeft.

(§) Van daar het adj. *loechlijc*, Maerl. Rijmb. cod. Leid. f°. 1.

Dat God
Vergeve dat ic ben besmet
Met *loechliken* saken,
Die my die luchtheit dede maken
Van herten ende van synne.

Rose, 8691 leest men *loghelike*.
Moet het *gheloeflijc*, B. v. Verg 847 ook niet in *gheloechlijc* worden veranderd? Verg. ook Renout, 489 *verloochdi*.

te wijzen, waarin opmerkelijk de lange wortelklinker verkort is: het mhd. heeft *lougen* voor *lougenen*, zie Ziemann Mhd. Wtb. — Voorts zegt Grimm s. 932: »Etwas anderes ist, dass bei *anlehnung des pron.* wir *das -n der I pl. wegfällt, z. b.* heize-wir, nëme-wir *etc.* seltner bei angelehnten ir das -t der II pl."

Wat dus het meervoud betreft, daarin zou zich de afkapping in het mhd. bepalen tot de eerste pers. met een enklitisch pronomen.

Ook bij ons heeft dit verschijnsel bij enclisis plaats doch de medegedeelde voorbeelden leeren ons dat bij de mnl. dichters deze afkapping ook werd uitgebreid als er geen enclisis plaats heeft, gelijk wij ook reeds zagen dat zij eveneens bij de 3*a* plur. plaats grijpt. Trouwens dat de verkorting voor het encliticum weldra van ruimer toepassing kon worden leert het mhd. voorbeeld, Nib. 149,1, waar het pronomen door een derde woord van het verbum gescheiden is: *wer ot wir* (*).

Wij deelen thans voorbeelden mede, wier metrum ons van de geldigheid van den opgegeven regel zal overtuigen, en tot wier rhytmischen toonval wederkeerig die regel ons den sleutel geeft.

Het scheen noodig niet karig te zijn in het bijbrengen van dergelijke plaatsen uit verschillende schrijvers, om, zoo wij vertrouwen, de algemeenheid van dit gebruik in het licht te stellen: zoo in allen de vorm voluit geschreven staat, ik herinner alleen maar dat dit ook het geval is met sommige die wij boven verkort geschreven vonden; eenige plaatsen met enklitische pronomina zijn dus alleen bijgebracht om te doen

(*) Verg. K. A. Hahn mittelh. Gramm. 76—77. Bij de t. l. a. pl. aangehaalde voorbeelden voeg ik nog: Herbort 898, (1288?) 2705; Ruol. liet 48,12; 113,24; 179,11; 289,14. Verg. ook Wilh. Grimm op Kon. von Würzburg Gold. Schmiede, zu 204 (s. 148—9).

zien dat men ook de apokope in acht nam al werdze in het schrift niet zichtbaar voorgesteld, gelijk trouwens met synkope evenzeer het geval is.

Maerl.	2,194.	Dus vele *hebben* wi vonden bescreven.
Esopet	128.	*Moghen* wiere best comen an.
»	49.	Hoe *souden* wi dat ghedogen mede.
Kar. Gr.	1,91.	Otte seide wat *selen* wi doen.
»	2,3995.	Daer na *mogen* wi merken mede.
Doctr.	2,59.	Ende dat *selen* wi sonder weren.
Wal.	85.	*Laten* wijt ons aldus ontfaren.

Rein.	24.	*Daden* si wel si soudens begeven.
»	146.	Doe *begonsten* si over eene.
»	347.	*Riepen* si nae met haerre cracht.
Maerl.	2,198.	Beede tsamen *gingen* si doe.
»	2,202.	Dat beelde *hebben* si oec genomen.
»	2,203.	Selve *ghingen* si binnen mede.
»	2,209.	Alle ghemene *worden* sijs vro.
»	2,216.	Dat *daden* si so si best conden.
Tr. Orl.	12*a*.	*Bleven* si houdene alle stille.
Beatr.	268.	Doe *ghingen* si onder den eglentiere.
»	299.	Dus *voren* si henen beide.
»	397.	Dus *hadden* si tale ende wedertale.
»	411.	*Moesten* si teren van den panden.
Esopet	33.	Onblide *worden* si van den hare.
»	147.	Den havec *baden* si dat hi soude.
Renout	175.	Dat *ontbieden* si mi al gader.
»	190.	*Waren* si mere ofte minder.
»	274.	Aldus *reden* si sonder sorghén.
Wal.	47.	*Hebben* si wonder groot vernomen.
»	63.	Dus *saghen* sijt alle die daer waren.
Velth.	360.	*Waren* sijs blide herde sere.
»	362.	Daer *slichtense* den wingert sonder waen.

Rein.	204.	An uwen oom dus *liegen* apeert

Rein.	306.	Die *riepen* owi ende wee.
»	1143.	*Hebben* al haddi minen vader.
Maerl.	2,207.	Ende *stonden* in sekere stede.
»	2,208.	Hare regle *houden* end haren sede (*).
»	2,209.	Dat sise te wroegene *wisten* also.
»	2,225.	Diese *voerden* in vremden lande.
Wap. Mart.	22,5.	Weldaet *werpen* int helsoe dal.
»	30,13.	*Smélten* alse snéeclátte (†).
»	59,7.	Wilde die herte *maken* onmaer
»	64,3.	*Váren* int lánghe léven.
Tr. Orl.	1,12*a*.	Hi entie sine *reden* in hogen
»	1,14*a*.	*Roemen* es grote dorperheit.
Beatr.	336.	Die scone *waren* ende suete roken.
»	343.	Wie souden *beeten* ende bloemen lesen.
»	353.	Ic mach mi *bedinken* onsochte.
»	357.	Hoe si *singhen* ende hen vervroyen.
Esop.	15.	Si ghinghen *drinken* in tween steden.
»	49.	Ic sal u *secghen* ene aventure.
»	115.	Hi wilden *cussen* an sinen mont.
»	135.	Met hem *eten* op hovescede.
»	147.	Doe *ginghen* si *soeken* een andren here.
Renout	14.	Dat si *riden* in hare doot.
»	257.	Wi *rusten* ons bat wi sijn moede.
»	266.	Si *ontbéten* een lettel ende reden.
»	295.	Ende *ghinghen* in sijn ghemoet.
Kar. Gr.	1,90.	Want wijs stade *hebben* ende stede.
»	1,130.	Die coninc lietse *liegen* ende sweech.
Wal.	31.	*Segghen* al wort het hem te sure.
»	72.	Dit scaecspel *halen* ende achterwaren.
Velth.	357.	Si *spraken* aldus den ridders ane.
»	358.	Wi selen *proeven* onse aventuren.

(*) Men zou dit vers ook aldus kunnen lezen:
Hare régle hoúden énd haer séden.

(†) Men herinnere zich dat in den Wap. Mart. geregeld verzen met *drie* toonverheffingen voorkomen. (Verg. bl. 143.)

Velth.	359.	Ende *bidden* u, heren, menichfoude.
»	359.	Doen wi *souden* u danken mede.
»	360.	Wi *willen* u sekeren over luut.
»	361.	Dese *voren* op dene side.
»	361.	Ende *wónnen* op hém sestién baniéren.
L. Sp.	2,25.	Die des vele *hadden* onthouden.

Beat.	423.	Si *waren* hen liever vele doet.
Verk. Mart.	5,8.	Die willen tale *maken* hiervan.
Esop.	32.	Die al *willen* hebben dat si sien.
»	50.	Die kinder *selen* haer vader slachten.
Renout	261.	*Leiden* haer hooft in hare scilde.
»	235.	Wi *sullen* hem sijn willecome.
Wal.	193.	Si *seiden:* heer Keye, waert u ghevoech.
»	230.	Mijn oghen *moeten* hier van u sceiden.
Velth.	357.	Ende *lieten* hem dese dinc verstaen.
»	360.	Ende *daden* hem dese dinc verstaen.
L. Sp.	2,22.	Dewangelisten *hadden* hier soe.
Maerl.	2,209.	Dicke *laten* hare quaethede.

Rein.	48.	Doe *quamen* tes coninx hove,
»	339.	Dies *waren* mine kindre onververt.
»	341.	Dat sire *waren* so vaste binnen.
»	459.	Dús *spráken* die boécstáve.
Tr. Orl.	1,14*a*.	Mochtic een jaer *gorden* mijn swert.
Wp. Mrt.	5,9.	Ende *willen* niet dát si kére.
»	5,8.	Ende *gheven* der eren enen ban.
»	6,6.	Énde niet *scélden* den here.
»	26,13.	Die deser *volghen* bi sinne.
»	71,2.	Si *slachten* den wine ende der gloet.
»	72,13.	*Seinden* ten helscen viere.
Beat.	9.	Ic wille *beghinnen* van ere nonnen.
»	92.	Sint dat si out *waren* twalef jaer.
»	97.	Hi ghinc *sitten* voer tfensterkijn.

Beat.	345.	Laet ons *spelen* der minnen spel.
»	405.	Dat sire *bleven* der jaren seven.
»	440.	Dat wi niet en *sterven* van honghere.
»	450.	Ende *winnen* met minen lichame gelt.
Esop.	14.	Wi *selen* daer omme varen jaghen.
»	166.	Sine *waren* noit eer in selken vare.
Brand.	1,368.	Wi *waren* drossaten en den scincken.
Renout.	206.	Ende *vochten* so lange wile.
»	62.	Ende al dat si *vonden* daer binnen.
»	282.	Ende *hebben* maer een ors bescreden.
Kar. Gr.	1,1225.	Nu latic *bliven* van desen here.
»	679.	*Hangen* bi harer keilen beide.
»	2,3943.	Si en *souden* niet wesen el.
»	4029.	Dat wi vrese *hebben* van sinen live.
Wal.	9.	*Moeten* mi gheven herte ende sin.
»	1920.	*Souden* hebben ghedaen teser 'stede.
»	2052.	*Liepen* ten veinstren harentare.
»	2056.	Doe *onderstaken* si hem met nide.
»	2103.	Sine *quamen* met haestechede.
»	2334.	Dus *vergaderden* si mettesen.
Parthen.	112.	Daer mocht men *hebben* scoen jacht gesien.
»	198.	Dat si u *wesen* van herten hout.
Velth.	359.	Ende uut *willen* comen jeghen u.
»	359.	Dat sire om wilden *vechten* vorwaer.
»	360.	Ende *willen* die hondert so begomen.
»	363.	Dat hine mochte *riden* no gaen.
L. Sp.	2,23.	Tgheslachte niet en *wisten* van hare.
Barl.	1,170.	Te *brenghen* ter eweliker vromen.

De apokope heeft zelfs plaats bij inklinatie, als eene plaats uit Lancelot leert, 3,18215:

Si *souts* te bat *varen* algader (*),

(*) In de volgende plaats is de afkapping twijfelachtig: Lanc. 3,17838: Ic late u min geselle wesen,

en evenzoo
Wal. 2985. Wi *bids* jou dor jous selfs ere.
» 10890. Si *redere* jeghen met ghewelt.
Aldus leze men ook plaatsen waar de apokope niet door den schrijver is aangeduid, als:
Maerl. 2,212. Ende *hietent* mi houden seven jaer.
Velth. 362. En *haddent* die predicare ghedaen.
Rein. 24. *Daden* si wel, si *soudens* begheven.
Barl. 3,121. Die hem dienen *moghens* hem scamen.

VERZEN MET DRIE TOONVERHEFFINGEN.

In het oudduitsch bestonden alle woorduitgangen uit min of meer volle vokalen, die genoegsaam betoond konden worden om in het vers eene toonverheffing in te nemen. Viel zoodanige eindsylbe op de laatste toonverheffing dan had zoodanig vers zijne volle maat. In

---

Soe mogedi vander doet genesen;
Ende *betert* minen oem oec mede.

Ic zou hier *betert* liever voor den imperat. houden, zoo als ook Lancel. 3,15673:

Haer verdriet moetti nu, twaren,
Beteren, ende daerna varen
Tote minen here den coninc Arture,
Ende *vertelt* hem mine aventure.

Of zou men hier moeten lezen *vertel*, met geapokopeerden uitgang voor *vertellen?*

Hetzelfde geldt van andere twijfelachtige plaatsen:

Lanc. 3,21181. Maer woudi om minen wille gaen
Ende te mire borch nu riden,
Ende *halet* nu ten selven tiden
Ene salve.
» 3,25174. Doe hieten Torec sitten gaen
Ende hem *reste*.

Evenzoo Lanc. 4,2335 enz. enz.
Verg. daarbij Dr. de Vries' aan mij gerichten *Brief* over Kar. Gr. en zijne Pairs, bl. 17—18.

de oudduitsche gedichten kon dus oorspronkelijk van slepende verzen geene spraak zijn (1). Toen later de vokalen van den uitgang des woords meer en meer toonloos werden kon het niet anders of zoodanige uitgang, op het einde van een vers voorkomende, moest niet meer geschikt zijn om eene toonverheffing te dragen. Dit deed de slepende (klingende) verzen ontstaan, die dus oorspronkelijk slechts drie toonverheffingen hadden. De dichters schijnen echter vooreerst die toonlooze lettergrepen nog beschouwd te hebben als sterk genoeg om eene toonverheffing te dragen (2), en eerst toen men geheel terug gekomen was van de oudduitsche gewoonte, en men die uitgangen als geheel onbetoond rekende, begon men ook slepende verzen met vier toonverheffingen te vormen (3).

Beide soorten komen bij de mhd. dichters voor (4), en ook bij onze mnl. dichters vinden wijze evenzeer.

Mone, uitgaande van de stelling dat in de mnl. verzen »hinter der vierten Hebung jede Nachsylbe verstummt, wodurch alle Reime stumpf werden müssen," (5) verklaart dan ook: »Die Niederländischen Gedichte mit 4 Hebungen haben keine klingenden Reime." (6) Zoo hij echter onmiskenbaar slepende verzen ontmoet, als b.v. Brand. 1,328 dan verklaart hij de gedichten waarin die voorkomen voor vertalingen uit het hoogduitsch, en dergelijke verzen voor geschoeid op de leest der »hochdeutsche Vers- und Reimregeln." (7)

---

(1) Koberstein, Grundriss der Geschichte des deutschen nat. Litter. 4 ausg. s. 46.

(2) Koberstein l. c. s. 138. Hahn zu Strickers Klein. Ged. s. XIII.

(3) Hahn l. a. p. s. XVIII.

(4) Hahn t. l. a. p. Lachmann zu Wolfram von Eschenbach s. XIV.

(5) Uebers. der niederl. Volksliterat. s. 30.

(6) Anzeiger zur Kunde der Teutschen Vorzeit 1839. kol. 257.

(7) T. l. a. pl. kol. 258.

Dit beweren wordt terstond omvergeworpen wanneer wij uit mnl. gedichten die stellig niet uit het mhd. vertaald zijn, zoodanige verzen kunnen aanhalen (*), als b.v. den Trojaanschen Oorlog (door Mone zelf als tegenstelling aangenomen), den roman van Walewein, de Beatrijs, Reinaert, Esopet, Maerlants Spieghel enz.

En dit ís niet moeielijk; men oordeele:

Tr. Orl.	1,5*b*.	Haddíse gheséit al wákende, U wáre vernóy daeraf nákende.
»	1,11*b*.	Gróte sprónge al spríngende, Daer réet er véle al síngende.
Wal.	2495.	Sésse te gádre end sévene Róofdmen vánden lévene (†)
»	10441.	Hí moet ánders beghínnen: Metten swérde móetine wínnen.
»	6299.	Magh'c dáermet quíte wésen. Doe bólghen sí met désen.
»	7767.	Ne wáre dát hem bedóchte, Ende peínsde dat háre móchte.
Beat.	279.	Die háre bát stónden Dan scóen die wáren ghebónden.
»	309.	So móet mi Gód scínden. Waer dát wi óns bewínden.
»	727.	Ganc wéder in dínen clóester Gód sal síjn dijn tróester (§)
»	375.	In wéelde énde in rúste In líets mi níet ghecústen.
Rein.	329.	End jóngher dóchtren sévene, Díen wel lúste tlévene.
Esop.	7.	Al eest scánde tségghene

(*) Verg. ook Prof. Bormans in den Messager des sciences et des arts de la Belgique Tom. V. (1837) pag. 503.

(†) Het handschrift heeft:
Roofde mense daer vanden levene.

(§) Het hnds. heeft: God sal *wesen*.

Mán jeghen béesten tlégghene.

Maerl.	2,111.	Si ginghen náer end próeveden Alse véle álsi behóeveden.
Doct.	2,1439.	Dat góede léede nérghen Eérsam dínc en bérghen.
»	2,2453.	Ghewónnén met éren Índer vrése ons héren.
L. Sp. 3 D. bl. 155.		Máer den ghénen te ghévene Dies wáerdich ís van lévene.
Mnlp.	3,351.	Dan óirbair ís, dat dúcht ic Doch álre méest so vrúcht ick.
Esop.	146.	Dus hébben die púde gheváren. Die tóoren wéeldich wáren.
Renout	221.	Bi Góde van Násaréne Dattie wérlt ons és te cléne.
»	253.	Met gónen gróten gráchten Dats dáer wi trídene áchten.

Mij dunkt deze voorbeelden, die licht te vermeerderen waren, stooten Mones bewering geheel omver. Trouwens ieder strophisch gedicht leert ons dat men onderscheid tusschen staande en slepende verzen maakte, en die in de lyrische of liever volkspoëzij regelmatig liet afwisselen (*). Of die rijmen al volgens den mhd. regel zuiver waren kan nooit de vraag zijn, zoodat men bij de uitspraak van Jacob Grimm, »Eins der wenigen (?) strophischen gedichte mnl. poesie, Maerlants Wapenmartîn, lehrt auf den ersten blick, dass gar kein regelmässiger wechsel stumpfer und klingender reime beobachtet wurde, sondern beide

(*) Dat de verzen van Maerlant die wij hier bijzonder op het oog hebben (*Wapene Martijn enz.*) met hunne *rime couée* in hunnen vorm meer tot de volkspoëzij behooren dan tot de eigenlijk gezegde lyriek, lijdt wel geen twijfel na het voldingend betoog van Dr. Ferd. Wolf, *Ueber die Lais, Sequenzen und Leiche*, s. 31 ff. en 214—15.

willkürlich einander vertraten (*)," wel op den samenhang moet letten waarin die woorden gebruikt worden, waaruit blijkt dat hij daar op *klingenden reime* naar mhd. regel het oog had. De regelmatige afwisseling leeren ons de rijmwoorden in ieder couplet (†), en de slepende regels hebben alle slechts drie toonverheffingen, terwijl de stomp rijmende er vier hebben. (Verg. bl. 52—53). Men oordeele:

Wap. Mart. Coup. 43.

Míne róect wien dróech of wán (§)
Daer tróuwe énde dóeght es án,
End réine és van séden;
Uút wat lánde dát hi rán,
Dáts dien ic die náme án
Vánder édelhéden,
Ál vercócht men sélken mán,
Hens niémen, diéne gheróven cán
Sier dóghedáchtechéden.
Mi dúnct dat édelhéit begán
Úte réinre hérten dán,
Met dóghedén besnéden,
Énd beghínt noch héden.

Zie hier overigens de rijmwoorden van nog eenige coupletten: 1: gaen, staen, love, saen, waen, hove, ontfaen, dwaen, stove, slaen, vaen, clove, verscrove. 2: dit, besit, heerscappie, bidt, dit, ghedie, onderspit, ghehit, baelgye, pit, wit, zye, lye. 3: een, tween, dyaloghe, ween, sceen, hoghe, vleen, neen, betoghe, gheen, steen, droghe, gedoghe.

(*) Gramm. 1²,267.

(†) Verg. Zacher in de Berliner Jahrbücher der Wissensch. Kritik 1843. Kol. 717—718. Bormans, in den Messager des sciences et des Arts de la Belgique tom. 5 (1837) p. 392.

(§) Dezelfde gedachte nam de schrijver van der Leken Spieghel over, soms met dezelfde woorden, 3 B. cap. 14 vs. 209 vlg. (3 D. bl. 156).

Maar zoo wij bij de mnl. dichters slependrijmende verzen met drie toonverheffingen aantreffen, veel grooter is het aantal met vier toonverheffingen: de reden daarvan gaven wij op. Een paar voorbeelden mogen volstaan:

Troj. Orl. 1,12*a*. Om dát men hém end díe van bínnen
Te bát sal móghen ónderkínnen.
» 1,29*b*. Wát si báden ál die vroúwen,
Dat wás om niét, bi miére tróuwe.
Beat. 159. Dít ghelóefde élc den ánderen
Hí nam órlof énd ghinc wánderen.
» 715. Hiér es cómen tmínen báten,
Dát sijs niét en móete láten
Maerl. bij Halbertsma, Naoogst 2,304:
Ópenbáerlike hém te gemóetene
Máer hi péisdené te gróetene
Maerl. 1,1. Dáer hi Góde ómme verérrede
Éntie wérelt ál verwérrede.
Esop. 63. Wórt te scérne dicke ghedreven (*):
Dit léert ons dbíspel vánder téven.

Wij zeiden dat de slependrijmende verzen met vier toonverheffingen zich uit die met drie verheffingen ontwikkeld hebben (Mone neemt dit ten minste aan en meent »dass vor dem 13e Jahrhundert die Niederländer ebenfals klingende Reime in Erzählungen gebrauchten) (†)." Ik geloof dat die ontwikkeling niet beter in het oog kan springen dan door de vergelijking van twee verschillende afschriften van een en hetzelfde gedicht. Ik bedoel den Brandaen. De lezing van het Hulthemsche handschrift (I) volgt stellig een zeer ouden tekst, terwijl het Comburger hs. (II) in het laatst der

(*) Ik heb mij eene noodwendige omzetting veroorloofd: de uitgave van Clignett heeft):
Wort dicke te scerne ghedreven.
(†) Anzeiger l. l. Kol. 258.

veertiende of het begin der vijftiende eeuw geschreven is: tusschen die twee lezingen ligt zeker anderhalve eeuw. Zie hier wat de vergelijking oplevert:

I, 350. Aén des séeuws grónde.
Doe vóerde lánghe stónde.

II, 367. Ín dier diéper zéegrónde.
Doe vóersi voért lànghe stónde.

I, 362. Doen séiden die árme gheséllen:
Dus móetwi émmer quéllen
Ende éuwelíke léven.
Hadwí om Góde ghegéven
Den ármen líeden dwáter,
Onse lóen wáre nu béter (*).

II, 379. Si spráken: wý zijn áerme ziélen
Dus móeten wý hier gáen ende zwíelen,
Ende áldus eéwelíke léven.
Hádden wí om Góde ghegéven
Den aérmen drímcken wáter scóne,
So wáren wí van bétren lóne.

I, 388. Een drínken gheórlóvet
Énd dat sí haer hóvet
Ghenetten.

II, 405. Van Góde een drímcken gheórlóoft
Ende dát si métten wátre haer hóoft
Netten.

I, 450. Dier ríker Góds déghene
En wásser máre sévene.

II, 467. Déser rýcker Góds déghene
Diére en wás máer zévene.

I, 598. Daer wácht íc dat ghestílle.
Eést alsóe Gods wílle,

(*) Blijkbaar is de Brandaen uit het Hoogduitsch vertaald: vele rijmen dragen er de sporen van. Zoo had hier 't oorspronkelijk denkelijk *waz: baz*. Verg. Herbort 16408 en zie Frommann aldaar bl. 327.

Soe sélen míne béne
Op désen hóghen sténe
Des dóemsdáchs ontbéiden.
Gód moet ú gheleíden!
In spréke nú nemmére.
Gód ons liéve hére,
Hi ghéve ons éuwelíke
Sijn soéte hémelríke!

II, 615. Dáer verbéide íc dat ghestille.
Ic wáne het és Góds wille.
Dát mijn líchame énde mijn béene
Úp désen hóghen stéene
Den dómsdach móeten verbéiden.
Gód moete ú gheléiden!
Ic en spréke jéghen hú nemméere.
Gód, ónse líeve héere,
Die ghéve híerna éewelíke
Óns állen sijn hémelríke!

I, 682. Hád daer Gód ghebórghen.
Daer lághen sí in sórghen.

II, 711. Hádde dáer Gód verbórghen.
Daer lághen sí in gróter zorghen.

Lachmann heeft de opmerking gemaakt dat de afschrijvers in mhd. gedichten de slepend-rijmende regels veelal tot verzen met drie toonverheffingen zochten terug te brengen al hadden zij er oorspronkelijk vier (*); in het mnl. schijnt het omgekeerde plaats te vinden.

Ook voor het mnl. geldt daarentegen zijn regel: »Es ist für roheit zu achten, wenn zeilen von drei und von vier hebungen klingend auf ein ander gereimt werden." (†)

In den zoogenoemden roman van Karel den Groote

(*) Voorrede zu Wolfram von Eschenbach s. XIV.
(†) T. a. pl. Verg. ook Koberstein I. I. s. 181.

(eigenl. roman der Lorreinen) (*) wordt daartegen dikwerf gezondigd, b.v. 1,369, 445, 507, 713, 2,3630 enz.; maar dit schijnt op rekening van den afschrijver te moeten komen.

Zoo ook Limb. 11,1190, 1193, enz.

De slepende verzen met drie toonverheffingen gaven aanleiding dat men ook nu en dan staande regels met slechts drie heffingen onder de anderen mengde »um gleichgewicht hineinzubringen," als Hahn zegt (†). Voorbeelden daarvan leveren:

Kar. Gr.	1,471.	Soe dát vernám dat wíjf Wert bévende ál haer líjf.
»	2,795.	Die wíle dát hi stóet, Die kéyser dús te vóet.
Brand.	1,376.	Van dórste és ons wée, Hoe ná ons lóept die zée.
»	1,396.	Doen hiéte Sént Brandáen Sijn scíp wélghedáen.
Beat.	149.	Daer búten ínt vergíer, Onder énen églentíer.
Wal.	433.	Deer Wálewein stónt end lóech, End séide: dits wél mijn ghevóech.
»	979.	Doen máken éen surcóot: Het wás scarlákijn róot.

VOORSLAG.

In de epische gedichten laten vele verzen vóór den eersten voet nog een voorslag (*anacrusis*, *auftact*) toe, die natuurlijk merkelijk lager betoond moet zijn dan de eerste toonverheffing. Een paar voorbeelden:

(*) Verg. mijne noot in Dr. M. de Vries', Brief aan mij, als bijdrage ter kritiek van Kar. Gr. bl. 10.

(†) Zie Strickers Klein. Gedicht. s. 101.

Kar. Gr. 1,17. Si | hébbent | dáer nu | táchter | sére.
» 1,60. Nu | dóet hi | Ótten | hiér ver | stáen.
Wal. 884. Der | Wále | wéin hi | wért ghe | wáre.
» 3984. Si | wérden | álle | dríe ghe | róvet.
Ferg. 1830. In | córten | stónden | súldi | síen.
» 4039. Daer | gáven | sí in | dát ghe | lách.

Maar wij zagen ook (bl. 45) dat volgens Lachmann de voorslag meer dan eene lettergreep toelaat (*). In de Anmerkungen zum Iwein (vs. 3752, bl. 358) heeft hij zich daaromtrent nader verklaard, en wij lezen daar: »Der auftact erträgt in dem freieren verse des erzählenden gedichtes nicht nur recht gerne zwei silben (doch so, *dass die erste höher betont sein muss*), sondern auch drei silben haben nichts auffallendes, wenn nur *die mittelste unter ihnen höher als die beiben übrigen ist* und doch bedeutend tiefer als die erste hebung; zumahl wo der dichter eben den ausdruck der raschheit beabsichtiget (vergl. Voss' zeitmessung s. 179 f.): — denn mit dem verse zu mahlen ist jeder poesie nothwendig, und die dichter des dreizehnten jahrhunderts thaten es nicht ohne kunst."

Ik zal de voorbeelden niet overschrijven die hij bijbrengt: daarentegen mogen hier eenige plaatsen uit mnl. dichters volgen die bewijzen dat ook deze regel bij ons in acht genomen werd.

a. Voorslag van twee lettergrepen:

Kar. Gr. 1,58. Wilt hi | bríngen | síne | vríentin | scánden.
» 1,70. Wàt ic | híertoe | nú moge | áne | váen.
» 1,1495. Diè hi | sírer | dóchter | hádde | gedaén.
» 2,3173. Daèr ten | péise | wás ge | spróken | ínne.
Wal. 45. Nà den | étene | énde | hádden | ghedwéghen.

(*) Verg. Koberstein; Grundriss der Gesch. der deutschen national-Litteratuur, 4 aug. s. 133.

Wal. 109. Dàtter | níemen | wás | sóghe | dáen.
» 140. Ènd hi | sáter | úp die | ónver | váerde.
» 219. Maèr hi | líetet | dór der | góre | tále.
Ferg. 578. Tès hi | quám in | sínen | wéch | dóe.
» 645. Ghì selt | síen | wáer die | róke | stáet.
» 654. Ènd sult | wélcom | síjn in | élc | hóf (*).
» 100. Dàt hi | víele op | síne | kníen | béide |
Beat. 97. Hì ghinc | sítten | vóre | tfénster | kíjn.
» 215. Àlsoe | wáerlike | áls ghi, | hére | líeve.
» 410. Àls die | pén | -nínghe ver | téert | wáren.
» 421. Ènd van | ál | dát men | éten | móchte.
» 427. Aèn den | mán ghe | brác | díerste | tróuwe.

b. Voorslag van drie lettergrepen:

Kar. Gr. 2,2769. Van mìnen | hére | sóude | síjn ge | váen.
» 2,3004. End wìllen | gérne | háre | vríende | síjn.
Wal. 33. Die cònince | Ártur | sát | ténen | mále.
» 121. Ware ènich | rúdder | bín | mínen | hóve.
» 183. End laèt mi | hébben | míne | ávon | -túre.
Ferg. 558. Si quàmen | tóe end | stáke | -né na | dát (†).
» 612. Bedì wi | síjn | sónder | ráet te | wáren.
» 617. Hoe wèl ge | líjcti | énen | rídder | vróet.
» 718. End seìde | vríent | áls du | wíls | váre.
Beat. 26. Ic wìlle u | ségghen | ván wat | ám | -bóchte.
» 73. Dat hìse | tróeste | dóre | síne | ghenáde.
» 340. Die jònglinc | sách | óp die | súver | líke.

Het is hier de plaats te doen opmerken, dat dikwerf in handschriften aan het begin van een regel een *hi sprac* enz. door den afschrijver is toegevoegd, dat buiten het vers ligt en alleen tot meerder duidelijkheid

(*) HS. *wel comen*.
(†) De uitgaaf heeft *stakenen;* het HS. *staken*. De waarheid lag hier in het midden.

of ter gemoetkoming van den voorlezer eerst op den kant werd gezet en naderhand in het werk zelf opgenomen. Het haagsche handschrift van den Lancelot, dat doorloopend gekorrigeerd is, bewijst zulks: ik zal hier een paar plaatsen mededeelen, waarbij ik de toevoegsels door den corrector in margine gemaakt tusschen haakjes zal plaatsen:

Lanc. 2,5661. God die moetu wel doen vergaen,
[Sprac die een daer] ende moeter u meerre
Geven. (bliscap af
» 2,39368. [Hi sprac:] Walewein, gedinct di niet die
» 2,41176. Ende Acglavael kerdem ombe, (tijt?
[Ende sprac:] Hoe varstu dus alse een
stombe?
» 3,2476. [Ende seide] hi soudene van diere sake
Na sire macht beraden vort.

Hetzelfde veschijnsel heeft ook in het mhd. plaats, gelijk reeds door Lachmann werd opgemerkt. Anmerk. zu Iwein, 4870 (bl. 379) en op vs. 5522 (bl. 388).

Men houde dit dus in het oog bij het lezen van verzen als de volgende:

Wal. 175. Ende riep: Here Wálewein | máerct | énd
ver | -stáet.
» 193. Si seiden: Here Kéye | wáert | ú ghe |
vóuch.
» 495. Hi seide: Gód | hére, dor | úwe | dóghet.
Kar. Gr. 1,391. Seide hi: Wápe | -né wie | dede | dát?
Lanc. 3,16876. Die coninc sprac: Begéeft | úwer | dór-
per | héit.
Rein. 5014. Reinaert sprac: Hére | mí | és on | cónt.
Ferg. 669. Keye seide: Íc en | séit om | ghéne | sá-
ke (*)

(*) De uitgave heeft: *seit oec ghene*, maar het HS. *om*, zoo als ook Huydecoper citeerde op Stoke 1,507.

Beat. 294. Si seide: Gód | álder | wérelt | tróest (*).

Om de deugdelijkheid dezer steling te bewijzen zal ik hier een paar plaatsen aanhalen waar dit *hi sprac*, *si seide*, niet is uitgedrukt:

Lanc. 3,26192. Si riep haer ridders in die zale
Ende dede hen verstaen aldaer
Vander tenten al oppenbaer,
Ende vanden riddere die daer stoet;
— »In weet oft es om onse goet;
Gaet ende vernemet ons nu saen
Wat si willen anegaen."

» 3,26603. Ende gemoette enen riddere saen,
Die hem van Ipandre dede verstaen;
— »Ende, wildi, ic leide u daer hi es."

Wal. 9569. Die joncfrouwe ne sweech niet stille:
— »God hevet mi wel vorsien; bedi *enz.*"

» 9211. Walewein saecht, ende hi spoetde
Hem selven ende warp hem uten kere,
Wel na verwoet ende uter were:
— »Ja rybaud, hevestu teblouwen
Die joncfrouwe het sal di rouwen." (†)

(*) Ik schrijf geene plaats uit den Floris over, want dit gedicht wemelt van dergelijke inlapsels.

(†) Die herhaalde *ou*-klank schijnt ons een wanklank toe: vroeger moet dit het geval niet geweest zijn, want ik vind evenzoo bij Maerl. 2,211:

Dat sise ombescult van *kinde*
Vinden inden ondervinde.

Ferg. 1127. En meslaet u niet *here*
Want een ridder noit *ere*
Saghedi *ere meer* ghescien.

Troj. Orl. 1,2*b*. Die scone was ende *goet*
Ende vaste *stoet* in sinen *moet.*

» 1,43*b*. Oft ic moet dicke sijn in *vare*.
Want mijn *welvaren* staet an *hare.*

Limb. 11,947. Alse ghi weder comt te *hare*,
Dat ghi *hare* selt seggen *mare.*

Stoke 4,1338. De heren, dat si te hem *quamen*

Dat ook onze ouden bij een gesprek de herhaling van dat eenheid stoorende *hi sprac* enz. vermeden is genoeg bekend. Ik wil dan ook slechts herinneren aan de allerliefste plaats uit den Floris (die Huydecoper zeer naar waarde heeft geschat, op Stoke 3,218), vs. 1063:

»Vrouwe, [seit hi] waer es Blancifloer?
Mine amie, die ic hier liet?"
— »Uwe amie? Des en wetic niet."
— »Ghi hout uw sceren." — »In doe." — »Gi doet."

Verg. ook Walewein, 6340 vlgg.

Maar ook midden in het vers schijnt zoodanig toevoegsel wel eens te zijn ingelascht (*). Lachmann (Anm. zu Iwein s. 388) heeft eene plaats bijgebracht uit het Hildebrantslied: ik verwijs op de aangehaalde plaats uit den den Floris, of

Ferg. 597. Hére [sprac die knape] ìc | héte | Fér | gúut.
Kar. Gr. 1,578. Hére [seitsi] bi | mírer | wáer | héde.

Dat men ook niet zelden duidelijkshalven een eigennaam of een zelfstandig naamwoord in de plaats van het pronomen heeft gesteld, mag men uit analogie opmaken, en er zijn genoeg voorbeelden die dit vermoeden bevestigen.

Ende ombootse oec bi *namen*
So dat si *quamen* alle ghemene.

Limb. 6,1789:

Van *lande* te *lande* besien dat *lant*
In elke stede die men *vant*.

Lanc. 3,26633:

Doe reet hi in enen bogard na *dat*,
Daer Ypander in *sat* ende *at*.

(*) Het is hier de plaats niet om alle mogelijke inlapsels aan te wijzen: dit zij genoeg den onderzoeker opmerkzaam gemaakt te hebben, als reeds Prof. Bormans deed, Messager des sciences et des arts de la Belgique 1837, bl. 403—404, 501 ad vs. 172. Ik wil alleen de veelvuldige invoeging van een *here*, *vrouwe*, *want* of *maar* aanstippen.

Wal. 200. Walewein [l. Hí] reet wéch end sí sijn bléven.

Soms werd ook door de afschrijvers een eigennaam ingeschoven waar het metrum zulks verbiedt (*), b.v.:

Wal. 1077. Heer [Walewein] ghi sijt gheraect int wonder.
» 2608. Gherne, here, sprac [Walewein] die coene.
Ferg. 5380. Die witte ridder [Ferguut] voer hem bergen (†).

Nog een enkel voorbeeld om te doen zien hoe de afschrijvers met hunne teksten handelden. Ferg. 5303:

Staet op, ghi vrouwen! laet ons festeren
Den ridder die Keyen dede canceleren!

Beide regels zijn geïnterpoleeerd; ik lees aldus:

Staet óp, ghi vróuwen! Láet festéren
Die Kéyen déde cánceléren.

De verandering van den eersten regel verdedig ik (§) met

Limb. 8,460. *Laet sien*, wat sal hi anevaen.
Mnlp. 1,3174. Om God, *laet schuwen* sulken woert!

De uitlating in het tweede vers wordt gerechtvaardigd door de volgende plaats, Wal. 1250:

Men soude segghen: siet waer vaert
Die tasseerde sinen waert.

Men vergelijke daarbij nog Wal. 4546, 6581. Kar. Gr. 2,582. Lanc. 3,18019, 18957. Esop. (⁎) p. 237 vs. 1.

(*) Verg. Nibel. 1111,1.

(†) Dus het HS.; de uitgave laat den eigennaam weg, hetgeen wij zouden billijken zoo er melding van gemaakt was.

(§) Verg. mijne Inleiding op den roman van Lancelot 1 D. bl. XXXVIII.

(⁎) En zoo meen ik ook te moeten verbeteren Esop. 14 vs. 14:

Dese favele es gheseit
Van die vroescap hebben leit

en niet zoo als de tekst heeft: *Van den ghenen die* v. h. l.

DE LAATSTE TOONVERHEFFING EN DE HAAR VOORAFGAANDE DALING, BIJ STOMPRIJMENDE VERZEN.

»Alle versmaten zijn het gevoeligste aan het einde (1).'' Deze waarheid, in den aard van het vers gegrond, ís in de latijnsche en grieksche metriek buiten tegenspraak. Maar ook in de duitsche gedichten heeft men gemeend haar terug te vinden en Lachmann zegt daarom ook zeer stellig (zu den Nib. s. 44). »In der letzten senkung des verses soll man genau schreiben.''

De beste mhd. dichters nemen op het eind hunner regels de volgende punten in acht bij verzen met staande rijmen.

1. Apokope in de derde daling is onzuiver (2).
2. Het verkorte *und* voor *unde* is in de voorlaatste zeer zelden (3).
3. Hiaat voor de laatste heffing is onregelmatig (4).
4. »Vor vocalanlaut der letzten silbe stumpfreimiger verse sind nach kurzem betontem vocal nur erlaubt auslautende consonantverbindungen (*kampf an*, *niht abe*) *ch* (*bin ich in*, *gesach ich*), *z* mit dem *s*- laut, wenn es einfach ist und nur auf der senkung (*hábe daz ir*, nicht bei genauen dichtern *azz er* oder *dáz ír*); endlich liquidä in verkürzten wörtern (*ich dar abe*, *dar var ich*, *hér ábe*, *wár án*) auch wohl in vollständigen; — aber durchaus keine media oder tenuis, kein *f* oder *h*. (5).

Mit is als uitzondering geoorloofd, »und wird da-

(1) Kinker, Proeve eener Hollandsche Prosodie bl. 203.

(2) Anmerk. zu Iwein 4644 (s. 376). Verg. ook zu den Nibel. 307 (s. 44), 588 (s. 84).

(3) Anmerk. zu Iwein 3752 (s. 358). Hahn, zu Strickers Kleinere Gedicht. s. XIII.

(4) Note zu Iwein 318 (s. 20).

(5) Note zu Iwein 4090 (s. 155).

durch entschuldigt, dass die präposition ganz mit dem regierten casus verwächst, *mittin*, *mittart*." (*)

Wij zullen nu onderzoeken of deze regels ook bij mnl. dichters van toepassing zijn. Daar het mnl. veel meer dan het mhd. apokope en synkope toelaat (†) moeten wij bij twijfelachtige plaatsen op den voorgrond stellen dat men a priori naar algemeene rhythmische regels mag vaststellen dat, »Wenngleich die syncope und apocope an allen stellen ohne anstand gebraucht werden, so darf man doch annehmen, dass sie am häufigsten zu anfange, und zwar an dem worte, welches in die erste hebung fällt, eintreten." (§)

1. Apokope wordt in de voorlaatste lettergreep van het stomprijmend vers door keurige schrijvers niet toegelaten. De geheele Walewein en Karel de Groote is daar om dit te bewijzen (*). Zoo streng evenwel wordt deze regel niet nageleefd dat men geene uitzonderingen ontmoet; zoo b.v. leze men Wal. 132 in *u* hant; 338 slouch hi of *een* voet. Kar. Gr. 1,192 God *moet* danc. Wal. 7404 dóchter *tsi* (voor *dat si*), 8276 troóst *an* lách.

2. Het verkorte *end* voor *ende* [en evenzeer *oft* voor *ofte*] is evenzeer als in het mhd. zelden (de samensmelting van *ende* met de volgende vokaal er afgerekend, als b.v. Wal. 106 *nú ende echt*, 389 *úut ende ín*, 1078 *boven ende onder*, 6833 *prijs ende ere*).

(*) Anmerk. zu Iwein 4098 (s. 365).

(†) Evenwel hebben sommige schrijvers van mhd. gedichten dit niet minder willekeurig gedaan, verg. Fr. Roth. zu Konrads von Würzburg *Wërlte lôn*, s. VIII.

(§) Hahn, zu Strickers Kleineren Ged. s. XIV.

(*) In de HS. van beide gedichten komen wel een aantal plaatsen voor waar het woord vóór de laatste arsis geapokopeerd is, maar overal blijkt dat die apokope moet worden aangevuld om de verdwenen daling te voorschijn te roepen.

Wal. 9 schijnt hier bij eene oppervlakkige beschouwing den regel omver te stooten, als men leest:

Moétmi ghéven hérte end sín;

men kan evenwel zeer goed scanderen

Moètmi ghéven hérte énde sín.

Nu en dan komt het evenwel voor b.v. Wal. 6733 *goét end vást*, 7173 *stárc end gróot* (*).

De verhouding is deze: in de twee eerste fragmenten van den Kar. Gr. te samen 6835 vss. groot, komt *ende* vóór de laatste verheffing 26 maal voluit voor en 7 maal geapokopeerd (†). Het HS. van den Walewein is door twee handen gescheven: de eerste loopt tot vs. 5782. In dat gedeelte komt *ende* 51 maal voluit voor en slechts 7 maal geapokopeerd (§). In de volgende 5416 verzen wordt het 31 maal voluit, 18 maal afgekapt gevonden. Voor een deel komt dit ten laste van den afschrijver, maar voor een deel is het ook te wijten aan den dichter van het tweede gedeelte, dat ongeveer met vs. 7835 aanvangt. In de Beatrijs leest men het elf maal voluit en slechts eene enkele maal verkort.

(*) De tekst heeft:

Een dier dat men heet serpent
Bróchti ghevoért stárc ende groót.

Moet men ook het part. *ghevoert* uitwerpen, of lezen

Voérdi staérc énde groót?

(†) Eene plaats is twijfelachtig, 2,1912:

Dát die liéde ál te mále
Távont hébben feéste end spél,

waarvoor men missehien mag lezen:

Dat die liéde távont ál te male
Hébben feéste énde spèl.

(§) Ook hier is eene twijfelachtige plaats, 927:

Die lach upt bedde, daer menne liet
Up slapen, dat diere was end goet
So wel hem diere up slapen moet.

Moeten de woorden *up slapen* in den tweeden regel niet worden uitgeworpen als een glosseem, te weeg gebracht door de woorden die volgen in het 3e vers?

3. Hiaat voor de laatste toonverheffing komt te dikwerf voor om als eene onregelmatigheid te worden aangemerkt, gelijk dan ook reeds sommige mhd. dichters dit veelvuldig gebruiken, als b.v. Sticker (*). Als voorbeelden dienen:

Kar. Gr. 1,78 *réchte án*, 1,423 *Ogiére án*, 538 *géve ú;* 2,264 *Bajoéne án*, 2581 *lánde ál*, 2781 *wále ál*, 2888 *hóve ál*, 4185, *índe ál*. Wal. 6047 *tórde ín*, 6408 *alléne ál*, 6454 *álle án*, 7208 *ende át*, 9293 *wille ál*, 9611 *ómme él*, enz. enz.

4. De hier voorgestelde fijne onderscheiding wordt zelfs in het mhd. niet door alle dichters in acht genomen (†): wat het mnl. betreft, zij is hier zeker niet van strikte toepassing daar men ook mediae en tenues aantreft', en naast *ginc ín*, Wal. 6158, en 7072 *ghinc áf*, 9205 *derdewerf echt*, 9331 *stáppans án*, 6247 *lettel acht*, 6357 *en es*, 6440 *saghen uut*, 6498 *óver ál*, 8353 *ál in eén*, enz. ook leest Kar. Gr. 1,93 *sécgic ú;* 2,3912 *sie ic an;* Wal. 846 *ghemác ál;* Wal. 6301 *bet an;* W. 2945 *moét ic ín;* Wal. 5984 *twálef és*.

De daling mag ook voor de vierde verheffing, even als in de andere voeten ontbreken: a priori was dit reeds waarschijnlijk en menigvuldige plaatsen bewijzen het.

OVER DE HERHALING DER PRAEPOSITIE NA *ENDE* EN *OFTE*.

In de Nibelungen, 312,3 leest men:
Und gerent staeter suone   an mich und an mîne man,

(*) Hahn zu Strickers kleineren Ged. s. XIII.
(†) Verg. de in deze paragr. aangehaalde hoogduitsche schrijvers.

en Lachmann teekent daarop aan (zie zu den Nibelungen s. 15): »Die schreiber pflegen nach *und*, desgleichen nach *oder*, dem allerdings verbreiteteren sprachgebrauche gemäss, die präposition zu widerholen, auch wo es der vers verbietet." (*)

Ook hier wederom vinden wij een wenk tot onderzoek, en het blijkt dat bij mnl. dichters hetzelfde plaats heeft. Ik zal in de volgende voorbeelden de overtollige praepositie tusschen haakjes plaatsen:

Wal.	144.	Doe nam orlof die wigant An coninc ende an coninghinne Ende [an] alle diere waren inne.
»	143.	Vaert, God ons alre here Verde jou van lachtre ende [van] sere.
»	185.	Comt soe te goede ofte [te] quade.
»	237.	Verde jou van lachtre end [van] scade.
»	3579.	In die lelien end [in] die rosen.
»	3589.	Hi worde alse staerc end [alse] jonc.
»	8298.	Die so scone es ende [so] bequame
»	8345.	Allen joncfrouwen. Met scilden ende [met] spere.
Esop.	239.	Als metten stercsten end [met]ten meesten.
B. v. V.	256.	Ghetoent an mi end [an] mire vrouwen.
Lanc.	3,25202.	Anden coninc end [an] die coninginne.
Troj. Orl.	1,11*a*.	Wat serjant, garsoene of [wat] cnapen.

En men zegge niet dat dit tegen het taalgebruik was, want men leest evenzeer:

Wal.	3508.	Sonder twifel ende waen.
»	2826.	Verde jou van lachtre ende sere.

Hetzelfde heeft plaats waar de konjunktie is uitgelaten:

Beat. 420. Van spise [van] wine ende [van] biere.

B. v. V. 554. Met helsen, [met] cussen ende [met] spele.

(*) Zie ook Hahn Anm. zu Strickers kl. Ged. V, 37 (s. 90).

TWEEDE AFDEELING,

HET RIJM.

ZUIVER RIJM.

Het gebruik van het rijm is in de duitsche poëzij overoud (*), en zoo al de vroegste overblijfsels der duitsche kunst in allittererende verzen bestaan, wij stemmen in met het gevoelen van Dr. Snellaert: »Al vroeg moeten de dichters den voorletterklank verlaten en de welluidendheid uitsluitend in den slotklank doen bestaen hebben. — Het zegelied op de overwinning, in 881 door koning Lodewijk III op de Noordmannen behaald, is op rym." (†) En geen wonder, want »ins besondere ist der Reim eine innerlich nothwendige Folge der nicht quantitativen Poesie (§)."

»Zal het rijm volkomen zijn, zoo behooren de twee

(*) Verg. Koberstein Grundriss der Gesch. der deutschen Nat. Litt. 4 ausg. s. 44.

Men zie vooral ook Hegel's Vorlesungen über Aesthetik 3², 303—318.

(†) Verhandel. over de Nederl. dichtk. in Belgie bl. 13.

(§) Wolf, Ueber die Lais, Sequenzen und Leiche s. 161. Hoogst belangrijk is de geheele verhandeling aldaar s. 161—166.

of meer klanken welke hetzelve vormen: niet alleen in klank" [dat is in vokaal en konzonanten] »maar ook in de kracht van den klemtoon overeen te komen (*)."

In het mnl. vinden wij hierop uitzonderingen. Die betrekkelijk de overeenstemming van vokaal en konzonanten (†) zullen wij beschouwen als wij van *onzuiver rijm* spreken: in deze paragraaf behooren die betrekkelijk den klemtoon.

Wij dienen eerst nog te herinneren, dat ook in het mnl. de rijmen verdeeld worden in *staande* en *slepende* rijmen: die herinnering zou overbodig zijn wanneer het bestaan der laatste niet was in twijfel getrokken (§). Wij hebben in de vorige afdeeling (in de § *over verzen met drie toonverheffingen*, bl. 141 vlg.) reeds aangetoond dat er in de mnl. gedichten werkelijk slepende rijmen voorkomen; ik laat hier nog eenige proeven volgen die onweerlegbaar zijn:

Maerl.	1,315.	Kemelen, buffelens, *drommedáris* Twee dusent, die altoes, dat *waér is...*
Rein.	4665.	Sulc claecht, sage hi sijn *adversáris* Hi sweech der clage, ende dat dit *waér is...*
Nat. Bl. f°.	25. v°.	Die kennesse also alst *waér is* Sal kennen elc *apotecáris.*
Mnlp.	3,351.	Dan oirbair is, dat *dúchtic*, Doch alre meest so *vrúchtic.*
Lanc.	4,8467.	Hi haette u wel *claerlike*, Die u stac dus *swaerlike.*
Limb.	6,5.	Mi hier omme doet *nederlegghen* Hare en darrict *wederseggghen.*

(*) Kinker, Proeve eener Hollandsche Prosodie bl. 220.

(†) Verg. ook Koberstein I. I. p. 139.

(§) Mone, Uebersicht der niederl. volkslitt. s. 30.

»Man bemerke wie hier, nach einem kunstausdruck des 14en Jahrhunderts *sich die silben suchen* (*).''

Ik voeg hier nog een paar plaatsen bij wier rijmen stof tot overweging geven, daar het niet duidelijk is of de dichters staande of slepende rijmen bedoeld hebben:

Velth.	2.	Jeghen twonder dat *ghesciet es* Bin deser tijt, des *sijt ghewes*.
»	159.	Dat men sijn here *achter croet* End sprac desen *lachter groet*.
»	358.	Hets vréselijc te cómen *ónder hén*, Si gebàren óf si *sónder sén* Waren.
Lanc.	3,26205.	Eer u dit gesciet, *Godweit* Gi stoet bat of der *sotheit*.
Limb.	6,2399.	Seide die coninc, bi *mier wet*. Dit swoer hi ende *hier met*.

Gaan wij nu om de rijmwetten voor het mnl. op te sporen weer bij het mhd. te rade, en dan vinden wij (†) dat als staande rijmen gelden:

1°. »Bindung einer von natur hochtonigen Silbe mit einer gleichartigen, oder mit einer vernehmlich tieftonigen, oder auch zweier tieftonigen mit einander (*gót: gebót; kúnt: wúnt; — léit: arbeit; sín: künegin; — herzogín: stölelín*)'';

2°. »zweier Silben, deren erste eine stark betonte Kürze und deren zweite stumm war, mit zwei dergleichen, oder mit einer tieftonigen kurzen und einer stummen (*síte: ríte; ságen: klágen; — verswigen: saeligen*)'';

3°. »einer tonlosen, in alter Zeit tieftonigen, mit einer gleichfals tonlosen, welche Art von Reimen je-

---

(*) Lachmann, zu den Nibel. 876,3 (s. 118). Verg. ook Hahn zu Stricker's kl. Ged. s. 83.

(†) Koberstein, Grundriss enz. 4 ausg. s. 140.

doch selten, fast nur von Volksdichteren gebraucht wurde (*sandè: landè; Hagenè: sagenè; Rabenè: degenè*)."

De twee laatste gevallen kunnen in 't mnl. geen plaats vinden, zoo als Grimm te recht aanneemt (*). 't Is een verschijnsel dat samenhangt met de kwantiteitsleer der vokalen, en in de vorige afdeeling (bl. 52) hebben wij gewezen op het onderscheid tusschen mnl. en mhd. waardoor noodwendig de staande rijmen van twee lettergrepen in het mnl. vervallen.

Het eerste geval is van toepassing op onze dichters: syllaben die den hooftoon hebben rijmen op elkander (Wal. 15 *broot: groot;* 91 *ghewélt: helt* enz.); maar ook de syllabe die den neventoon heeft, mits zij »vernehmlich" zij kan op eene met den hoofdtoon rijmen, en zelfs twee met den neventoon op elkander, b.v. Wal. 41 *Wálewein: neghein;* 188 *váert: liébaèrt;* 6849 *gheleit: waérheit;* Kar. Gr. 2,845 *ménechfoùt: stoút;* 1237 *ónderdaèn: staén;* 1905 *ávònt: námecònt;* 2,4180 *quádièn: pertién;* ja zelfs Ferg. 723 *jéghen hén: herbergèn.*

Vooral de woorden uitgaande op *ant*, *ont*, *inc* (†) versterken gaarne den neventoon van de laatste lettergreep: b.v. Kar. Gr. 2,2232 *lánt: viànt:* 5,149 *wigánt: lánt;* Wal. 142, 242, 542 *hánt: wigànt;* 731 *éilànt: vánt;* 1530 *viànt: lánt.* — Kar. Gr. 1,33, 488, 645, 796, 869 enz. enz. *cóninc: dínc;* Wal. 821 *cóninc: jónghelinc;* 1203, 1836 *cóninc: dínc.*

Wat nu het slepende rijm betreft, de regel moge uit een paar voorbeelden opgemaakt worden. Wal. 53 *liéden: bediéden;* 71 *spáren: váren.* — Troj. Orl. 1,12*a* *onwaérhède: méde;* 13*a* *hálsbèrge: verbérge.* Maerl. 1,3 *léringhe: dáchcoortinghe;* Parth. 120 *mérginghe: dáchcor-*

(*) Gramm. I[3], 266.

(†) Verg. de mhd. voorbeelden bijgebracht door Grimm, Gramm. I[3], 165—166.

tinghe. Kar. Gr. 1,57 *viánden: scánden; 2,227 viánden: hánden.* — Tr. Orl. 1,5 *wákende: nákende;* 11 *springende: singende;* Wal. 2495, Rein. 329 *sévene: lévene;* Maerl. 2,111 *proéveden: behoéveden;* Lk. Sp. 3 D. p. 155 *ghévene: lévene.*

Het behoeft geen betoog, dat, ten gevolge van het zweven der kwantiteit van de vokalen, het voor het zuivere rijm onverschillig is of de stamvokalen van verlengde of gebogen woorden in kwantiteit verschillen: zoo rijmt b.v. *slaghen* (ictibus) niet alleen zeer zuiver op *saghen* (videbant), daar de ongebogen vorm is *slach* en *sach;* maar evenzeer vormt *pade: rade* een goed rijm, ondanks het enkelvoud *pat* en *raet.*

Eer wij van het zuivere rijm afstappen moeten wij nog op twee punten onze opmerkzaamheid vestigen: 1°. de zoogenaamde *rime riche*, *rührend reim*, 2°. op het inwendig rijm. Thans rekenen wij dat het rijke rijm een gedicht ontsiert, maar in de mnl. verzen, zoowel als in de mhd., komt het te dikwerf voor om er niet het besluit uit op te maken dat het oor onzer vaderen daarin niets stootends vond, gelijk ook Lachmann oordeelt (*), hoewel de afschrijvers later daaraan meestal aanstoot namen, gelijk uit de aangehaalde plaatsen van Lachmann blijkt en uit sommige mnl. rijmen (†).

Dergelijke rijmen zijn dus bij onze mnl. dichters geldig, doch met dien verstande, dat niet hetzelfde woord in dezelfde beteekenis tweemaal achter elkander volge (§). Voorbeelden geven

Kar. Gr. 2,2482. Sint dat die coninc Yoen

(*) Zu den Nibelungen s. 134, 165, (waar hij verwijst op Docen in den Altd. Wäldern 3,150), 191, 307.

(†) Verg. Zacher in den Berliner Jahrb. für Wissenschaft. Kritik, Mai 1843, kol. 718.

(§) Lachmann l. l. s. 134.

		Met hem heeft mijn wijf *wege*,
		Ende men can in genen *wege*
		Weten waer *enz.*
Kar. Gr.	5,103.	Doen daer in selker *wisen*
		Alse die baroene selen *wisen.*
»	5,223.	Sijn na gevolget al *te hant*,
		Te gadre gaende hant in *hant.*
»	5,283.	Dat ic hier omme hebbe gevaren,
		Te doene desen wanconst *wech*,
		Menegen ellendegen *wech.*
Esop.	188.	Doe seide die caluwe man ter *vlieghen*:
		Du does mijn hant dicke na di *vlieghen.*
Brand.	1,782.	Daer ter selver borch*dore*
		Ghingen jonghelinghe *dore.*
Lanc.	3,533.	Heden sal gescien di meeste *ere*,
		Die in Bertanger gescide oit *ere.*
»	3,729.	Des nu worden ben in *inne*
		Ende alle die met mi sijn hier *inne.*
»	3,3861.	Om dat hem die liebaert int herte *sijn*
		Naturliker beeste dochte *sijn.*
Velt,	220.	Dese quamen in die Vlaender *side.*
		Die grave van Artoes *banderside.*

Zoo ook Lanc. 3,4393, 4709; Doct. 1,139, 346 enz. enz.

Wat het *inwendige rijm* betreft, dat voor een deel aan de *versus leonini* (*) herinnert, in het mhd. komt het hoofdzakelijk in de nibelungenstrophe voor, en wordt herhaaldelijk door Lachmann veroordeeld (†), gelijk het ook in 't oudfransch een wanklank was (§). In het mnl. epische vers schijnt het eene enkele maal bij toeval voor te komen, (Verg. ook bl. 151 noot (†)) b.v.

(*) Zie daarover Ferd. Wolf. Ueber die Lais, Seq. und Leichen s. 198.

(†) Zu den Nibelungen, s. 147, 216, 226, 236, 249. — Verg. ook Diez, Ueber den Epischen Vers s. 82.

(§) Diez, Ueber den Epischen Vers, s. 82.

Maerl. 2,211.

Dat sise ombescult van kinde
Vinden *inden* onder*vinde.*

Wal. 2912. Die jonc*frouwe*, het sal di *rouwen.*
Tr. Orl. 1,26. Ende vaste *stoet* in sinen *moet*
Limb. 11,948. Dat ghi *hare* selt segghen *mare.*

ONZUIVER RIJM.

Wij zagen dat tot zuivere rijmen de overeenstemming van vokaal en konzonanten gevorderd wordt: zoowel tegen het een als tegen het ander wordt gezondigd.

Wat de vokalen betreft, doel ik op de vermenging der klanken *o*, *oo* en *oe*, *ie* en *ij*. De eerste verwisseling komt herhaaldelijk voor in de rijmwoorden van Velthem b.v. 4 *te doene:* de *gone;* 4 *toe: also;* 11 *groot: doet;* 13 *groot: moet;* 26 *gomen: noemen;* 44 *doe:* dat *stro;* 46 *doene: scone.* Zoo ook Kar. Gr. 1,2138 *doene: scone;* 2,27 *scone: coene.* Reinaert 2933 *snoeren: te voren;* 3047 *voete: grote.* Esop. 134 *beroemen: comen;* 341 *comen: noemen.* Wal. 10603 *bloot: woet;* 3267 *nomen* (voor *noemen*)*: comen;* 8593 *volcomt: noemt.*

Voorbeelden der verwisseling van *ij* en *ie* zijn zeldzamer. Lanc. 4,1291

Want als hulpe mi God, hine es *niet*
Men goet riddere dan gi *sijt.*

B. v. Verg. 566 *sien: mijn.* Kar. Gr. 5,65 *sijn: mettien.* Tr. Orl. 1,36 *prijs: verlies.* Lanc. 3,12645 *gepeis* (*)*: wijs.* Oud Vl. Ged. 2,11 (vijf Heren Wensch.) *lief: wijf.*

De pronomina *mi*, *di* en *si* worden wel op *ie* ge-

(*) *Peisen* voor *peinsen* komt ook voor Tr. Orl. 1,13*b*.

rijmd (*) maar dan meestal tot *mie*, *die*, *sie* verlengd. Wal. 3997 *mie: drie*; 8575, 8929 *mie: ghescie*. Maerl. 1,5 *drie: mie*. Lanc. 4,4444 *drie: mie*. Beat. 110 *blye: ay mie* (†). — Esopet 181 dat seggic *die*; sie; Lanc. 4,3978:

Eer die arger daer af gescie
Ic sal soe vele doen dore *die*.

Lanc. 4,4701:

Bohort ende Hestor seiden dat *sie*
Sagen datter Gariët sloech *drie*.

De verwante klanken worden op elkander gerijmd b.v. *ei* en *i*, *ei* en *ee*, als Wal. 7480 *ontbeiden: tiden*; 425 *stene: cleine*, en zoo herhaaldelijk in den Kar. Gr.

De korte vokalen *i* en *e* rijmen ook wel, maar meestal worden zij dan aan elkander geassimileerd zoo b.v. Wal. 5352 *vennen* voor *vinnen*: Zoo Maerl. 1,160 en 294 *dis* voor *des*, en zelfs Kar. Gr. V, 34 buiten het rijm.

Wat de konzonanten betreft, het niet overeenstemmen daarvan geeft aanleiding tot de *assonance*. Raynouard zegt (§): »J'appelle *assonance* la correspondance imparfaite et approximative du son final du dernier mot du vers avec le même son du vers qui précède ou qui suit, comme on a appelé *rime* la correspondance parfaite du son identique final de deux vers formant le distique."

De assonancen vervallen in twee klassen: 1°. waar

(*) Verg. Grimm Gramm. 1², 206. Verg. ook Hahn zu Strickers kl. Ged. s. XII.

(†) In het gloss. is deze plaats verkeerd verklaard als één woord »om het rijm, anders *amijs*." Ik lees evenzeer Lanc. 4,4866 (2e D. p. 220):

Owi, lieve neve! Ay mi!

en Wal. 6600: So riepen lude: Ay mi, ay mi!

(§) *Des formes primitives de la versification des trouvères*, in het *Journal des savants* Juillet 1833 p. 386.

verwante konzonanten (*) op elkander rijmen, 2⁰ waar de konzonanten geene de minste verwantschap hebben. Zie hier voorbeelden Beat. 270 *behoeft: ghenoech;* 338 *scone: bome;* 770 *laten: maken;* 784 *verbeden: begheven.* Kar. Gr. 2,4563 *vrede: ghecrege.* Brand. 1,594 *naect: gaet;* 801 *rocke: coppe.* Wal. 200 *ghesleghen: bleven;* 260 *open: gheloken;* 938 *saken: cnapen;* 954 *slapen: onghemaken;* 1006 *kint: jonghelinc;* 1350 *prime: scinen;* 1400 *cnape: sake;* 1516 *draghen: draven;* 5352 *swemmen: vennen;* 6196 *ghewelde: ghenenden* enz. (†).

Het blijft de vraag of de assonance voor den ouderdom dan de onbeholpenheid van den dichter pleit. Ik herinner daarbij aan Raynouards (§) woorden: »On rencontre encore, dans plusieurs épopées romanesques rimées, l'emploi de l'assonance; l'usage ancien se reproduisait par licence poétique, quoique l'ouvrage fut généralement écrit en rimes."

Er komen voorts hier en daar eenige rijmen voor die tegen de overeenstemming van konzonant en vokaal beiden strijden en naauwelijks den naam van rijm verdienen, als b.v. Lanc. 4,7733 *Bohort: doet;* of wel waar de assonance nog ruimer genomen is dan in de aangetogen voorbeelden, b.v. Lanc. 3,9004 *minnende: inde;* Wal. 1146 *josteren: avontueren.* 't Zijn uitzonderingen die naauwelijks verdienen in aanmerking te komen. Bij een enkel geval willen wij stil staan. Wal. 10543:

(*) Verg. Grimm Gramm. 1², 504.

Men loste die assonance wel eens op in een zuiver rijm b.v. Ferg. 2759 *woch: och* voor *of.* Grimm schijnt met dit woord geen weg geweten te hebben Gramm. 1², 274. Men verg. echter Ferguut 505, en men zal Halbertsma's verklaring (Naoogst bl. 36) ontzenuwd vinden.

(†) Men verg. voort Hoffmanns inleiding op den Floris s. XXIV en mijne inleiding op de D. Doctr. bl. LVI.

(§) L. l. p. 388.

Die ander en was ooc niet versaghet,
Hine reet jeghen wat hi *conste:*
Daer daden si ene bittere *joeste.*

Men vergelijke daarmee Lanc. 4,11703 (2 Deel bl. 266) waar Artur,

Die met glavien wel steken *conste*,
Stac Mordrette af met groter *onste*
Ende met crachte, dat hine ter eerde
Neder droech al metten perde.

Onste is hier klaarblijkelijk onzin: er kan niets anders gestaan hebben dan *joeste* (*), dat den afschrijver een ongepast rijmwoord toescheen, waarvoor hij liever den zin verbroddelde. — Wij hebben dus twee voorbeelden dat *conste* op *joeste* gerijmd werd. Moet men daarbij denken aan eene klankverwisseling als bij *stont* — *stoet?*

KOMT DE SLUITENDE *N* IN AANMERKING?

De vraag hierboven gesteld is in verschillenden zin beantwoord. Grimm schijnt de *n* in beide rijmwoorden noodzakelijk te achten als zij een van beiden sluit (†). Hoffmann von Fallersleben daarentegen verklaart: »bei klingenden Reimen hat zuweilen das auslautende *n* gar keine geltung" (§) en daarmee stemt Mone overeen (⁎).

Na al het aangehaalde omtrent de apokope der *n* en hare luttele phonetische waarde zal het niet twijfelachtig zijn aan welke zijde wij ons scharen.

A priori is het onwaarschijnlijk dat de *n* van eenige

(*) Misschien *conste?* Dat de afschrijver het *rührend reim* tracht te vermijden, ook ten koste van den zin, heeft Zacher reeds aangetoond, *Berliner Jahrbücher* 1843, kol. 718.

(†) Gramm. 1², 688.

(§) Inleiding op Flor. en Blanc. p. XXIII.

(⁎) Uebersicht enz. s. 29.

phonetische kracht zou zijn in den uitgang van het slepende rijm, en a posteriori leeren ons dit de handschriften.

Hoffmann heeft t. a. pl. bewijzen bijgebracht uit den Floris, Reinaert en Esopet, ik voeg er een paar bij: Beat. 302 *rouwen: trouwe*, 395 *keren: jonchere*, 491 *drogheden: soghede*, 748 *kinde: sinden;* Wal. 44 *drussate: saten*, 224 *maken: sake*, 253 *ontfaren: gheware*, 1880 *scilden: milde*, 2052 *waren: harentare*, 2282 *benemen: heme*, 2636 *sochte: mochten.*

Ja zelfs vind ik Wal. 2390 *curie: lien* (*).

Langzamerhand echter begonnen de afschrijvers dit als eene ongeoorloofde vrijheid aan te zien: de *n* werd in beide uitgangen vereischt en geschreven. Daar men echter in ouder werken die men afschreef de rijmwoorden niet kon veranderen (†) verkrachtte men liever de grammatica dan de eenparigheid op te geven. Het gevolg daarvan was dat spoedig de *n* een overwegenden invloed kreeg in de buiging der naamwoorden, die eerst *in* en later ook *buiten* 't rijm tot de zwakke deklinatie overgingen. Het rijm is daarom niet altijd een criterium ter erkenning van de zwakke buiging.

(*) *Lien* wordt ook Wal. 9995 als staand rijm gebruikt *lie: cufie.* Werkwoorden als *lien*, *plien* zijn eigenlijk slepend-rijmend. Verg. Wap. Mart. C. 2. Maerl. 1,136, 139, 200, 347. Doch men vindt evenzeer Doct. 2,1439 *plie: die;* Lanc. 3,16190 *curie: lie;* Beat. 313 *twien: versien.*

Grimms verklaring, Gram. I², 980 dat *lien* nooit stomprijmend voorkomt is dus onjuist.

(†) Zoo zegt ook de heer Bormans in den Messager des sciences et des arts de la Belg. 1837 p. 391: »La rime surtout doit être étudiée, c'est elle qui a sauvé le langage de nos pères, et *qui a résisté seule à l'ignorance et à l'audace des copistes.*"

In zekeren zin is het waar; evenwel hebben zij zich niet alleen vrijheden in de schrijfwijze van een rijmwoord veroorloofd, maar het soms geheel veranderd zie b.v. hier bl. 163, 168, en mijne inleid. op de D. Doct. bl. LVII noot 3.

Zoo vindt men b.v. Kar. Gr. 1,1465 in 't rijm *der coninginne* regelmatig, en gerijmd op *minne;* maar 1694 *der coninginnen* omdat het moest rijmen op *in allen sinnen;* zoo staat Maerl. 1,16 *die lieden* omdat het rijmen moet op *dieden*, terwijl men van elders stellig weet dat het sterk gedeklineerd wordt. Verg. ook Cat. 9. — Trouwens het omgekeerde vindt ook wel plaats: zoo leest men Kar. Gr. 2,213

Te cleinen cameren ende te *stalle*
So voeget hi die kerken alle.

en 2937 wordt op *banderside* gerijmd: tien *tide*.

RIJMEN ALLE VERZEN TWEE AAN TWEE?

In den regel worden in de mnl. epische gedichten de verzen paarsgewijze door het rijm verbonden, gelijk de fransche achtsylbige verzen met zoogenaamde *rimes plates* (*). Maar lang voor ons werd reeds de opmerking gemaakt, dat ook soms drie regels door hetzelfde rijm zijn aaneengekoppeld (†). Zoo b.v. Rein. 1075, *wale: tale: wale;* 1085 *dage: sage: mage;* 1161 *Reinaert: vaert: Reinaert;* 5505 *gesmeden: beneden: reden;* 5573 *dreven: opgegreven: gescreven.* Lanc. 2,20337 *met u: genoget u: spreken nu;* 33106 *waerde: Kanaerde, swaerde;* 3,14869 *vri: mi: si;* 26062 *mesdaen: saen: gedaen.* Wal. 6761 *scine: pine: wine.* Maerl. 1,381 *ghesent: prosent: bekent.*

Dit verschijnsel zal geen verwondering baren, wanneer men in aanmerking neemt dat de hoofdzaak bij het vers het rhytmische metrum is, en het rijm bijzaak (§), zoodat er ook alleenstaande verzen voorko-

(*) Verg. Diez, Abhandl. über den epischen vers, s. 111.
(†) Willems, Voorbericht tot den Reinaert, bl. IX.
(§) Verg. Lachmann hierboven bl. 46.

men, die door geen rijm met een ander verbonden zijn, tot welke soort van verzen (de duitschers noemenze *weezen*) men in het boven aangehaalde geval een van de drielingen brengen kan. Wil men voorbeelden van alleenstaande regels, zie hier:

Kar. Gr. 2,91. Twee scone kindre, des sijt wijs,
Beligande ende Marcilijs.
Ende hoe doe Gelloen die grave
Moeste met scanden rumen tlant,
Dits u te voren al becant.

» 2,2249. . . . . Wi hebben wale
Dat versien altemale.
Maer keert tuwen vader weder,
Ende laet ons ten keyser tien (: gescien.)

Lanc. 3,18352. Hine liete achter om gene dinc
Die hem mochte daer af gescien.
Die van binnen, dat wetic wale,
Hadden onder hen oec menege tale.

» 3,19195. . . . . . »Nu salic scire
U leggen in minen kerker gevaen,
Ende sal u daer verhongeren in."
Knapen riep hi int begin.

» 3,19390. Her Walewein werd sere tongemake
Als hi sijn ors nine vant,
Ende stont op ende alomme liep (: riep).

Zoo ook Rein. 1971, 4675; Lanc. 3,18279, 20639, 21462, 23729, 25468, 25495, enz. (*).

Ja zelfs vind ik twee rijmelooze verzen,

Kar. Gr. 5,51. God sal cortelike geven, (: leven)
Maegt na minen wille gaen,
Dat wi selen gerne sien;

(*) In den Walewein komen ettelijke dergelijke *weezen* voor, maar de zin leert daar dat er een vers is uitgevallen, b.v. 6593, 6635, 7741, 7909.

Onse mage selen gewroken sijn
Ende oec mede die kindre dijn.
Wal. 7287. Die coninc warp omme sijn paert
Te minen here Waleweinewaert,
Ghenendelike, sonder sparen.
Walewein hoedde hem vor die steken
Ende tart an ere siden (*).

Zoo ook in het HS. van den Walewein, vs. 6992 en 7004, maar op beide plaatsen is iets door den afschrijver overgeslagen. — Velthem bl. 241 reg. 6 v. o. is alleen het rijmwoord (*waren*) in de pen gebleven.

Daarenboven vindt men eenige plaatsen waar vier regels achtereenvolgend door een en hetzelfde rijm verbonden zijn, hetgeen toeval is, maar tevens van onnaauwkeurigheid des dichters getuigt, ten minste als men Lachmann gehoor geeft, die dit »gegen die strengere kunstregel" noemt (†); en zeer zeker, wanneer, gelijk wij reeds bij de drie aan drie rijmenden zagen, hetzelfde rijmwoord meer dan eens voorkomt.

Voorbeelden van dit verschijnsel vindt men: Wal. 101 *kere: ghere: ere: here;* 3301 *maniere: goedertiere: goedertiere: sciere;* (§) 10683 *dool*, *groot*, *groot*, *noot.* Kar. Gr. 2,123 *here: weere: deere: begere;* 2,2107 *gevaren: moederbaren: varen: waren.* Velth. 220 *wederstaet: daet: laet: gemaet.* Esop. 258 *minnen: winnen: binnen: minnen.* Lanc. 2,43379 *tijt: ghijt: ontbijt: verblijt.* Lanc. 3,20093 *saen: waen: ontaen: saen.* Lanc.

(*) De zin schijnt hier geregeld door te loopen, ik zou dus niet veronderstellen dat hier twee verzen zijn uitgevallen: misschien moet er gelezen worden: *sonder saghen: slaghe* (zie echter de aanteekening aldaar, 2 Deel mijner uitgave). Moet men in de plaats uit den Kar. Gr. *gaen* ook veranderen in *ghescien*?

(†) Zu den Nibelungen und zur klage s. 319.

(§) Dat deze plaats echter bedorven is zal ik in het tweede deel mijner uitgave van dezen roman aantoonen.

4,587 *ware*: *nare*: *ware*: *dare*. Renout, 21 *hobande*: *Roelande*: *sande*: *Bertrande*. Limb. 7,869 *verstoet*: *moet*: *verwoet*: *ontmoet;* enz. (1).

Behalven dergelijke voorbeelden vindt men ook plaatsen waar de dichter opzettelijk, om een staaltje van zijne kunst te geven, hetzelfde rijm herhaalt zoo dikwijls hij kan, hetgeen herinnert aan de fransche tirades monorimes (2), die echter alleen in assonancen zijn. Zoo begint Maerlant zijn boek *van onser Vrouwen* (3) met eene tirade van veertien rijmregels op *oude;* als: *vroude*: *behoude*: *goude*: *menechfoude*: *scoude*: *onghedoude*; *scoude*; *houde*: *boude*: *spoude*: *oude*: *coude*: *bescoude*: *moude*. Het mede aan Maerlant toegeschreven gedicht die Clausule van der bible eindigt met twee strophen ieder van dertien monorimes, de eerste op *onden*, de tweede op *are* (4). Velthem (of hoe hij moog heeten (5)) besluit het 7e boek zijner kronijk met eene tirade van twaalf verzen op *aren*. Het proloog van het tweede boek des Lekenspieghels begint met niet minder dan vier en dertig achtereenvolgende rijmen op *int*. Een voorbeeld van een gedicht van 15 verzen alle rijmende op *iste* deelt ons Mone mede (6), en eindelijk is nog bekend een gedicht in strophen van 16 regels waarvan steeds de twaalf eerste onderling hetzelfde rijm hebben en evenzeer de vier laatste (7).

(1) Doch niet Kar. Gr. 2,673 waar men wel vindt *voet: woet: doet: groet;* maar waar het twee verschillende rijmen zijn, *oe* en *oo*. Zoo ook 2,833 en 3650, of Lanc. 2,43125; 3,22943.

(2) Verg. Raynouard, Journal des Savants, Juillet 1833 p. 388 suiv. Diez, Abhandlung über den epischen Vers, s. 85.

(3) Spieghel Historiael, 2 D. bl. 179.

(4) N. Werken der Maatsch. van Ned. letterk. 5 D. 2 st. bl. 82.

(5) Verg. mijne Inleiding op het eerste deel van den roman van Lancelot, bl. XXXV—LVII.

(6) Uebersicht der Niederl. Volks-litt. no. 310 (s. 222.)

(7) Verg. Zacher in Haupts Zeitschrift für Deutsches Alterthum 1,264.

De 24e fabel van den Esopet (Clignett Bijd. bl. 144) vangt aan met zes gelijkluidende rijmen op *aet* (*).

Of de mnl. dichters zich zoo in het dwangbuis der gelijkmatigheid klemden dat zij gedichten van langer adem in evenlange afdeelingen van 28, 30 of 32 regels wilden gesplitst hebben, gelijk van den mhd. Parcival, Wilhelm von Oranje, Iwein, enz. bewezen is (†) durf ik niet beslissen, maar voor als nog is mij daarvan geen voorbeeld bekend, althans in epische poëzie.

VERDEELING VAN STAANDE EN SLEPENDE VERZEN.

Staande en slepende verzen wisselen niet regelmatig af in de gewone epische gedichten: een enkel stomp rijmpaar wordt dikwerf gevolgd door drie, vier en vijf slepende paren, en meer; zoo volgen er Wal. 641 en 1019 *zeven* paren achtereen, en 1049 zelfs *negen*. Ook in de mhd. epische gedichten had dit plaats, zonder dat de eufonie er onder leed: keurige dichters echter, als Wolfram, laten zelden meer dan drie of vier soodanige paren op elkander volgen (§).

Gewoonlijk overtreffen de slepende rijmen de staande in aantal. Zoo is in de 1000 eerste verzen van den Walewein de verhouding van 602: 398, in de *Beatrijs* 620: 418. Doch dat men geen vaste wet had blijkt uit den Kar. Gr. waar de verhouding omgekeerd is 442 sl.: 558 staande. Dit mag wel het gevolg hiervan zijn, dat dit gedicht meer op het gebied der Volkspoëzij thuis behoort (verg. de volgende §), want

(*) Verg. Koberstein, Grundriss enz. s. 146.

(†) Lachmann zu den Nibelungen, s. 162—163. Zu Wolfram s. IX en verg. Koberstein, Grundriss 4e ausg. s. 145.

(§) Verg. Hahn zu Strickers kl. Ged. s. XIII en 101 en Koberstein, Grundriss enz. 4e aufl. s. 142.

»Klingende, als solche von den stumpfen unterschiedene Reime sind — — — immer nur das Produkt der Kunstpoesie und fallen überall mit der völligeren Entwickelung und Ausbildung derselben, im Gegensatz zur Volkspoesie, zusammen." (*)

MOET DE ZIN MET HET VERS SLUITEN?

In de oudfransche tiensilbige maat eindigt regelmatig de zin met het vers (†); in de achtsylbige »so kann der sinn mit dem gleichen oder ungleichen Verse ablaufen." (§)

In het mnl. daarentegen is het geen vereischte dat het eind van den regel met het eind van den zin samenvalle, evenmin als in het mhd. (*). De voorbeelden bijgebracht in de § die over de caesuur handelt (bl. 75) doen genoegzaam zien dat de zin herhaaldelijk enjambeert: nu eens over het eerste rijmwoord dan weer over het geheele rijmpaar. Van elk een voorbeeld. Wal. 474,

Hi seide: Die duvel hout mi ghevaen
So vaste, in can hem niet ontgaen.

Wal. 329: Een serpent ging
Halen daer bi souden leven
Sine jonghe, die waren bleven
Achter.

Volgens Diez behoort het tot de hoofdtrekken des Volkspoëzij »das sie mit dem Verse den Gedanken oder ein

(*) Ferd. Wolf. Ueber die Lais, Sequenzen und Leiche s. 171. Zie die geheele noot tot p. 173.

(†) Diez, Ueber den epischen Vers, achter zijne Altromanische Sprachdenkmale, s. 82.

(§) L. l. s. 110.

(*) Verg. Koberstein, Grundriss enz. 4e aufl. s. 143 n. f.)

Glied desselben schliesst. Die Kunstdichter verwarfen diese in dem Geiste hoher Einfacheit gegründeten Regel, indem sie auch ungleiche Verse nach Wohlgefallen durch den sinn verbanden." (*). De vergelijking leert ons dat deze opmerking gestaafd wordt door de mnl. gedichten. Zoo komt in het eerste fragm. van den Kar. Gr. 2160 vss. groot, vier maal het eerste en slechts tweemaal het laatste enjambement voor. In een gelijk aantal verzen der 50 eerste blz. van Maerlants eerste deel komt het eerste driemaal, het laatste vijfmaal voor, en in de 100 eerste pag. van den Esopet het eerste vijfmaal, het laatste slechts eens. In den Walewein daarentegen, die zeker minder elementen van volkspoëzij in zich bevat, die meer op het kunstgebied staat, komt voor een gelijk aantal verzen (de 2160 eerste) het eerste of onvolledige enjambement zesmaal, het volledige 15 maal vóor; terwijl in den geheelen roman de zin 144 maal over het rijmwoord springt.

Somtijds integendeel nam men tusschen een rijmpaar eene zekere rust in acht, hetgeen men in het mhd. noemde *rîme brechen* (†); dat dit in de mnl. verzen evenzeer wordt in acht genomen leert een oogopslag.

BESLUIT.

Wij vertrouwen dat het voorgaand onderzoek ons in staat stelt een oordeel over den mnl. versbouw te vellen en de regels op te geven die de mnl. dichters in acht namen. Wel wordt er ten gevolge van het wan-

(*) Bij Ferd. Wolf, Ueber die Lais Sequenzen und Leiche s. 74. Verg. ook Diez Ueber den epischen vers s. 83.

(†) Verg. Koberstein, Grundriss enz. 4e aufl. s. 143.

kelbare der organische kwantiteit bij de vokalen meerder speelruimte dan in het mhd. gelaten voor het al of niet toepassen van synkope en apokope, terwijl het al of niet gebruik maken van aansluiting en samentrekking alleen door de eischen der eufonie en de behoefte van het rhythmus wordt geregeld; en dit mag de regels des mnl. versbouws minder streng-wetenschappelijk doen schijnen dan die van 't mhd., waar bijna niets aan 't gevoel des dichters of de behoefte van 't oogenblik is overgelaten, wij zouden van een anderen kant kunnen beweren dat juist door die vrijheid eene losheid en verscheidenheid werd bevorderd in het mnl. vers (voor wie 't wist te behandelen), die den mhd. gedichten in veel minderen graad eigen is. Hoe het ook zij, wij hebben wetten en regels gevonden die wij thans in korte woorden zullen samenvatten.

De mnl. epische gedichten bestaan uit verzen van vier toonverheffingen (arses), waarvoor of tusschen de dalingen (theses) onder zekere voorwaarden mogen ontbreken.

De arsis valt in den regel op van nature hoogbetoonde syllaben, maar kan volgens bepaalde wetten ook op toonlooze lettergrepen gelegd worden.

De thesis moet altijd éénsylbig zijn: synkope, apokope, samensmelting en samentrekking maken dit gemakkelijk. Alleen de thesis die (als voorslag) vóór de eerste verheffing valt kan uit twee of drie lettergrepen bestaan, doch met inachtneming van bepaalde voorwaarden.

De aanwending van synkope en apokope is aan geen zoo strenge regels gebonden als in het mhd: zij wordt bepaald door de eischen der eufonie of de behoefte van 't oogenblik.

Hiaat komt zoowel als samensmelting van vokalen voor.

De caesuur valt gewoonlijk midden in 't vers, doch is aan geene vaste plaats gebonden. Vrouwelijke caesuur schijnt mede voor te komen.

De daling die de vierde toonverheffing voorafgaat laat in den regel geene apokope toe.

Verzen met slepend rijm kunnen met *drie* toonverheffingen volstaan, hoewelze er gewoonlijk *vier* hebben. Stomprijmende verzen met *drie* verheffingen komen als uitzonderingen voor.

't Zij mij geoorloofd met een citaat van Koberstein (*) te besluiten, dat geheel en al op het technische der mnl. poëzij van toepassing is:

»Mannigfaltigkeit des Ausdrucks wird erreicht durch die gestattete Auslassung einer oder mehrerer, ja aller Senkungen im Verse, durch mehrsilbige Auftacte, durch Benutzung tonloser silben zu Hebungen, durch schwebende Betonung und den Wechsel der Verspaare von verschiedenem Maass (†); die schnelle und in ihren Intervallen beinahe gleichbleibende Aufeinanderfolge der Reime gemässigt durch die stärkern oder schwächern Pausen, welche der Gedanke gewöhnlich in die Mitte eines Verspaares legt, und durch die innere Bindung, die er in zwei zunächst an einander stossende, nicht unter sich gereimte Zeilen bringt. — Natürlich aber bedienen sich nicht alle Dichter jener Mittel, die sich am schönsten zeigen können, wo sich die Rede zu kunstvollen Perioden abrundet, mit gleichem Geschmack und gleicher Geschicklichkeit: Verschiedenheit der Talente, der Gegenstände und der Zeiten bedingt hier, wie überall in der Kunst, mannichfache Abstufungen."

(*) Grundriss, 4e aufl. s. 142—143.

(†) »Gute Dichter wechseln gern ab mit klingenden Verspaaren verschiedener Länge, wo sie nicht schnellen und leichten Fortschritt beabsichtigen." Lachmann zu Iwein 143.

ZINSTORENDE DRUKFOUTEN.

Bl.	4	reg.	3	hooger	*lees:*	hoogen
»	13	»	26	qni	»	qui
»	23	»	6	omslagtig	»	omslachtig
»	»	»	18	het mnl.	»	de mnl.
»	30	»	6	het	»	hij
»	70	»	12	*de*	»	*se*
»	76	»	16	noch	»	nach
»	85	»	15	de	»	der
»	94	»	23	gebragt	»	gebracht
»	101	»	16	iewerine	»	iewerinc
»	104	»	10	*fél'*	»	*fél*
»	118	»	25	enkelvond	»	enkelvoud
»	119	»	20	schrijtwijze	»	schrijfwijze

C. C. B. L.

